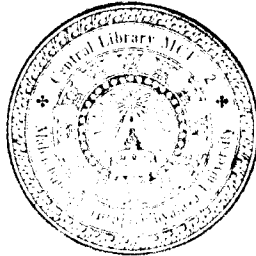

การศึกษาเปรียบเทียบเรื่อง นิพพานในพระพุทธศาสนาเถรวาท
มหายานนิกายโยคอาจารย์และวัดพระธรรมกาย

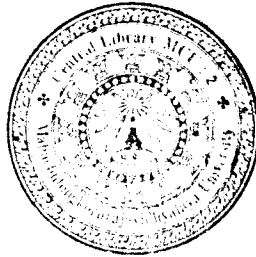

พระมหาทองคุณ อธิปญฺโญ(ชนันไทย)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๙

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A COMPARATIVE STUDY ON NIBBĀNA IN THERAVĀDA
BUDDHISM, MAHĀYĀNA THE YOGĀCĀRA AND
DHAMMAKĀYA MONASTERY

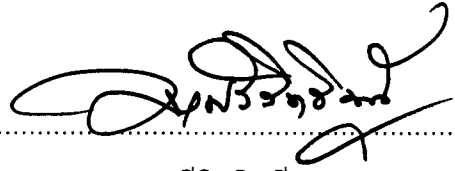
PHRAMAHA THONGKOON TEERAPANNO (KHANANTHAI)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement For The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand.

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อำนวยให้
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระศรีสิทธิมุนี)

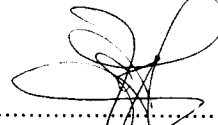
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์..... ประธานกรรมการ
(พระครูปลัดสัมพิพัฒน์เมธาจารย์)

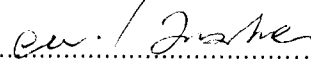
กรรมการ

(พระเมธีรัตนดิลก)

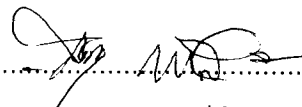
กรรมการ

(พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี)

กรรมการ

(ผศ.ดร.วัชระ งามจิตรเจริญ)

กรรมการ

(นายสนิท ศรีสำแดง)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	พระเมธีรัตนดิลก	ประธานกรรมการ
	พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี	กรรมการ
	นายสนิท ศรีสำแดง	กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์	: การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องนิพพานในพระพุทธศาสนา เถรวาท มหายานนิกายโยคจารย์และวัดพระธรรมกาย
ผู้วิจัย	: พระมหาทองคุณ ธีรปัญญา (ชนันไทย)
ปริญญา	: ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	: พระเมธีรัตนติก ป.ธ.๙, ศศ.บ., Ph.D. : พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี ป.ธ.๙, พธ.ม. : นายสนธิ ศรีสำแดง ป.ธ.๙, พธ.บ., น.บ.(ธรรมศาสตร์), M.Ed.
วันสำเร็จการศึกษา	: ๑๒ ตุลาคม ๒๕๕๙

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเปรียบเทียบเรื่องนิพพานในพระพุทธศาสนาเถรวาท มหายานนิกายโยคจารย์และวัดพระธรรมกาย โดยในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งเปรียบเทียบประเด็นทางความคิดเรื่องนิพพานเป็นหลัก

จากการศึกษาพบว่า นิพพานเป็นภาวะทางจิตวิทยาไม่ใช่ภาวะทางอภิปรัชญา เป็นความสงบทางจิต อันเป็นผลมาจากความพยายาม ฝึกฝน และการรู้สภาพเป็นจริง นิพพานกับสภาพแห่งอนัตตาคือเป็นสิ่งเดียวกันเพราะเป็นภาวะที่ปราศจากตัวตน ที่ให้ยึดมั่นถือมั่นอย่างเด็ดขาดภาวะนิพพานของเถรวาทเป็นทั้งบุคคลสูญญตา คือไม่ยึดมั่นในตัวตน และ ธรรมสูญญตา ไม่ยึดติดในธรรม

ภาวะที่ว่างของนิพพานตามหลักของเถรวาท จึงเป็นความว่างจากกิเลสตัณหาที่เป็นตัวยึดมั่นถือมั่นว่านี่คือตัวเรา นี่คือของเรา แม้แต่ความดีหรือบุญกุศลที่มีในภพก็ต้องละทิ้งไม่ติดอยู่ในโลกุตตรภูมิแม้แต่นิพพานก็ต้องไม่ยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นของเรา

โยคจารย์ กล่าวนิพพาน เป็นภาวะที่ว่างเช่นกัน โดยมีความเห็นว่า นิพพานคือการเปลี่ยนรูปของวิญญานทั้งหลาย ว่างจากความต่างกันระหว่างความมีอยู่กับความไม่มีอยู่แห่งจิต นิพพานของโยคจารย์ก็คือจิตบริสุทธิ์ ว่างจากการปรุงแต่งเป็นภาวะที่จิตรู้

(๒)

แจ้ง ต่อธรรมชาติที่แท้จริงของตนเองด้วยการเห็นตถตาคือความเป็นเช่นนั้น นิพพานเป็นภาวะที่ไม่มีเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด เป็นธรรมที่พ้นจากความมีอยู่และไม่มีอยู่ ความเที่ยงกับความไม่เที่ยง ทุกอย่างเกิดจากจิตของเราที่สร้างขึ้นมาเอง จิตแต่ละจิตแต่ละดวง เป็นเพียงจินตนาการกับอารมณ์ของมัน เมื่อตัดทวิภาวะ ระหว่างจิตกับอารมณ์ออกไปได้แล้ว ก็เกิดภาวะของความรู้แจ้ง โยคจารย์เห็นด้วยในความไม่มีอยู่จริงของวัตถุหรืออารมณ์ภายนอกในเรื่องที่เห็นว่าจิตหรือวิญญาณไม่มีอยู่นั้นโยคจารย์ไม่เห็นด้วย แต่ก็ได้ยอมรับสภาวะจิตเป็นอนัตตาเช่นเดียวกับเถรวาท

ส่วนนิพพานของวัดพระธรรมกายนั้นมีความแตกต่างจากพุทธศาสนาดั้งเดิมและมหายานนิกายโยคจารย์ กล่าวคือการเข้าถึงธรรมกายนั้นถือได้ว่าเป็นการบรรลุธรรมขั้นสูงสุด เมื่อบุคคลสามารถเข้าถึงธรรมกายได้แล้ว ร่างกายที่ประกอบด้วยตัวตนอันประกอบไปด้วยขันธ์ ๕ จะเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมไปเป็นธรรมกายมีรูปร่างใหญ่โต มีเกตุเป็นลักษณะดอกบัวตูมสามารถวัดได้ เป็นบรมสุขอยู่ชั่ววันรันดร พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด มีสถานที่อยู่ต่างหากไม่เกี่ยวกับภพใด ๆ เรียกว่าอายตตนิพพาน ผู้เข้าถึงนิพพานนี้เที่ยงแท้แน่นอนมีคำเรียกภาวะนั้นในชื่อว่า พระนิพพานบ้าง ธรรมกายบ้าง

Thesis Title : A comparative study on Nibbāna in Theravāda
Buddhism, Mahāyāna the Yogācāra and Dhammakāya
monastery

Researcher : Phramahā Tongkoon Teerapanno (Khananthai)

Degree : Master of Art (Buddhist Studies)

Research Supervisory Committee

: Phra Meteratanadiloke Pāli IX, M.A., Ph.D.

: Phramahā Wuthichai Wajiramethi Pāli IX, B.A., M.A.

: Mr. Sanit srisamdeang Pāli IX, B.A.,LL.B, M.Ed.,

Date of Graduation :: OCTOBER 12 , 2006

ABSTRACT

This Thesis aims to a comparative study on Nibbāna in Theravāda Buddhism, Mahāyāna the Yogācāra and Dhammakāya monastery ,the Yogācāra and Dhammakāya monastery . In this thesis, The researcher aimed at a comparative thought of Nibbāna as the main point.

From a reason of studying met that Nibbāna is a Psychological state , not metaphysical one, a spiritual peace which derived from effort, Training and learning about what it is objectively. Nibbāna and a state of Anattā are the same ones because they are the states of myselfless that absolutely clung them. The state of Nibbāna is both Bukkalasunyatā - not cling at the person and Dhammasunyatā - not cling at dhamma.

The space - state of Nibbāna in the principal of Theravāda is the empty from defilement (kilesa) carve - Tanhā that are the holders "This is' I", This is

my one, even goodness or Kusala. Kammam in a realm has to be given up, not come with oneself in lokuttarabhūmi, even Nibbāna must not hold my one.

Yogācāra said that Nibbāna is a same space state, Seeing that Nibbāna is a changing form of the souls which spaced from differentiation between existence and existenceless of spirit. The Nibbāna of Yogācāra is a pure mind which spaced from formation (Sangkhāra), It is a state that mind penetrated to a real nature of oneself by seeing tathata namely – Thus it is as it is. Nibbāna is a state of beginningless, mediumless and endless. It is beyond an existence and existenceless, permanence and impermanence. Every thing arised from our own mind that formed it up. Each mind is only emagination with its emotion,when a dubbestate between mind and emotion (mind object) was left. The state of penetrating is arised up.Yogācāra agrees with a real existencelessness of materials or external emotion in case of existencelessness of mind or Soul, Yogācāra unagrees, but a state of mind that is anattā as the same as Theravāda.

But Nibbāna of Dhammakāya monastery differs from the original Buddhism and the office of yogācāra namely accessibility to that Dhammakāya is regarded that it is an attenment of supreme dhamma When ones (persons) can access Dhammakāya, the body that composes of the five aggregates will change from the former and becomes to Dhammakāya that has a big body, There is a head in a character of the young blossom, enable to take measurement, be a permanent supreme happiness, liberate from the cycle of death and birth, there is a particular place which is not connect with any realm, It is called Āyatana Nibbāna. The accesser to this Nibbāna is permanent and certain which can be called that state in a name Nibbāna, Dhammakāya.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์สำเร็จลุล่วงขึ้นมาได้ เพราะอาศัยความช่วยเหลือเกื้อกูลจากท่าน อาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านที่กรุณาให้คำปรึกษาชี้แนะ ตลอดจนกัลยาณมิตรที่คอยให้กำลังใจ

ผู้เรียบเรียงขอแสดงความคารวะอย่างสูง ต่อคณาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ คือพระเมธีรัตนดิลก ผู้ที่ได้ให้คำแนะนำต่างๆท่านอาจารย์พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี ป.ธ. ๙ อาจารย์ผู้เสียสละเวลาอันมีค่าช่วยเหลือให้คำแนะนำอย่างเต็มที่ นอกจากนี้ยังทำให้ผู้เขียนเกิดความสนใจในเรื่องนี้อาจารย์สนิท ศรีสำแดง ป.ธ.๙ ผศ.ดร.วัชระ งามจิตรเจริญ ผู้ให้คำปรึกษา ตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ

ผู้เรียบเรียงจึงใคร่ขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงในความกรุณาของท่านอาจารย์ มา ณ ที่นี้

ขอกราบขอบพระคุณพระครูปลัดรัตนวิวัฒน์ ผู้เปี่ยมไปด้วยความเมตตาให้การสงเคราะห์สถานที่พำนักอาศัยอันเป็นสัปปายะ พระครูกิตติญาณสุนทร ผู้เป็นบุพพการีท่านแรก ดร.พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส ผู้ให้คำแนะนำด้วยดีตลอดมา ส.ณ.เจริญทรัพย์ ซีแพง ผู้บริการในเรื่องของเทคโนโลยีก้าวล้ำนำสมัย

ขออนุโมทนา เจ้าหน้าที่หอสมุดมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และหอสมุดแห่งชาติที่อำนวยความสะดวกในเรื่องการยืมข้อมูลงานวิจัย และเอกสาร ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง

ส่วนดีของวิทยานิพนธ์นี้ ขอมอบเป็นสักการบูชาแด่พระคุณพ่อแม่ ตลอดจนญาติพี่น้องทุก ๆ คนที่ให้การสนับสนุนและผู้เป็นประทีปแห่งปัญญาทุกท่าน

พระมหาทองคุณ ธีรปญฺโญ (ชนันไทย)

๑๒ ตุลาคม ค.ศ. ๒๕๕๙

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(๑)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(๔)
กิตติกรรมประกาศ	(๗)
สารบัญ	(๘)
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	(๑๐)
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๐
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๐
บทที่ ๒ พระนิพพานในพระพุทธศาสนา	
๒.๑ นิพพานในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๑
๒.๑.๑ ความหมายและลักษณะของนิพพาน	๑๒
๒.๑.๒ ประเภทของนิพพาน	๑๘
๒.๑.๓ ภาวะของนิพพาน	๒๒
๒.๑.๔ การปฏิบัติเพื่อเข้าถึงนิพพาน	๒๗
๒.๒. นิพพานในพุทธศานามหายานนิกายโยคาจาร	๓๖
๒.๒.๑ ความหมายของนิพพาน	๓๙
๒.๒.๒ ประเภทของนิพพาน	๔๔

(๗)

๒.๒.๓ ภาวะของนิพพาน ๕๕

๒.๒.๔ อายะกับพุทธภาวะ ๕๗

๒.๒.๕ การปฏิบัติเพื่อเข้าถึงนิพพาน ๕๙

บทที่ ๓ พระนิพพานในคำสอนของวัดพระธรรมกาย

๓.๑ ความหมายและลักษณะของนิพพาน ๕๒

๓.๒ ประเภทของนิพพาน ๕๖

๓.๓ ภาวะของนิพพาน ๕๗

๓.๔ การปฏิบัติเพื่อเข้าถึงนิพพาน ๖๑

**บทที่ ๔ เปรียบเทียบความเหมือนความต่างของนิพพานในพระพุทธศาสนา
เถรวาท มหายานนิกายโยคจารย์และสำนักวัดพระธรรมกาย**

๔.๑ ความหมายและลักษณะของนิพพาน ๗๕

๔.๒ ประเภทของนิพพาน ๗๙

๔.๓ ภาวะของนิพพาน ๘๒

๔.๔ การปฏิบัติเพื่อเข้าถึงนิพพาน ๘๙

บทที่ ๕ บทสรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย ๙๖

๕.๒ ข้อเสนอแนะ ๙๙

บรรณานุกรม ๙๙

ประวัติผู้วิจัย ๑๐๖

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการอ้างอิง โดยจะระบุเล่ม / ข้อ / หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น วิ.ป.(บาลี) ๘ / ๓ / ๖ หมายถึง วินยปิฎก ปริวารวคฺคปาติ พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่มที่ ๘ ข้อที่ ๓ หน้าที่ ๖, วิ.ป.(ไทย) ๘ / ๓ / ๖ หมายถึงวินยปิฎก ปริวารวรรคพระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๘ ข้อที่ ๓ หน้าที่ ๖

พระวินยปิฎก

วิ.ม.	(บาลี) =	วินยปิฎก	มหาวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.ม.	(ไทย) =	วินยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ป.	(บาลี) =	วินยปิฎก	ปริวารวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.ป.	(ไทย) =	วินยปิฎก	ปริวารวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลป้ณณาสกั	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมป้ณณาส	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปรีป้ณณาสกั	(ภาษาไทย)
สั.นิ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
สั.ข.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขนุธาวารวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
สั.ข.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวารวรรค	(ภาษาไทย)
สั.สพ้า.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพ้ายตนวรรค	(ภาษาไทย)

ส.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค (ภาษาไทย)
อง. ติก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ติกนิบาต (ภาษาไทย)
อง. จตุกก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต(ภาษาไทย)
อง. ปญจก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต (ภาษาไทย)
อง. ฉกุก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ฉกุกนิบาต(ภาษาไทย)
อง. สตุตค.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สัตตคนิบาต(ภาษาไทย)
อง. อฏฐก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อฏฐกนิบาต (ภาษาไทย)
อง. ทสก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทสกนิบาต(ภาษาไทย)
ช.ช.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ชุททกนิกาย	ชุททกปาฐะ (ภาษาไทย)
ช. อิติ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ชุททกนิกาย	อิติวุตตะกะ(ภาษาไทย)
ช. ส.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ชุททกนิกาย	สุตตนิบาต(ภาษาไทย)
ช. ธ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ชุททกนิกาย	ธรรมบท (ภาษาไทย)
ช. อุ.	(บาลี) =	สุตตฺตปิฎก	ชุททกนิกาย	อุทาน (ภาษาบาลี)
ช. อุ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ชุททกนิกาย	อุทาน (ภาษาไทย)
ช. จ.	(บาลี) =	สุตตฺตปิฎก	ชุททกนิกาย	ปฏิสมภิทามคฺคปาฬิ(ภาษาบาลี)
ช. จ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ชุททกนิกาย	ปฏิสมภิทามวรรค (ภาษาไทย)
ช. ป.	(บาลี) =	สุตตฺตปิฎก	ชุททกนิกาย	ปฏิสมภิทามคฺคปาฬิ (ภาษาไทย)
ช. ป.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ชุททกนิกาย	ปฏิสมภิทามวรรค (ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.	(บาลี) =	อภิธมฺมปิฎก	ธมฺมสงฺคณีปาฬิ (ภาษาบาลี)
อภิ.สง.	(ไทย) =	อภิธรรมปิฎก	ธัมมสังคณี (ภาษาไทย)
อภิ.วิ.	(บาลี) =	อภิธมฺมปิฎก	วิภงฺคปาฬิ (ภาษาบาลี)
อภิ.วิ.	(ไทย) =	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์ (ภาษาไทย)

ปกรณ์วิเสส

วิสุทฺธิ. (บาลี) = วิสุทฺธิมคฺคปกรณ์ (ภาษาบาลี)

วิสุทฺธิ. (ไทย) = วิสุทฺธิมรรคปกรณ์ (ภาษาไทย)

ข. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และอรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการอ้างอิงโดยจะระบุ เล่ม / (ข้อ) / หน้า หลังคำย่อ ชื่อคัมภีร์ เช่น ชุ.ป.อ.(บาลี) ๓๑ / ๕๔ / ๖๗. หมายถึง ชุทฺตทณิกาย สทฺธมฺมปฺปกาสินี ปฏิสฺมฺภิทามคฺคอฏฺฐกถา อรรถกถาภาษาบาลี เล่มที่ ๓๑ ข้อ ๕๔ หน้า ๖๗ ชุ.ป.อ.(ไทย) ๓๑ / ๕๔ / ๖๗. หมายถึง ชุทฺตทณิกาย สทฺธมฺมปฺปกาสินี ปฏิสฺมฺภิทามรรคอรรถกถาภาษาไทย เล่มที่ ๓๑ ข้อ ๕๔ หน้า ๖๗

อรรถกถาพระสุตันตปิฎก

ชุ.อ.อ. (บาลี) = ชุทฺตทณิกาย ปรมตฺถทีปนี อุทานอฏฺฐกถา(ภาษาบาลี)

ชุ.อ.อ. (ไทย) = ชุทฺตทณิกาย ปรมตฺถทีปนี อุทานอรรถกถา(ภาษาไทย)

ชุ.ป.อ. (บาลี) = ชุทฺตทณิกาย สทฺธมฺมปฺปกาสินี ปฏิสฺมฺภิทามคฺคอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)

ชุ.ป.อ. (ไทย) = ชุทฺตทณิกาย สทฺธมฺมปฺปกาสินี ปฏิสฺมฺภิทามรรคอรรถกถา (ภาษาไทย)

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ.อ. (บาลี) = อภิธมฺมปิฎก วิภังค สัมโมหวิโนทนีอฎฐกถา (ภาษาบาลี)

อภิ.วิ.อ. (ไทย) = อภิธรรมปิฎก วิภังค สัมโมหวิโนทนีอรรถกถา (ภาษาไทย)

อรรถกถาปกรณ์วิเสส

สงคห. (บาลี) = อภิธมฺมตถสงคห (ภาษาบาลี)

สงคห. (ไทย) = อภิธมมัตถสังคหะ (ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

คำว่า “นิพพาน” เป็นคำที่พุทธศาสนิกชนในสังคมไทยนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนี้ น่าจะรู้จักความหมายและแง่มุมต่างๆ ในเชิงทฤษฎี และบางคนอาจจะเข้าใจ และบางคนอาจจะเข้าใจถึงความหมายที่แท้จริงในเชิงปฏิบัติ แต่การที่พุทธศาสนิกชนบางกลุ่มหรือบางคนรู้จักพระนิพพาน เพียงแค่ทฤษฎีโดยไม่ได้ตั้งใจปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงพระนิพพานอย่างแท้จริง ประเด็นที่น่าสนใจก็คือว่าทราบเท่าที่เราไม่สามารถที่จะเข้าถึงพระนิพพานได้ด้วยการปฏิบัตินั้น การศึกษาและความพยายามที่จะเข้าใจทฤษฎีหรือหลักการที่ว่าด้วยนิพพานนั้นก็ยังเป็นสิ่งที่พุทธศาสนิกชนพยายามที่จะทำกันอยู่เรื่อยๆ ตามบริบทของสังคมในยุคต่างๆ ถึงกระนั้นไม่ว่าเราจะเข้าใจอย่างไรก็ตาม สิ่งที่ไม่ควรละเลยหรือมองข้ามเลย ก็คือพระนิพพานตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระไตรปิฎกตามที่เราเชื่อและเข้าใจกันว่า รักษาหลักธรรมที่เป็นแก่นเป็นแกนของพระพุทธศาสนา ก็คือ พระไตรปิฎกในฝ่ายเถรวาท .

ทำไมจะต้องสนใจและให้ความสำคัญพระไตรปิฎก คำตอบที่เห็นได้ชัด ก็คือพุทธพจน์ที่ว่า “ดูก่อนอานนท์ ธรรมและวินัยใด ที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้ว แก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้นจะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลายโดยกาลที่เราล่วงลับไป”^๑ และเมื่อเรายังไม่สามารถเข้าถึงความจริงด้วยการปฏิบัติ พระไตรปิฎกจึงเป็นแหล่งรวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้า^๒ อันได้ชื่อว่าเป็นฐานของปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ”

^๑ ที.ม.(ไทย) ๑๐ / ๒๑๖/๑๖๔.

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *กรณีธรรมกาย*, พิมพ์ครั้งที่ ๗,(กรุงเทพฯ:ธรรมสาร,๒๕๔๒), หน้า ๑๖.

^๓พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๙.

ซึ่งจะชี้ให้เราได้เห็นแง่มุมในด้านต่างๆที่เกี่ยวกับพระนิพพานได้เป็นอย่างดี เช่น ความหมาย ภาวะ และแนวทางการปฏิบัติ เพื่อเข้าถึงพระนิพพาน แต่ถ้าหากว่าเราไม่สามารถ ที่จะมี แหล่งอ้างอิง ที่เราสามารถเชื่อถือได้ที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกแล้ว สภาพการณ์ของความ ซัดแย้งทางความคิด ในเชิงทฤษฎีก็จะบังเกิดขึ้น ปรากฏการณ์ที่จะติดตามมาก็คือ การไร้ซึ่ง เสถียรภาพ ทางความคิดและแนวปฏิบัติต่อทฤษฎีที่ว่าด้วยเรื่องนิพพานของพุทธศาสนิกชน ชาวไทย

คำว่า “นิพพาน” นั้น นอกจากจะมีปัญหาในแง่ของการตีความและทำความเข้าใจในสมัยหลังพุทธกาลแล้ว ในยุคต่อ ๆ มาความเข้าใจต่อเรื่องนี้ก็ยังเป็นคำถามและ คำตอบมากมาย

จะอย่างไรก็ตาม เมื่อมนุษย์ไม่สามารถบรรลุพระนิพพานด้วยการปฏิบัติ จึง พยายามที่จะนำเสนอและอธิบายด้วยหลักการและทฤษฎีเกี่ยวกับนิพพานด้วยมิติทางภาษา ฉะนั้น “ปัญหาความเข้าใจเกี่ยวกับพระนิพพาน” จึงเกิดขึ้น แท้ที่จริงแล้ว พระนิพพานใน ทัศนะทางพระพุทธศาสนาเถรวาทคืออะไร สามารถจำแนกประเภทได้หรือไม่ มี คุณลักษณะที่สำคัญอย่างไร สิ่งที่สำคัญก็คือภาวะของผู้บรรลุพระนิพพานนั้นเป็นอย่างไร อีกทั้งแนวทางในการปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงพระนิพพานนั้นมีขั้นตอนและวิธีการเป็นอย่างไร

ปี พ.ศ. ๒๕๔๑ เป็นต้นมาเกิดกรณีธรรมกายขึ้นในสังคมไทยโดยเฉพาะวัด พระธรรมกาย ในกรณีดังกล่าวนี้ได้ก่อให้เกิดการตีความพระนิพพานในความหมาย ใหม่ ซึ่งทำให้ความเข้าใจเรื่องพระนิพพานในสังคมไทยพรั่นเลือนลงไปเป็นอย่างมาก^๔

ฉะนั้น จึงควรมีการศึกษาเปรียบเทียบเกี่ยวกับพระนิพพานในพุทธศาสนานิกาย เถรวาท พระพุทธศาสนาเถรวาทนิกายโยคจารย์และสำนักวัดพระธรรมกายให้ชัดเจนเพื่อที่ พุทธศาสนิกชนไทยจะได้หันกลับมามองและให้ความสำคัญต่อหลักธรรมชั้นสูงใน พระพุทธศาสนาเพื่อจะได้ศึกษาและปฏิบัติให้ถูกต้องตามกรอบของพระพุทธศาสนา อันจะ ทำให้หลักธรรมของพระพุทธศาสนาไม่ผิดเพี้ยนจากความเป็นจริง อีกทั้งความเป็นจริง

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), กรณีธรรมกาย ฉบับเพิ่มเติม - จัดลำดับใหม่, (กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, ๒๕๔๒), หน้า ๒- ๓.

เหล่านั้น ก็จะกลายเป็นที่มาของการปฏิบัติอย่างถูกต้องของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทยและสังคมโลกอย่างมั่นคง และยาวนานสืบต่อไป

๑.๒. วัตถุประสงค์ของการทำวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาเรื่องนิพพานของพุทธศาสนา
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาเรื่องนิพพานในคำสอนของวัดพระธรรมกาย
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบคำสอนเรื่องนิพพานของพระพุทศาสนาเถรวาท มหายานนิกายโยคจารย์และสำนักวัดพระธรรมกาย

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ เพื่อทราบนิพพานของพุทธศาสนา
- ๑.๓.๒ เพื่อทราบนิพพานในคำสอนของวัดพระธรรมกาย
- ๑.๓.๓ เพื่อทราบความเหมือนและความแตกต่างของแนวคำสอนเรื่องนิพพานของพระพุทศาสนาเถรวาท มหายานนิกายโยคจารย์ และสำนักวัดพระธรรมกาย

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

- การวิจัยในคราวครั้งนี้ได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ดังนี้
- ๑.๔.๑ ทำการศึกษาจากแนวความคิดพระไตรปิฎกเถรวาทและมหายานนิกายโยคจารย์ รวมทั้งตำราที่เกี่ยวข้องกับนิพพาน
 - ๑.๔.๒ ทำการศึกษาค้นคว้าข้อมูลเพิ่มเติมจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับนิพพานของพระพุทศาสนาเถรวาท มหายานนิกายโยคจารย์และสำนักวัดพระธรรมกาย

๑.๕ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

- ๑.๕.๑ ทิฏฐิสามัญญตา หมายความว่า ความเป็นผู้มีความเสมอกันโดยทิฏฐิ มีความเห็นร่วมกัน มีความคิดเห็นลงกันได้*

* พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพฯ : มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๙๖.

๑.๕.๒ สีสสามัญญตา หมายความว่า ความเป็นผู้มีควมสม่ำเสมอกันโดยศีล คือ รักษาศีลบริสุทธ์เสมอกันกับเพื่อนภิกษุสามเณรไม่ทำตนให้เป็นผู้น่ารังเกียจของหมู่คณะ^๖

๑.๕.๓ ปรียติ หมายความว่า พระพุทธพจน์อันจะพึงเล่าเรียน สิ่งที่ควรเล่าเรียนโดยเฉพะหมายเอาพระบาลีคือพระไตรปิฎก พุทธพจน์ หรือพระธรรมวินัย การเล่าเรียนพระธรรมวินัย^๗

๑.๕.๔ ปฏิเวธ หมายความว่า เข้าใจตลอด แทะตลอด ตรัสรู้ รู้ทะลุปรุโปร่ง ล่วงผลของการปฏิบัติ^๘

๑.๕.๕ ประพฤติวิปริตจากพระธรรมวินัย หมายความว่า พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้อย่างไร ก็ไม่ประพฤติปฏิบัติตามนั้น ละเมิดพุทธบัญญัติ แต่ยังรู้ตัวหรือยังยอมรับว่าการกระทำอย่างนั้นเป็นความผิด^๙

๑.๕.๖ ทำพระวินัยให้วิปริต หมายความว่า พระพุทธเจ้าสั่งสอนไว้อย่างหนึ่ง กลับบอกว่าพระพุทธเจ้าสั่งสอนไว้อีกอย่างหนึ่ง สิ่งที่พระพุทธเจ้าสอนไว้ กลับบอกว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้สอนสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ได้สอน กลับบอกว่า พระพุทธเจ้าสอน สิ่งที่พระพุทธเจ้าสอนว่าชั่วร้าย ผิด กลับสอนว่าดี งาม ถูกต้อง สิ่งที่พระพุทธเจ้าสอนว่า ดีงาม ถูกต้อง กลับสอนว่าชั่วร้าย ผิด เป็นต้น ปฏิเสธ ลบล้าง หรือบิดเบือนคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า^{๑๐}

๑.๕.๗ พระนิพพาน ตามแนวความเชื่อของสำนักวัดพระธรรมกาย หมายเอา กายธรรมที่ได้บรรลุพระอรหันตกายเหล่านี้ มีกาย หัวใจ ดวงจิต และดวงวิญญาณวัดตัดกลาง ๒๐ วา เท่ากันทั้งสิ้น หน้าตักกว้าง ๒๐ วา สูง ๒๐ วา เกศดอกบัวตูม ขาวใส บริสุทธ์มีรัศมีปรากฏ^{๑๑}

^๖อุลวย สมบัติสุข, พระธรรมเทศนาย่อของพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร), **คู่มือสมาธิ**, (สำนักพิมพ์ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๗๑.

^๗ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **กรณีธรรมกาย**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๕๔.

^๘ พระธรรมปิฎก.เรื่องเดียวกัน, หน้า๑๔๕.

^๙ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **กรณีธรรมกาย** , หน้า ๕.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๕.

^{๑๑} อ้างแล้ว. หน้า ๙.

๑.๕.๘ อาลยวิชญาณ “ คือวิชญาณระดับพื้นฐานเป็นจุดที่อยู่อาศัย มีลักษณะเป็นเหมือนที่เก็บ กล่าวคือเป็นที่รวบรวมเมล็ดและผลของกรรมมีแนวโน้มที่จะเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งได้เมื่อมีเหตุปัจจัยที่เหมาะสม เหมือนเมล็ดพืชที่มีศักยภาพของตนเองอยู่และพร้อมที่จะเจริญเติบโตในสภาพแวดล้อมอันควร อาลยวิชญาณนี้ ไม่มีพลังแห่งการรับรู้อารมณ์อยู่ มีสภาพนิ่ง ไม่เคลื่อนไหวเหมือนมหาสมุทรที่ราบเรียบคอยกระทบจากสิ่งอื่น สิ่งนั้นคือมนัสสำนเอง เมื่อมากระทบพืชในอาลยวิชญาณก็จะแสดงตัวออกมาเป็นปรากฏการณ์ต่างๆ ปรากฏการณ์เหล่านี้จะก่อตัวขึ้นเป็นการกระทำ และความคิดซึ่งจะส่งผลกลายเป็นพืชเข้าเก็บสะสมไว้ในอาลยวิชญาณอีกต่อหนึ่งหมุนเวียนสะท้อนไปมาอยู่อย่างนี้^๕

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิเคราะห์คำสอนเรื่องนิพพานในพระพุทธศาสนากับนิพพานของวัดพระธรรมกาย ครั้งนี้มีเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

๑.๖.๑ พระมหานรินทร์ จานุตฺตโร (วรสุข) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์นิพพานในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า นิพพานในพระพุทธศาสนาเถรวาท คือภาวะทางจิตใจที่บรรลุถึงความจริงขั้นสูงสุด ที่ทำให้สิ่งที่ เป็นมายาหายไป เป็นผลของการเห็นแจ้งสิ่งทั้งปวง ในฐานะเป็นอนัตตาและสุญญตา เป็นการข้ามพ้นประสบการณ์ทางโลกิยะ เข้าถึงขั้นโลกุตตรนิพพานซึ่งเป็นการมองโลกตามความเป็นจริง^๖

๑.๖.๒ พระมหาบุญชิต ญาณส่วโร (สุตโปรง) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์คุณสมบัติของพระอรหันต์ ในพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท พบว่ามนุษย์ทุกคน มีความสามารถหรือศักยภาพในการที่จะพัฒนาจิตของตน ให้เกิดปัญญาจนบรรลุถึงพระนิพพาน ได้โดยไม่มีข้อจำกัดทางด้านเพศ อายุ เชื้อชาติ วรรณะ และพื้นความรู้ นอกจากนี้ยังพบว่าในแง่ของคุณสมบัติ พระอรหันต์เป็นบุคคลในอุดมคติที่ปราศจากกิเลสทุกชนิดและ

^๕ อติศักดิ์ ทองบุญ,ปรัชญาอินเดีย, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๖),หน้า ๑๓๑.

^๖พระมหานรินทร์ จานุตฺตโร (วรสุข), “การศึกษาวิเคราะห์พระนิพพานในพระพุทธศาสนาเถรวาท” วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๖.

หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏสงสารโดยสิ้นเชิง สำหรับหลักธรรมอันเป็นเครื่องมือในการดับกิเลสประกอบด้วยการศึกษาปฏิบัติตามมรรคมีองค์แปด^{๓๓}

๑.๖.๓ พระมหาไสว โชติโก (ท่านา) ได้ศึกษาวิเคราะห์เรื่อง ธรรมกายในพระพุทธศาสนา พบว่าในพระไตรปิฎกและอรรถกถาของเถรวาท ธรรมกายเป็นนามหนึ่งของพระพุทธเจ้า คือ พระองค์เป็นศูนย์รวมของประมุขโลกุตตรธรรมคือ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ และพระนิพพานนั้นเป็นอนัตตา สำหรับพระพุทธศาสนamahayana ธรรมกายเป็นกายประเภทหนึ่งในบรรดาตรีกาย ในคำสอนของพระมกคลเทพมุนี ธรรมกายเป็นนามของพระพุทธเจ้าและเป็นกายละเอียดของมนุษย์อยู่นอกการปรุงแต่งทั้งปวง^{๓๔}

๑.๖.๔ พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (บุญถึง) ได้ศึกษาวิเคราะห์เรื่อง บทบาทในการรักษาพระธรรมวินัยของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) พบว่า งานรักษาพระธรรมวินัยให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ มีรากฐานเกิดขึ้นมาพร้อมกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และงานรักษาพระธรรมวินัยนี้ เป็นงานที่สืบเนื่องมาจากพุทธนโยบาย หรือเกิดขึ้นจากพระพุทธประสงค์ของพระพุทธเจ้าโดยแท้ โดยได้ทรงวางทั้งแนวนโยบาย หลักการ หลักเกณฑ์ วิธีการรวมทั้งแนวตัวอย่างหรือแบบแผนของงานรักษาพระธรรมวินัยไว้ ให้เป็นแนวทางสำหรับปฏิบัติตามอย่างพร้อมสรรพ วัตถุประสงค์ของงานรักษาพระธรรมวินัยก็คือเพื่อความมั่นคงแห่งพระธรรมวินัยนั่นเอง และเพื่อให้พระธรรมวินัยนั้น เป็นเครื่องมือในการสร้างสรรค์ประโยชน์สุขให้เกิดขึ้นแก่พหุชน^{๓๕}

^{๓๓}พระมหาบุญชิต ภาณสัรวโร (สุดโปร่ง), "การศึกษาวิเคราะห์คุณสมบัติของพระอรหันต์ในพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท" **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๓.

^{๓๔}พระมหาไสว โชติโก (ท่านา), "การศึกษาวิเคราะห์ธรรมกายในพระพุทธศาสนา " **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๒.

^{๓๕}พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (บุญถึง), "บทบาทในการรักษาพระธรรมวินัยของพระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต) : ศึกษาเฉพาะกรณีธรรมกาย" **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๖.

๑.๖.๕ จรูญ สมน้อย ได้ศึกษาวิเคราะห์เรื่อง คำสอนเรื่อง “วิปลาส” ใน พระพุทธศาสนา ศึกษาเฉพาะกรณีคำสอนของธรรมกาย พบว่า ทศนะที่ว่าธรรมกายหรือนิพพานที่มีภาวะเป็นอัตตา ตัวตนเที่ยงแท้ ยั่งยืน ไม่เปลี่ยนแปลง เสวยบรมสุขอยู่ในอายตณนิพพานชั่ววันรันดรนี้ จัดอยู่ในแนวคิดวิปลาสตามทศนะของพระพุทธศาสนา เพราะขัดหลักคำสอนที่ว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง มีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มีภาวะเป็นทุกข์ มีความขัดแย้งกันภายใน และธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา (มิใช่อัตตาที่เที่ยงแท้) ไม่มีสิ่งใดยั่งยืนคงอยู่ เป็นอัตตาที่เที่ยงแท้^{๖๖}

๑.๖.๖ จันทรัชนันท์ สิงห์ต ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบ ทศนะเรื่องนิพพาน ในวิสุทธิมรรค และลังกาวดารสูตร พบว่า ทศนะเรื่องนิพพานในคัมภีร์ทั้งสองมีจุดมุ่งหมายเดียวกันคือการทำจิตให้บริสุทธิ์ ปราศจากกิเลส และหลุดพ้นจากความทุกข์โดยประการทั้งปวง^{๖๗}

๑.๖.๗ นัยนา เกิดวิชัย ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างความคิดเรื่องบุญ กับนิพพานในพุทธปรัชญาเถรวาท พบว่า วิธีการทำบุญ ตามหลักการทำบุญ กิริยาวัตถุ อันได้แก่ ทาน ศีล ภavana เป็นความคิดที่มีฐานที่มาของความคิดจาก มัชฌิมาปฏิปทา เช่นเดียวกับความคิดเรื่องวิธีปฏิบัติเพื่อเข้าถึงนิพพานอันได้แก่อริยมรรคมีองค์ ๘ และไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา ส่วนความคิดเรื่องการให้ผลของบุญ ซึ่งเน้นถึงการให้ผลที่เป็นความสุขทางโลกิยะในปัจจุบัน และการให้ผลต่อการเกิดใหม่ในชาติหน้าที่จะ เกิดในสุคติเป็นมนุษย์หรือเทวดานั้นมิได้เป็นความคิดที่ขัดแย้งกับนิพพาน^{๖๘}

^{๖๖}จรูญ สมน้อย , คำสอนเรื่อง “วิปลาส “ ในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีคำสอนของสำนักธรรมกาย” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๓.

^{๖๗}จันทรัชนันท์ สิงห์ต , “ การศึกษาเปรียบเทียบทศนะเรื่องนิพพานในวิสุทธิมรรคและลังกาวดารสูตร” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ,(บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๓๗.

^{๖๘}นัยนา เกิดวิชัย, “ ความสัมพันธ์ระหว่างความคิดเรื่องบุญ กับ นิพพานในพุทธปรัชญาเถรวาท” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย :จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๓๙.

๑.๖.๘ วัชระ งามจิตรเจริญ ได้ศึกษาวิเคราะห์เรื่อง นิพพานในพุทธปรัชญาเถรวาท: อุตตาหรืออนัตตา พบว่า คำสอนเรื่องนิพพานเกี่ยวโยงอยู่กับคำสอนเรื่องอนัตตา และคำสอนเรื่องปัจจุสมุปบาทอย่างแยกไม่ออก และเมื่อเรานำเอาคำสอนทั้งหมดนี้มาวิเคราะห์อย่างละเอียด ก็พบว่านิพพานไม่ใช่อุตตา เพราะพระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธอุตตาทางอภิปรัชญาอย่างสิ้นเชิง เพราะสิ่งที่เรียกว่า อุตตา มีลักษณะเป็นอิสระหรือเป็นเอกเทศ และเป็นสิ่งเดิมตลอดเวลา ซึ่งขัดแย้งกับสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงยอมรับว่าเป็นสิ่งมีจริง เพราะสิ่งมีจริงในทัศนะของพระองค์คือ สิ่งที่เป็นปัจจุสมุปบันนะ คืออิงอาศัยสิ่งอื่นอยู่ หรือเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย ซึ่งก็คือ สิ่งที่เป็นไปตามกฎปัจจุสมุปบาทที่ปรากฏอยู่ในคำสอนเรื่องปัจจุสมุปบาท^{๙๙}

๑.๖.๙ คณินันต์ย์ จันทบุตร ศึกษาสถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ศึกษากระบวนการสวนโมกข์ สันติอโศก ธรรมกาย ถ้ำกระบอก หลวงพ่อชา กับปัญหาและทางออกของคณะสงฆ์ไทย พบว่า ในอดีตสถานะและคุณค่าของพระพุทธศาสนาในสังคมไทยมีอยู่อย่างสูง ต่อมาเมื่อสังคมไทยปรับค่านิยมและวัฒนธรรมจากตะวันตก คุณค่าของพระพุทธศาสนาเริ่มลดลง พระภิกษุสามเณรเริ่มมีความประพฤติย่อหย่อน จนก่อให้เกิดสำนักต่าง ๆ ขึ้นในประเทศไทย โดยสำนักธรรมกายเป็นหนึ่งในสำนักเหล่านี้ ที่เน้นการปฏิรูปพระพุทธศาสนาอย่างรอบด้าน แต่ท่ามกลางการปฏิรูป สำนักธรรมกายเองก็มีปัญหาภายในและปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อสถาบันสงฆ์ และสังคมไทยมาโดยตลอดตั้งแต่เริ่มก่อตั้งจนถึงปัจจุบัน และหากปัญหาต่าง ๆ ยังไม่ได้รับการแก้ไขก็มีแนวโน้มว่าจะสร้างความขัดแย้งรุนแรงขึ้นได้ทั้งภายในสำนักธรรมกายและภายนอกสำนักออกไปอย่างกว้างขวาง^{๑๐๐}

๑.๖.๑๐ สุมาลี มหณรงค์ชัย ศึกษาเรื่องอภิวรรณราชวิทยาลัยในพุทธปรัชญาโยคจารย์ พบว่าอภิวรรณราชวิทยาลัยมีลักษณะเป็นคณะเกิดดับต่อเนื่อง แต่อภิวรรณราชวิทยาลัยในแต่ละบุคคลก็แตกต่างกันไป คืออภิวรรณราชวิทยาลัยในด้านที่แปดเปื้อน ซึ่งเป็นจิตของปุถุชนทั่วไป กับอภิวรรณราชวิทยาลัยในด้านที่บริสุทธิ์ซึ่งเป็น

^{๙๙}วัชระ งามจิตรเจริญ, “นิพพานในพุทธปรัชญาเถรวาท : อุตตาหรืออนัตตา “ วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๔๔.

^{๑๐๐}คณินันต์ย์ จันทบุตร, สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, (กรุงเทพฯ ฯ :กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม , ๒๕๓๐) , หน้า ๑๓-๑๔.

จิตของอริยบุคคล และนับรวมจิตของปุถุชนในเวลาที่ไม่รู้สึกตัวเช่นเวลาหลับ เป็นต้น สำนักโยคจารย์ยอมรับความมีอยู่ของอภยะในลักษณะที่เป็นขณะอันประกอบด้วยเอกลักษณ์ของการมีอยู่สามประการคือสมรรถนะ ความเปลี่ยนแปลง และการมีอยู่อย่างเอกเทศ ด้วยคุณลักษณะสามประการนี้ทำให้ความมีอยู่ของจิตในสำนักโยคจารย์ไม่อยู่ในเกณฑ์ของเอกนิยาม ไม่ใช่ภาวะสมบูรณ์ที่เที่ยงแท้ถาวร หากแต่จิตอยู่ในสภาพเป็นอนัตตาซึ่งเป็นคำสอนของศาสนาพุทธ^๖

๑.๗. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสารมีวิธีการวิจัยดังนี้

๑.๗.๑ ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ คือพระไตรปิฎก และเอกสารชั้นทุติยภูมิ คืออรรถกถา ฎีกา อнуฎีกา เป็นต้น

๑.๗.๒ ศึกษาเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของนิพพานในพระพุทธศาสนาเถรวาท มหายานนิกายโยคจารย์และสำนักวัดพระธรรมกาย

๑.๗.๓ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบความหมายพระนิพพาน ของพระพุทธศาสนา

๑.๘.๒ ทำให้ทราบเรื่องพระนิพพาน ของวัดพระธรรมกาย

๑.๘.๓ ทำให้ทราบถึงความเหมือนและแตกต่างของแนวคำสอนเรื่องนิพพานของพระพุทธศาสนาเถรวาทกระแสหลัก มหายานนิกายโยคจารย์ และสำนักวัดพระธรรมกาย

^๖ สุมาลี มหณรงค์ชัย ,อภยวิษณฺวนในพุทธปรัชญานิกายโยคจารย์, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๔๑.

บทที่ ๒

นิพพานในพระพุทธศาสนา

๒.๑ นิพพานในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ปัญหาเกี่ยวกับการอธิบายและการมองนิพพานดังที่ได้กล่าวแล้ว ในเบื้องต้นนั้นเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นมาอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นปัญหาที่รบกวนแก้ไขอยู่ และหากพุทธศาสนิกชนทุกฝ่าย เกิดความเข้าใจเรื่องนิพพานอย่างถูกต้องแล้วน้อมนำไปปฏิบัติอย่างจริงจัง ก็จะส่งผลให้ความประพฤติปฏิบัติเป็นไปเพื่อประโยชน์สุข เพื่อความสงบในสังคมไทย ดังในอดีตที่มีวัดเป็นศูนย์กลางซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งปัญญาอันเป็นแสงสว่างนำทางให้ชีวิตคนไทยดำเนินไปอย่างถูกต้องไม่คลาดเคลื่อนตรงตามอุดมการณ์ของพระพุทธศาสนา

อนึ่ง ในการปรับความเข้าใจเรื่องนิพพานก็ดี ในหลักธรรมขั้นพื้นฐานเพื่อความสงบสุขแห่งสังคมก็ดี จะต้องได้รับการแก้ไขปรับปรุงจากทุกฝ่ายโดยเริ่มต้นที่การศึกษา เพราะการศึกษาเป็นหลักปฏิบัติข้อแรกในการเข้าถึงพุทธศาสนา^๑ ตามหลัก ๓ อย่างคือ ปรียัติธรรมคือ การศึกษาเล่าเรียนพุทธพจน์คือพระไตรปิฎกอย่างแตกฉานเชี่ยวชาญ เท่ากับเราได้เรียนรู้แผนที่การเดินทาง ปฏิบัติธรรมคือ การลงมือปฏิบัติตามที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมาอย่างถูกต้องเหมือนคนเดินทางตามแผนที่ และสุดท้ายปฏิบัติธรรม คือ ได้รับผลแห่งการปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบนั้น ในขั้นสูงสุดคือ มรรค ผล นิพพานอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์นอกจากเรียนวิชาทางโลกซึ่งเป็นไปเพื่อความดำรงชีพแล้ว ทุกคนควรเรียนทางธรรมให้มีความรู้เพียงพอสำหรับการดำเนินชีวิตและดำรงอยู่ในความเป็นอารยชน^๒ เพื่อเข้าถึงจุดหมายของพระพุทธศาสนา เพราะการศึกษาวิชาทางฝ่ายโลกในปัจจุบันนี้ ที่เป็นระบบความชำนาญเป็นแขนงๆ ตามแบบอย่างชาติตะวันตก ล้วนเป็นไปเพื่อความโลภ

^๑ สมพร ประวรวรรณการ, นิพพาน, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พระสังฆาทอง, ๒๕๔๗), หน้า ๕๐.

^๒ สนิท ไชยวงศ์คต, ทางเบี่ยงชาวพุทธ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๕.

ความโกรธ ความหลงมากยิ่งขึ้น เน้นกันที่ความ เป็นเลิศทางวิชาการที่พัฒนาทางด้าน วัตถุเท่านั้น ส่วนจิตใจกลับถูกอวิชชาครอบงำ เกิดการแบ่งแยกกันทางด้านความรู้ ความ สามารถ ฐานะ แล้วแข่งขันกันเพื่อครอบครองด้านวัตถุจนมีการทำลายล้างกันเกิดขึ้นใน สังคม”

ฉะนั้น จำต้องมีการศึกษารวมให้มากขึ้น ไม่ว่าจะการศึกษาฝ่ายโลกหรือฝ่าย ธรรมควรเป็นการศึกษาที่มีจุดมุ่งหมายอยู่เพื่อที่จะทำลาย ความโลภ ความโกรธ ความ หลง เพราะถ้าเป็นการศึกษาเพื่อผลประโยชน์ส่วนตนมากไปย่อมมีโอกาสสร้างความหลง ติดอยู่ในโลกนี้จมอยู่ในความผันผวนเปลี่ยนแปลงไปตลอด ข้อนี้มีพุทธพจน์อยู่ว่า

“คนทั้งหลายกล่าวถึงการศึกษา เพื่อกามคุณที่พัวพันอยู่ในโลก บุคคลไม่พึงเป็น ผู้ขวนขวายในการศึกษาเพื่อกามคุณเหล่านั้น เมื่อรู้แจ้งกามโดยประการทั้งปวงแล้ว พึง ศึกษาเพื่อความดับกิเลสของตน “^๕

ด้วยเหตุที่ได้กล่าวแล้วในเบื้องต้นผู้วิจัยจึงเห็นว่า ควรจะได้มีการศึกษาเรื่อง นิพพานอย่างถ่องแท้โดยจะได้นำเสนอทั้งในด้านพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทและมหายาน นิกายโยคอาจารย์

๒.๑.๑ ความหมายและลักษณะของนิพพาน

คำว่า นิพพาน เป็นคำที่ใช้ในปรัชญาหลายระบบในอินเดีย โดยใช้ใน ความหมายของความหลุดพ้น แต่การอธิบายเกี่ยวกับลักษณะของนิพพานนั้น แตกต่างกันไป เช่นปรัชญาอุปนิษัทเชื่อว่า นิพพานหรือโมกษะ คือการที่อาตมมันย่อย หรือชีวาตมัน เข้า รวมกันเป็นเอกภาพกับพรหมันหรือสิ่งสมบูรณ สำหรับพุทธศาสนานั้นได้ให้ความหมายของ คำนี้ไว้ตรงกันทั้งในบาลีและสันสกฤต นิพพานเป็นภาษาบาลี ภาษาสันสกฤตว่า นิรวาณมุ นิพพานหรือนิรวาณมุนี เป็นจุดประสงค์ที่สูงที่สุดในทางพุทธศาสนา หมายถึง การดับ

^๕ สุลักษณ์ ศิวรักษ์, **ความเป็นเลิศทางวิชาการ**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ส่องสยามจำกัด, ๒๕๓๓), หน้า ๒๕-๒๖.

^๕ พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๙๔๗ / ๗๒๗.

กิเลส^๕ และ กองทุกข์เป็นโลกุตตรธรรม หรือสภาวะที่ปราศจากเครื่องร้อยรัดเสียดแทงหรือสภาวะที่ออกไปจากตัณหาได้ซึ่งแสดงออกในรูปของ โลกะ โทสะ โมหะไม่ได้หมายความว่า เป็นการหลุดพ้นของอิตตาหรือตัวตนในโลกนี้ ไปสู่ภาวะแห่งนิพพานเช่นเดียวกับคำสอนของอุปนิษัท แต่หมายความว่าถึงความดับสนิทแห่งความเร่าร้อนและเครื่องผูกพันร้อยรัด ฉะนั้นนิพพาน ในทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาทจึงเป็น ความดับเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ และเป็นชื่อหนึ่งของนิโรธ ดังนั้น นิพพานกับนิโรธจึงเป็นสิ่งเดียวกัน^๖ โดยดับกิเลสตัณหาและมลทินต่างๆ ทางจิตใจได้อย่างสิ้นเชิงกล่าวได้ว่าเป็นยอดของความสุข คือ เป็นสภาวะที่อยู่เหนือความสุขและความทุกข์ขึ้นไปอีก อันไม่อาจบรรยายได้แน่ชัดด้วยภาษา ผู้ที่ต้องการบรรลุนิพพานต้องลงมือปฏิบัติให้ประสบด้วยตนเอง

๒.๑.๑ ความหมาย คำว่า นิพพาน ตามรูปศัพท์

คำว่า นิพพาน แยกวิเคราะห์ตามรูปศัพท์ได้ดังนี้

๑. นิ - วาน มาจาก วา ธาตุ - อน (นิ = ออกไป, วาน = พัดไป

ใช้เป็นกิริยาของไฟ หรือการดับไฟ หรือของที่ร้อนเพราะไฟแปลว่า ดับไฟ หรือดับร้อนหมายถึงหายร้อน เย็นลงหรือเย็นสนิท (แต่ไม่ใช่ดับสูญ)^๗

๒. นิ - วาน (นิ = ออกไป วาน = เครื่องร้อยรัดตัณหา มีความหมายว่าออก จากตัณหา หรือเครื่องร้อยรัด ซึ่งเป็นเหมือนเชือกหรือด้ายที่ผูกให้อยู่ในสังสารวัฏฏ์^๘

๓. นิ - วาน (นิ = ไม่มี, วาน = ป่า) มีความหมายว่าไม่มีป่า เพราะคำว่า ป่า นี้เปรียบได้กับป่าคือ รากะ โทสะ โมหะ^๙

^๕ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, **หลักพุทธศาสนาเถรวาทมหายาน**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๔), หน้า ๖๐.

^๖ ธนิต อยู่โพธิ์, **พระนิพพาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๖๕.

^๗ พระเทพเวที, **พุทธธรรม ฉบับขยายความ**, หน้า 261

^๘ พ.จ. ๓๐/๓๘๑/๑๘๔.

^๙ มหามกุฏราชวิทยาลัย, **มงคลสูตรที่ปณียา ทูติโยภาโค ภาโค**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕) หน้า ๕๔๖.

๔. นิ - วาน มาจากวธาตุ = เสียบ , แทง - อน (นิ= ไม่มี, วาน = วัตถุอันเสียบ แทงหรือเครื่องเสียบแทง มีความหมายพิเศษ ว่า ลูกศร นิพพานจึง หมายความว่าหาของเสียดแทงมิได้ ดังคำเปรียบเทียบว่า “ อพพุพุหสลุโล ” มีลูกศรอันถอนแล้ว ซึ่งเป็นคุณลักษณะของพระอรหันต์^{๑๐}

๒.๑.๒ ลักษณะของนิพพาน

พระอนุรุทธาจารย์ ผู้รจนาคัมภีร์อภิธรรมสังคหะ ได้พรรณนาลักษณะของ พระนิพพานไว้ด้วยภาษามคธว่า

“ ปทมจจุตมจจันต์ อสงขตมนุตฺตริ
นิพฺพานมิตติ ภาสฺสนฺติ วานมุตฺตา มฺเหสโย ”

แปลและอธิบายความดังนี้^{๑๑}

๑. ปทม แปลว่าบทหรือส่วนหนึ่ง หมายถึงสภาวะธรรมชาติหนึ่งที่สามารถเข้าถึงได้ มีอยู่โดยเฉพาะ ไม่เกี่ยวข้องกับสังขตธรรม

๒. อจฺจันต์ แปลว่า ธรรมที่ไม่ตาย หมายถึงจะไม่มีการเกิด ไม่มีการตาย เพราะ ความตายจะมีได้ก็ต้องมีความเกิด เมื่อไม่มีความเกิด ความตายก็ไม่มี

๓. อจฺจันต์ แปลว่า ธรรมที่ก้าวล่วงขั้น ๕ ที่เป็นอดีตและอนาคตหมายถึงพระ นิพพาน เน้นก้าวล่วงขั้น ๕ ที่ดับไปแล้วและขั้น ๕ ที่จะเกิดข้างหน้า โดยนัยนี้ย่อม หมายความว่าก้าวล่วงขั้น ๕ ที่เป็นปัจจุบันด้วย เพราะขั้น ๕ ที่เป็นปัจจุบัน เป็นอนาคต ขั้นของขั้น ๕ ที่ล่วงไปแล้ว และจะเป็นอดีตขั้นของขั้นที่จะเกิดต่อไปข้างหน้าอีก พระ นิพพานจึงมีคุณลักษณะพ้นจากกาลทั้ง ๓ เรียกว่า กาลวิมุตติ และเป็นธรรมที่พ้นจากขั้น ๕ เรียกว่า ขั้นวิมุตติ

๔. อสงฺขตฺติ แปลว่า ธรรมที่ไม่ได้ถูกปรุงแต่งด้วยปัจจัยอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงเรียก นิพพานว่าอสังขตธรรม ตรงข้ามกับจิต เจตสิก รูปซึ่งเป็นสังขตธรรม เพราะเป็นธรรมที่ เกิดขึ้น โดยมีปัจจัย ๔ ปรุงแต่ง ได้แก่ กรรม จิต อุตุ อาหาร

^{๑๐} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส , ธรรมวิจารณ์ , (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๕๖.

^{๑๑} พระสังฆมณฑลทิเบต ธัมมาจริยะ, จิต เจตสิก รูป นิพพาน, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ ทิพยวิสุทธี, ๒๕๐๓), หน้า ๕๓-๕๔.

ได้อย่างชัดเจนดังที่ส่วนหนึ่งได้แสดงไว้ว่า นิพพานก็คือความที่อวิชชา ตัณหา อุปาทานดับไป ไม่ใช่เดินทางออกจากสังสารวัฏฏ์ ไปสู่วิวัฏฏ์อีกแห่งหนึ่ง หมายความว่า การบรรลุนิพพานไม่ใช่เดินทางตามความเข้าใจทั่วไป แต่ที่ปุถุชนยังไม่เห็น ไม่เข้าใจ เพราะถูกอวิชชา ตัณหาและอุปาทานครอบงำจิตใจ จึงทำให้มีแต่ความว้าวุ่น มองเห็นสิ่งต่างๆไม่ตรงกับสภาพความเป็นจริงแต่หากพยายามดับอวิชชา ตัณหาและอุปาทานได้แล้ว ก็จะเกิดปัญญาเห็นแจ่มแจ้ง พบกับความสะอาด สว่าง สงบ อันเป็นภาวะแห่งนิพพานที่แท้จริง เมื่อได้บรรลุนิพพานแล้ว บุคลิกภาพก็เปลี่ยนไปมีท่าทีต่อโลกอย่างเป็นอิสระเต็มที่ไม่ต้องคอยภายใต้อำนาจของกิเลสต่อไป

พุทธทาสภิกขุ ได้แสดงให้เห็นว่าคนทั่วไปได้เข้าใจพระนิพพานผิดพลาดเพราะไม่เข้าใจภาษาคน ภาษาธรรม เพราะนิพพานในภาษาคนหมายถึงเป็นบ้านเป็นเมือง เนื่องจากได้ฟังธรรมเทศนาที่เปรียบเทียบพระนิพพานเป็นเมืองแก้ว จึงเข้าใจว่านิพพานเป็นบ้านเป็นเมืองจริงๆ ส่วนนิพพานในภาษาธรรม หมายถึงความดับกิเลสและความทุกข์ จึงสมควรทำความเข้าใจให้ถูกต้องไม่ควรสับสนภาษาคน – ภาษาธรรม^{๑๓} นอกจากนี้พุทธทาสภิกขุยังได้อธิบายไว้อย่างน่าฟังว่า คำว่า ปรินิพพายติ และคำว่า ปรินิพพุโต นี้ใช้แก่สัตว์เดรัจฉานที่ฝึกหมดพยศแล้ว เป็นสุนัขเป็นช้างเป็นม้าเป็นอะไรก็ตามที่ฝึกจนหมดพยศของสัตว์เดรัจฉานแล้ว ใช้คำว่า ปรินิพพุโต คำเดียวกับที่ใช้กับพระอรหันต์ หรือผู้หมดกิเลส ปรินิพพายติ เป็นกิริยา ปรินิพพุโต เป็นคุณสมบัติของผู้ดับสนิทแล้ว ผู้เย็นสนิทแล้ว^{๑๔} นี้แหละภาษาพูดในสมัยนั้น คือภาษาบาลีนี้ คำว่า ปรินิพพาน นี้ ใช้แบบนี้ก็ได้ ถ้าใช้กับคนก็หมายถึง หมดกิเลสที่เป็นพระอรหันต์ ถ้าใช้กับสัตว์เดรัจฉาน ก็ฝึกจนหมดพยศแล้ว ถ้าใช้กับถ่านไฟ ก็ใช้กับถ่านที่เย็นสนิทแล้ว ถ้าใช้กับข้าวต้มและข้าวสวยที่คุดออก จากหม้อใส่จานวางจนเย็นแล้ว นี้ คือคำว่า ปรินิพพาน^{๑๕}

^{๑๓} พุทธทาสภิกขุ, ภาษาคน – ภาษาธรรม, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๒๕๑๐), หน้า ๑๔-๑๕.

^{๑๔} ส.ส.(ไทย) ๑๓ / ๑๘๓ / ๒๑๒

^{๑๕} พุทธทาสภิกขุ, ธรรมกับนักศึกษา, (กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์พระนคร, ๒๕๐๙) หน้า ๗๘-๗๙.

ที่พุทธทาสภิกขุกล่าวเช่นนี้ก็เพราะว่า มนุษย์เป็นอันมากถูกไฟคือความโลภ ความโกรธความหลงครอบงำ เเผาไหม้อยู่ตลอดเวลา นิพพานเป็นการดับไฟดังกล่าวนี้ให้หมดสิ้นไป เกิดสภาพความสงบเย็น ความสุขหรือความดีงามเข้ามาแทนที่

ศาสตราจารย์ เสฐียร พันธงศรี^{๑๖} ได้อธิบายให้เข้าใจอรรถของนิพพาน ที่เป็นความดับกิเลสตามลำดับขั้น เช่น คนมักโกรธ เมื่อดับความโกรธได้ก็จะสบายใจ แม้กระทั่งผู้ที่ปฏิบัติตามศีล ๕ ละเว้นความชั่วได้ก็เป็นการดับความร้อนที่เกิดจากความชั่วในใจได้ เมื่อปฏิบัติซัดเกล้าไปก็จะบรรลุนิพพานในขั้นสุดท้าย ที่ดับกิเลสสิ้นเชิง

อาจารย์ สุชีพ ปุญญานุภาพ^{๑๗} ได้แสดงความหมายนิพพานในแง่ที่เป็นดับเพลิงกิเลสอันได้แก่ความโลภ ความโกรธ ความหลง และเป็นความดับทุกข์ หยุดการเวียนว่ายตายเกิดตั้งนั้นนิพพานจึงเป็นอุดมสูงสุดในทางพุทธศาสนา

อาจารย์เสฐียรพงษ์ วรรณปก^{๑๘} แสดงให้เห็นว่าทุกคนมีศักยภาพที่จะบรรลุนิพพานได้โดยการปฏิบัติตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสอนไว้ แต่คนส่วนมากก็เข้าใจผิดเกี่ยวกับนิพพานโดยเฉพาะที่เข้าใจเพียงว่า “นิพพานคือความตาย “ แล้วเกิดกลัวนิพพาน ไม่อยากเกี่ยวข้องกับนิพพานจะเป็นสาเหตุให้เดินสวนทางนิพพาน หมายความว่าปฏิบัติตนไม่ถูกทางตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา

วิทย์ วิศทเวทย์^{๑๙} ได้อธิบายลักษณะนิพพานไว้ว่า เป็นภาวะทางจิตวิทยา ไม่สภาวะทางอภิปรัชญาที่อยู่พ้นจากการรับรู้ด้วยการศึกษาอบรมและฝึกฝน แต่จะเข้าถึงได้

^{๑๖} เสฐียร พันธงศรี, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕๕ .

^{๑๗} สุชีพ ปุญญานุภาพ, ประวัติศาสตร์ศาสนา , (กรุงเทพฯ : อมรรการพิมพ์ , ๒๕๒๖) , หน้า ๒๓๖ – ๒๓๗.

^{๑๘} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, สวนทางนิพพาน , (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์ , ๒๕๓๐) , หน้า ๑๒.

^{๑๙} วิทย์ วิศทเวทย์, อนัตตาในพุทธปรัชญา, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พิพิธวิทยา, ๒๕๒๓), หน้า

๑๑๖.

ด้วยวิธีพิเศษซึ่งอาจเกิดขึ้นเองอย่างทันที นิพพานคือความสงบแห่งจิตอันเป็นผลของความพยายามที่เกิดขึ้นได้ เพราะฝึกฝนและการรู้สภาพความเป็นจริงจึงเป็นสภาวะทางจิตวิทยา

จากทัศนะของนักปราชญ์ที่ได้ให้คำจำกัดความของนิพพานมาทั้งหมดนี้ พอจะสรุปได้ว่า นิพพานเป็นความดับกิเลสและกองทุกข์ สามารถทำลายอวิชชา ตัณหา อุปาทานได้อย่างสิ้นเชิงนิพพานจึงเป็นความว่างจากกิเลสอันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ว่างจาก อุตตาและสิ่งทีเนื่องด้วยอิตตาเมื่อว่างอย่างยั้งจึงเป็นสุขอย่างยิ่ง^{๒๐} เป็นผลของการพยายามที่เกิดขึ้นโดยการฝึกฝนอบรมตนอยู่ตลอดเวลา

๒.๒.๒ ประเภทของนิพพาน

ตามความเป็นจริงแล้ว นิพพานมีอย่างเดี๋ยวนั้นแต่ที่แยกประเภทออกไปก็ เพื่อแสดงอาการของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับนิพพานบ้าง พุทธถึงนิพพานโดยปริยายคือ ความหมายบางแง่ บางด้านบ้าง^{๒๑} พระธรรมปิฎก(ป.อ ปยุตฺโต)ได้อธิบายไว้ว่า^{๒๒}

๑.สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ แปลว่า ภาวะของนิพพานที่เป็นไปกับด้วยอุปาทิเหลืออยู่หรือนิพพานที่ยังเกี่ยวข้องกับขันธ ได้แก่นิพพานของพระอรหันต์ ในเวลาที่ เสวยอารมณ์ต่าง ๆ รับรู้สุขทุกข์ทางอินทรีย์ ๕ หรือนิพพานของพระอรหันต์ผู้ยังเกี่ยวข้องกับ ขันธ ๕ ในกระบวนการรับรู้เสวยอารมณ์ พุทธอีกอย่างว่า นิพพานท่ามกลางกระบวนการรับรู้ ทางประสาททั้ง ๕ ซึ่งเกี่ยวข้องกับขันธ ๕ โดยฐานเป็นพระอรหันต์หรือสิ่งที่ถูกรับรู้ นิพพาน ในข้อนี้ เป็นด้านที่เพ่งถึงผลซึ่งปรากฏออกมาในการรับรู้ หรือการเกี่ยวข้องกับโลกคือ สิ่งแวดล้อม ในการดำเนินชีวิตตามปกติของพระอรหันต์ ดังนั้น จึงเล็งไปที่ความหมายในแง่ ของความสิ้นวาระ โทสะ และโมหะ ซึ่งทำให้การรับรู้หรือเสวยอารมณ์ต่าง ๆ เป็นไปด้วยจิตที่ อิศระขยายความออกไปว่า สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ ได้แก่ ภาวะจิตของพระอรหันต์ซึ่งปลอด ไปร้งเป็นอิสระ ไม่ถูกปรุงแต่งบังคับด้วยวาระ โทสะ และโมหะ ทำให้พระอรหันต์นั้น ผู้ยังมี

^{๒๐} พุทธศาสนิกฯ, แก่นพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๕๕.

^{๒๑} สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาภูมิบาลวิทยาลัย, ๒๕๓๗, หน้า ๑๒๕ - ๑๒๘.

^{๒๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๒๖๔-๒๖๖.

อินทรีย์สำหรับรับรู้อารมณ์ต่าง ๆ บริบูรณ์คืออยู่ตามปกติเสวยอารมณ์ทั้งหลายด้วยจิตใจที่เป็นอิสระ ด้วยปัญญาที่รู้เท่าทันธรรมชาติของมัน การเสวยอารมณ์หรือเวทนานั้น ไม่ถูกกิเลสครอบงำหรือชักจูง จึงไม่ทำให้เกิดตัณหาทั้งทางบวกและทางลบ ไม่มีตัณหาที่จะปรุงแต่ง ตามนัยที่กล่าวมานี้ นิพพานอย่างหนึ่ง จึงต้องเป็นภาวะของพระอรหันต์ที่ยังทรงชีพและดำเนินชีวิตเกี่ยวข้องกับโลกภายนอกตามปกติอย่างที่เห็น ๆ กันและทันตาเห็นในปัจจุบันดังพุทธพจน์ที่ว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อุปาทิเสสนิพพานธาตุเป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นพระอรหันต์ซึ่งินาสพ อยู่จบพรหมจรรย์ ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว มีประโยชน์ของตนอันบริบูรณ์แล้ว มีสังโยชน์ในภพนี้สิ้นรอบแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ ภิกษุนั้นย่อมเสวยอารมณ์ทั้งที่พึงพอใจและไม่พึงพอใจ ยังเสวยอารมณ์อยู่เพราะความที่อินทรีย์ ๕ เหล่าใด เป็นธรรมชาติไม่บุงสลายอินทรีย์ ๕ ของเธอยังตั้งอยู่นั้นเทียว^{๒๓}

๒. อุปาทิเสสนิพพานธาตุ แปลว่า ภาวะของนิพพานที่ไม่มีอุปาทิเหลือ หรือนิพพานที่ไม่เกี่ยวข้องกับขันธ ๕ ได้แก่ นิพพานของพระอรหันต์พ้นจากเวลาที่เสวยอารมณ์ด้วยอินทรีย์ทั้ง ๕ หรือนิพพานของพระอรหันต์ที่นอกเหนือจากความสัมพันธ์กับขันธ ๕ ในกระบวนการรับรู้เสวยอารมณ์ พูดอีกอย่างหนึ่งว่า ภาวะของนิพพานเองล้วน ๆ แท้ ๆ ซึ่งประจักษ์แก่พระอรหันต์ในเมื่อประสบการณ์ในกระบวนการรับรู้ทางประสาททั้ง ๕ เหล่านั้น ขยายความว่า อุปาทิเสสนิพพานธาตุ ได้แก่ ภาวะนิพพานที่พระอรหันต์ประสบอันเป็นส่วนที่ลึกซึ่งลงไปหรือล้ำเลยออกไปกว่าที่มองเห็นกันได้ พ้นจากเวลาที่เสวยอารมณ์หรือรับรู้ประสบการณ์ทางอินทรีย์ทั้ง ๕ แล้ว กล่าวคือ หลังจากรับรู้ประสบการณ์หรือเสวยอารมณ์โดยไม่อินันท์ ด้วยตัณหา ไม่เสริมแต่งคลอเคลียหรือกริมกรุ่นด้วยกิเลสคือ ราคะ โทสะ และโมหะ แล้วอารมณ์หรือประสบการณ์เหล่านั้นก็ไม่ค้างคาที่จะมีอำนาจครอบงำชักจูงหรือรบกวนต่อไปอีก จึงกลายเป็นของเย็น สงบราบคาบ หมดยพิชสงไม่อาจก่อชาติภพขึ้นได้อีก พูดเป็นสำนวนว่าพระอรหันต์มีความสามารถพิเศษที่จะทำให้อารมณ์ หรือประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามา มีสภาพเป็นกลางปราศจากอำนาจครอบงำห้วงเหี่ยวกลายเป็นของสงบ

^{๒๓} ชุ. อิติ.(ไทย) ๒๕/๔๔/ ๓๙๔.

เย็นอยู่ใต้อำนาจของท่าน พระอรหันต์จึงได้ชื่อที่เป็นคุณลักษณะอย่างหนึ่งว่า สติภูตะ เมื่อไม่มีขันธ ๕ เป็นอารมณ์ท่านผู้บรรลุนิพพานแล้ว ก็จึงมีนิพพานเป็นอารมณ์ คือประจักษ์หรือประสบนิพพานในฐานะที่เป็นธัมมาตนะ นิพพานในข้อที่สองนี้เป็นด้านที่เพ่งถึงภาวะของนิพพานเองแท้ ที่ประจักษ์แก่พระอรหันต์พ้นจากกระบวนการรับรู้เสวยอารมณ์ภายนอก นอกเหนือจากการดำเนินชีวิตตามปกติ เป็นภาวะที่พูดถึงหรือบรรยายได้เพียงแค่ลักษณะของการเกี่ยวข้องกับนิพพานนั้นถึงจุดที่ประสบการณ์อย่างรู้เข้าใจกัน ซึ่งไม่ใช่นิพพานได้สิ้นสุดลง ส่วนภาวะของนิพพานเองแท้ ๆ ซึ่งลึกลงไปกว่านั้น เป็นเรื่องของผู้ประสบและประจักษ์เองจะรู้และเข้าใจคือเป็นสันติภูมิจะดังปรากฏตามพุทธพจน์ที่ว่า

ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นพระอรหันต์ขึ้นมาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้วทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้ชอบ ภิกษุทั้งหลาย เวทนาทั้งปวงในอรรถภาพนี้นั้นแลของภิกษุนั้น อันตณหาเป็นต้นให้เปลิดเปล็นไม่ได้ต่อไปแล้ว จักระจับดับสนิท ภิกษุทั้งหลาย สภาวะดังกล่าวนี้ เรา เรียกว่า อนุปาติเสสนิพพานธาตุ^{๒๔}

สรุปความว่า นิพพานมีอย่างเดี่ยวแต่แบ่งออกเป็น ๒ ด้าน ด้านหนึ่งคือนิพพานในแง่ของความสิ้นกิเลส ซึ่งมีผลต่อการติดต่อเกี่ยวเนื่องกับโลกภายนอกหรือต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน ด้านที่สอง คือนิพพานแท้ที่เป็นภาวะจำเพาะล้วนๆแท้ๆ ซึ่งเป็นประสบการณ์เฉพาะของผู้บรรลุ ไม่อาจหยั่งถึงด้วยประสบการณ์ทางอินทรีย์ ๕ เป็นเรื่องนอกเหนือจากประสบการณ์ที่เนื่องด้วยขันธ ๕ ทั้งหมด อนุปาติเสสนิพพาน คือ นิพพานตามความหมายของนิพพานแท้ๆล้วนๆไม่เกี่ยวกับขันธ ๕ สอุปาทิเสสนิพพาน คือ นิพพานในความหมายในทางปฏิบัติเมื่อสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตประจำวันพูดอีกอย่างหนึ่งว่าอนุปาติเสสนิพพาน คือ นิพพานในความหมายที่พระอรหันต์มีนิพพานเป็นอารมณ์ สอุปาทิเสสนิพพาน คือ นิพพานในความหมายที่พระอรหันต์มีขันธ ๕ เป็นอารมณ์

ดังนั้น อนุปาติเสสนิพพาน จึงตรงกับอนุปาทาปรินิพพาน ซึ่งชื่อของนิพพานที่มุ่งแสดงเป้าหมายของพระพุทธศาสนา ดังที่ตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราแสดงธรรมมีอนุปาติเสสนิพพานเป็นประโยชน์ที่หมาย” แต่อย่างไรก็ดี อนุปาติเสสนิพพานที่

^{๒๔} พุ. อิติ.(ไทย) ๒๕/๔๔/๓๙๓.

ที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค เป็นคำกล่าวแสดงเหตุการณ์สิ้นชีวิตของพระอรหันต์เป็นพื้น เพราะเป็นภาพเหตุการณ์ที่เห็นได้ชัดคือการสิ้นไปหรือดับไปของขันธ ๕ และมุ่งสู่ความหมายของนิพพานที่แท้จริง ดังนั้น เมื่อพูดถึงนิพพาน ๒ ประเภท ในสมัยอรรถกถา จึงมุ่งบรรยายสภาพของผู้บรรลุภาวะมากกว่า ตัวสภาวะนั่นเอง ยิ่งกว่านั้น อรรถกถา นิยมเอาคติเรื่องจิตเข้ามาอธิบายด้วย ทำให้ความหมายของอนุปาติเสสนิพพานจำกัด มีความหมายถึงการสิ้นชีวิตของพระอรหันต์ อย่างเดียวเท่านั้น

นิพพานมี ๓ สำหรับผู้ที่เจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานขณะเข้าเขตอนุโลมญาณ คือ^{๒๕}

๑. สุกตนิพพาน ได้แก่ นิพพานของท่านผู้เจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน อนัตตาปรากฏชัด ในขณะที่เข้าเขตอนุโลมญาณ
๒. อนิมิตตนิพพาน ได้แก่ นิพพานของท่านผู้เจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน อนิจจังปรากฏชัด ในขณะที่เข้าเขตอนุโลมญาณ
๓. อัปฺปนฺนินิพพาน ได้แก่ นิพพานของท่านผู้เจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน ทุกขังปรากฏชัด ในขณะที่นั้นเขตอนุโลมญาณ

ในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค ยังมีการจัดประเภทนิพพานเป็น ๕ ประเภทคือ^{๒๖}

๑. ตทังคนิพพาน ได้แก่ นิพพานของท่านผู้เจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน ดับด้วยองค์นั้นๆ คือดับกิเลสด้วยธรรมที่เป็นคู่ปรับกันหรือธรรมที่ตรงกันข้าม เช่น ดับสักกายทิฏฐิด้วยความที่กำหนดแยกรูปนามออกได้ เป็นการดับชั่วคราวในกรณีนั้นๆ
๒. วิกขัมภนนิพพาน ได้แก่ นิพพานของท่านผู้เจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน ดับด้วยการข่มไว้ คือ การดับกิเลสของท่านผู้บำเพ็ญญาณ ถึงปฐมฌาน ย่อมข่มนิวรณ์ตลอดเวลาที่อยู่ในฌานนั้น
๓. สมุจฺเจทนนิพพาน ได้แก่ นิพพานของท่านผู้เจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน ดับด้วยการตัดขาดคือกิเลสเสร็จสิ้นเด็ดด้วยโลกุตตรมรรค ในขณะที่แห่งมรรคนั้นชื่อสมุจเจตนิโรธ

^{๒๕} พระคัมภีร์สาราณิกวงศ์, อภิธรรมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทย, ๒๕๔๖), หน้า ๗๙๔.

^{๒๖} พุ.ปฏิ. (ไทย) ๓๑/๖๕/๒๒-๒๓.

๔. ปฏิเสธศัทธินิพพาน ได้แก่ นิพพานของท่านผู้เจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน ดับด้วยการสงบระงับ คืออาศัยโลกุตตรมรรค ดับกิเลสขาดไปแล้ว บรรลุโลกุตตรผล กิเลสเป็นอันระงับไปหมดแล้วไม่ชวนชวายเป็นต้องเพื่อดับอีก ในขณะที่แห่งผลนั้นชื่อว่าปฏิเสธศัทธินิโรธ

๕. นิสสรณนิพพาน ได้แก่ นิพพานของท่านผู้เจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานดับด้วยการสลัดออกได้ หรือดับด้วยปลอดโปร่งไป คือดับกิเลสเสร็จสิ้นแล้ว ดำรงอยู่ในภาวะที่กิเลสดับแล้วนั้นยังยืงตลอดไปภาวะที่กิเลสดับไปแล้วนั้นชื่อ นิสสรณนิโรธ ได้แก่ อมตธาตุ คืออมตมหานิพพาน

นิพพานทั้ง ๕ ประเภทตามทัศนะของเถรวาทนั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า อาจแบ่งได้เป็นสองระดับคือระดับโลกียะและระดับโลกุตระคือ ตทั้งควิมุตติ และวิกขัมภณวิมุตติ เป็นความหลุดพ้นระดับโลกียะคือดับกิเลสได้ชั่วคราวเท่านั้น ไม่สามารถตัดได้โดยเด็ดขาด เช่นกรณีของผู้ที่ได้ฌานขมกิเลสได้ชั่วคราวเท่านั้น เมื่อออกจากฌานแล้วกิเลสก็สามารถกลับเกิดขึ้นใหม่อีกได้ เหมือนกับเอาก้อนหินทับหญ้าไว้ ส่วนสมุจเฉตนิพพาน ปฏิเสธศัทธินิพพาน นิสสรณนิพพาน เป็นความหลุดพ้นในระดับโลกุตระคือดับกิเลสได้โดยเด็ดขาด กิเลสไม่มีจะกลับมาเกิดใหม่ได้อีก เป็นความหลุดพ้นของพระอรหันต์และพระอรหันต์ทั้งหลายเป็นความหลุดพ้น ในระดับสูงสุดที่ทำให้กิเลสทั้งปวงให้หมดสิ้นออกจากจิตใจนั่นเอง

๒.๓.๓ ภาวะของนิพพาน

ภาวะของนิพพานเป็นสิ่งที่ไม่อาจรู้ได้ด้วยสัญชาตธรรมดา หรือการอนุมานด้วยหลักเหตุผลนิพพานจึงเป็นสิ่งที่หยั่งรู้ได้ด้วยปัญญาจักขุ ในลักษณะที่เป็นประสบการณ์ตรง หมายถึงเราไม่สามารถรู้ด้วยความจำได้หมายรู้ในระดับโลกียะ ดังนั้นในพุทธศาสนาเถรวาทจึงมีแนวความคิดว่านิพพานเป็นสภาวะที่มีอยู่จริงหากเข้าถึงด้วยการปฏิบัติ และผู้ดับกิเลสได้หมดแล้วก็เข้าถึงได้จริง

เมื่อมองในภาวะทางจิตวิทยา นิพพานคือภาวะทางจิตเพราะเป็นภาวะของการไม่มีกิเลสของจิต วิทย วิศทเวทย์ ได้อธิบายไว้ว่า เป็นสภาวะทางจิตวิทยาไม่ใช่สภาวะทางอภิปรัชญาที่อยู่พ้นจากการรับรู้ด้วยการศึกษาอบรมและการฝึกฝน แต่จะเข้าถึงได้ก็ด้วยวิธีพิเศษซึ่งอาจเกิดขึ้นเองอย่างทันทีนิพพานคือความสงบแห่งจิตอันเป็นผลของความพยายาม

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ที่เกิดขึ้นได้ เพราะการฝึกฝนและการรู้สภาพเป็นจริง จึงเป็นสภาวะทางจิตวิทยาที่สัมผัสได้ โดยไม่ต้องอาศัยอายตนะพิเศษ นิพพานกับสภาพแห่งอนัตตาเป็นสิ่งเดียวกัน เพราะนิพพานเป็นสิ่งเดียวกับสภาวะที่ปราศจาก ตัวฉัน ซึ่งเป็นที่เห็นความจริง สภาวะทางจิตวิทยาของนิพพานหมายถึงสภาพที่ปราศจากความเห็นแก่ตัว หรือปราศจากกิเลสมีแต่ความสงบ

วิทย์ เห็นว่า นิพพานไม่ใช่สภาวะทางอภิปรายเพราะถ้านิพพานเป็นสภาวะทางอภิปราย พระพุทธองค์ก็คงระบุน่าไว้ว่ามีอายตนะพิเศษใดที่มีไว้สำหรับรู้นิพพานแต่ มิได้ระบุน่าไว้แต่มีเปรียบเทียบไว้ว่าการจะรู้จักนิพพานนั้นต้องมีอริยจักขุหรือปัญญาจักขุ^{๒๓}

การมองว่าพระนิพพานเป็นสภาวะทางจิตวิทยานั้น เป็นการมองถึงกระบวนการแบบพุทธแท้ ๆ เพราะพระพุทธศาสนานั้นเน้นจุดหมายที่ต้องมีการฝึกฝน ทั้งด้านกาย วาจา และจิต โดยมีชื่อเรียกหมวดธรรมที่ใช้ฝึกว่า อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ในแง่วิทย์ ได้ให้มุมมองไว้ว่า นิพพานเป็นสภาวะทางจิตวิทยา มิใช่ทางอภิปรายคือสิ่งที่อยู่พ้นจากการรับรู้ด้วยการศึกษาอบรมและการฝึกฝน เป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือธรรมชาติ การจะเข้าถึงสิ่งนั้นได้ต้องด้วยวิธีการพิเศษซึ่งอาจไม่เป็นไปตามเหตุปัจจัย แต่อาจเกิดขึ้นเองอย่างทันทีและฉับพลัน พระผู้เป็นเจ้าของความเข้าใจของคนบางกลุ่มก็มีลักษณะนี้ส่วนสภาวะทางจิตวิทยานั้นเป็นสภาวะที่รู้จักได้ และประสบได้ด้วยวิธีการฝึกฝนและการรู้แจ้งเห็นจริง ไม่ใช่จะเกิดขึ้นได้ลอย ๆ แต่เป็นไปตามเหตุปัจจัย^{๒๔}

ในประเด็นที่ว่า นิพพานไม่ใช่สภาวะทางอภิปรายนั้น น่าจะหมายถึงไม่ใช่สิ่งที่มีจริงทางอภิปรายที่ไม่อาจสัมผัสด้วยจิตอย่างความไม่มีกิเลสที่เป็นสภาวะทางจิตวิทยาซึ่งผู้วิจัยก็เห็นด้วยว่าไม่ใช่สิ่งมีอย่างเช่นนั้น แต่มีนักคิดบางท่านคือ (วัชระ งามจิตจรเจริญ) ได้แสดงความคิดเห็นว่านิพพานเป็นภาวะทางอภิปรายที่ครอบคลุมสภาวะทางจิตวิทยา คือความไม่มีกิเลสและมีแต่นิพพาน คือความสงบเป็นอารมณ์ไม่มีอารมณ์ชนิดอื่นเป็นอารมณ์ของจิต รวมถึงภาวะของการดับขันธในนิโรธสมาบัติและดับขันธปรินิพพาน ในลักษณะที่เป็นภาวะทางจิตวิทยาเราสามารถรับรู้นิพพานได้ ส่วนในลักษณะที่สองนิพพานไม่ต้องการการถูกรับรู้ก็เพราะเป็นภาวะที่จิตดับไม่รับรู้อารมณ์ เราจึงไม่ต้องมีอายตนะพิเศษอะไรอีกในการรับรู้นิพพาน

^{๒๓} วิทย์ วิศทเวทย์, อนัตตาในพุทธปรัชญา, หน้า ๑๑๒-๑๑๙.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๖.

ในเมื่อพระนิพพานหมายถึงสภาวะที่หลุดพ้นจาก ตัวฉัน ซึ่งเป็นสภาวะทางจิตวิทยา การหลุดพ้นนี้อาจมีได้ทั้งเป็นการถาวรและเป็นการชั่วคราว พระพุทธองค์และพระอรหันต์อื่น ๆ เป็นผู้หลุดพ้นจากสภาวะนี้อย่างถาวร การกระทำใด ๆ ที่เกิดขึ้นหลังจากการบรรลุพุทธภูมิโดยรูปแบบภายนอกก็เหมือนคนทั่วไป แต่โดยสภาวะภายในเป็นการกระทำที่ปราศจากโลก โกรธ หลง หรือปราศจากการมีตนเองมีจุดมุ่งหมายในการกระทำแต่สำหรับคนธรรมดา ถ้ายอมรับการตีความนิพพานในแง่นี้ นิพพานเป็นสิ่งที่ปรากฏขึ้นแล้วหายไปได้ และอาจปรากฏขึ้นใหม่ได้ เพราะนิพพานคือการหลุดพ้นจากความเห็นแก่ตัว การหลุดพ้นนี้อาจเกิดขึ้นในการกระทำครั้งนี้ แต่ในการกระทำครั้งที่แล้วไม่หลุดพ้นจากความรู้สึกเพื่อตนเอง ฉะนั้น ความหลุดพ้นอาจมีได้เป็นไปอย่างถาวรเหมือนพระอรหันต์ผู้หลุดพ้นโดยสิ้นเชิง^{๒๙}

อีกประการหนึ่งผู้วิจัยขอยกพุทธพจน์ที่กล่าวถึงพระนิพพานที่มีหลายแนวแต่จะยกไว้เพียงเป็นตัวอย่างที่สำคัญคือในมุลสูตรว่า

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมที่เป็นบาปและอกุศลอันเกิดจากโลภะ เมื่อบุคคลได้ถอนรากแล้วทำให้เหมือนตาลยอดด้วนไม่มีไม่เกิดอีกต่อไป ธรรมนั้นย่อมเป็นสุข ไม่มีทุกข์ ไม่คับแค้น คือปรินิพพานในปัจจุบันนี้เอง ธรรมที่เป็นบาปและอกุศลที่เกิดจากโทสะที่เกิดจากโมหะ เมื่อบุคคลได้ถอนรากแล้วทำให้เหมือนตาลยอดด้วน ไม่มีไม่เกิดอีกต่อไป ธรรมนั้นย่อมเป็นสุข ไม่มีทุกข์ ไม่คับแค้น คือปรินิพพานในปัจจุบันนี้เอง^{๓๐}

ในพระสูตรนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงวิธีในการใช้ข้ออุปมา เปรียบกับสภาพแวดล้อมในขณะนั้น ๆ คือในประเทศอินเดียมีตาลเกิดอยู่ทั่วไป จึงได้นำตาลมาเปรียบเทียบกับการเกิดดับของกิเลส ตาลที่ขาดยอดไม่สามารถที่จะก่อเกิดต่อไปได้ฉันใด กิเลสที่ถูกถอนรากถูกกำจัดแล้วก็ดับไปจากจิตของพระอริยบุคคลฉันนั้น

ในพระสูตรนี้ได้ชี้บ่งถึงกาลเวลาว่า เป็นกาลในปัจจุบันชาติ ไม่ต้องรออนาคต กาลแต่ชี้ว่าเป็นสิ่งที่เกิดได้ในปัจจุบันที่อยู่ นี้ เป็นลักษณะที่ชัดเจนของพระนิพพานตามพุทธพจน์นี้

^{๒๙} อ้างแล้ว, หน้า ๑๒๒.

^{๓๐} อ.จตุกก.(ไทย) ๒๐/๕๐๙/๒๖๓.

จากหลักฐานในพระไตรปิฎกโดยเฉพาะอย่างยิ่งในพระสูตรตันตปิฎก นิพพาน ไม่ใช่อัตตาหรือสิ่งสัมบูรณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ความหมายของพระนิพพานที่เข้ากันได้ดีที่สุดคือนิพพานภาวะ หรือความว่างจากกิเลสของจิตและการดับขั้นอันเป็นการหลุดพ้นจากทุกข์อย่างเด็ดขาดและถาวรในทางภววิทยา นิพพานเป็นได้อย่างมากเพียง ศักยภาพที่จิตของพระอริยะบุคคลทำให้ปรากฏหลังจากดับกิเลสได้แล้ว เป็นศักยภาพที่ทำให้ขั้นดับสนิทไม่เกิดภพชาติใหม่อีกหรือเป็นธรรมชาติของวิญญูณ หรือจิตที่ดับสนิทแล้วไม่ใช่ สิ่ง นามธรรม อีกสิ่งหนึ่งที่แยกต่างหากจากจิต เมื่อนิพพานเป็นภาวะของความพ้นทุกข์จึงไม่ใช่สิ่งที่จะเป็น อัตตาหรือตัวตนของใครได้

ดังนั้น อากาโรที่ดับกิเลสหรือกิเลสดับไป จึงเป็นเพียงแง่มุมหนึ่งของนิพพาน นิพพานยังอาจมองในแง่ว่าเป็นสาเหตุที่ทำให้เราสามารถดับกิเลสก็ได้ ดังพุทธพจน์ในโลกสูตร ที่ว่า “เพราะตณหาทั้งหลายสิ้นไปโดยประการทั้งปวง ความดับกิเลสไม่เหลือด้วยวิราคะ คือนิพพานจึงมี”^{๓๓} ตามพุทธพจน์นี้ดูเหมือนวิราคะคือนิพพานเป็นเครื่องมือที่ทำให้ดับกิเลสได้ และจากพุทธพจน์ในทุติยอัฏฐยตรภิกขุสูตรที่เพ็งอ้างถึงก็ดูเหมือนว่านิพพานเป็นเครื่องกำจัดกิเลส ซึ่งอาจมีปัญหาว่าถ้านิพพานเป็นเครื่องมือที่เราใช้ดับกิเลส ก็แสดงว่านิพพานมีอยู่ก่อนหน้าการดับกิเลสแล้ว แล้วทำไมเราจะต้องทำให้ได้นิพพานอีกซึ่งปัญหานี้นอกจากตอบได้ด้วยคำอธิบายที่กล่าวมาแล้ว ผู้วิจัยยังเห็นว่า หากเราจะอธิบายให้พุทธพจน์นี้เข้ากันได้กับพุทธพจน์อื่นเกี่ยวกับนิพพานโดยเฉพาะที่เพ็งกล่าวผ่านไบนั้น เราน่าจะตีความเป็นว่า พุทธพจน์นี้ต้องการแสดงว่าการที่นิพพาน เป็นไปได้ จึงทำให้เราสามารถดับกิเลสได้ การมีอยู่ของนิพพานในลักษณะที่เป็นเหมือนศักยภาพที่เราจะทำให้ปรากฏได้นี้จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นสาเหตุให้เราดับกิเลสได้ ไม่ใช่มีนิพพานอยู่ในตัวเราเรียบร้อยแล้วเรานำมาใช้ดับกิเลส

อนึ่งยิ่งทำให้เรามั่นใจได้ว่า พระนิพพานนั้นเป็นสิ่งที่สามารถสร้างให้เกิดขึ้นในตัวเรา ไม่ใช่ด้วยการไป ดังที่ปรากฏในโรหิตัสสเทพบุตรทูลถามเรื่องที่สุดแห่งโลกอันได้แก่จักรวาล พระพุทธเจ้าตรัสในข้อนี้ว่า “เทพบุตร เราไม่กล่าวถึงที่สุดแห่งโลกที่สัตว์ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติด้วยการไป” และพระพุทธองค์ได้ตรัสถึงโลกคือตัวมนุษย์ซึ่งที่สุดแห่งโลกก็คือที่สุดแห่งทุกข์ตรัสว่า

^{๓๓} ชุ.อุ. (ไทย)๒๕/๓๐/๒๓๐.

อนึ่ง เราบัญญัติโลก ความเกิดแห่งโลก ความดับแห่งโลก และข้อปฏิบัติให้ถึง ความดับแห่งโลก ในร่างกายที่มีประมาณว่าหนึ่ง มีสัญญา มีใจนี้เอง

ไม่ว่าในเวลาไหน ที่สุดแห่งโลก ใครก็ถึงไม่ได้ด้วยการไป และเมื่อยังไม่ถึงที่สุด แห่งโลก ย่อมไม่มีการเปลื้องตนจากทุกข์ เพราะเหตุนั้นแล ผู้รู้แจ้งโลก มีปัญญาดี ถึงที่สุด แห่งโลก อยู่จบพรหมจรรย์ สงบระงับรู้ที่สุดแห่งโลก ย่อมไม่หวังทั้งโลกนี้และโลกหน้า^{๒๖}

ในข้อนี้วัชระ งามจิตรเจริญได้ให้ข้อคิดไว้ว่า โลกคือชีวิตของสัตว์ทั้งหลายเป็นอัน เดียวกับความทุกข์ ที่สุดแห่งโลกก็คือที่สุดแห่งทุกข์จึงอยู่ในร่างกายหรือขันธ ๕ นี้เอง เมื่อ ที่สุดแห่งทุกข์หมายถึงนิพพานก็แสดงว่านิพพานมีอยู่ในตัวเราทั้งหลายนี้เองไม่ต้อง เดินทาง ไปหานิพพานในที่ไหน ดังนั้น นิพพานจึงไม่น่าจะใช้สิ่งอีกสิ่งหนึ่งที่อยู่นอกขันธ ๕ ^{๒๗}

ข้อที่ว่าพระนิพพานเป็นลักษณะที่ไม่แก่ไม่ตาย ส่วนมากจะพูดถึงการพ้นจาก ความเกิดความแก่และความตายของพระอรหันต์มากกว่า ทำให้มีแนวโน้มว่าความเป็น อมตะของนิพพานไม่ใช่หมายถึงมีสิ่งๆที่เรียกว่านิพพาน และสิ่งนั้นไม่รู้จักแก่ไม่รู้จักตายมีชีวิต เป็นนิรันดร์ แต่หมายถึงการพ้นจากการเกิดการตายของพระอรหันต์ ความเป็นอมตะของ นิพพานจึงโยงอยู่กับความไม่เกิดไม่แก่และไม่ตายของพระอรหันต์ดังจะเห็นได้จากภาษิตของ พระสุเมธาเถรีที่ว่า

นิพพานนี้ไม่แก่ ไม่ตาย เป็นทางดำเนินถึงความไม่แก่และไม่ตาย^{๒๘} แม้นในสุนทรี เถรีคาถา พระสุนทรีเถรีก็กล่าวไว้ในทำนองเดียวกับพระสุเมธาเถรีว่า "เรานั้นรู้นิพพานที่เป็น ธรรมเครื่องสลัดซึ่งความเกิดและความตายออกเสียจึงไม่เศร้าโศก ไม่ร้องไห้และไม่ เดือดร้อน"^{๒๙} ท่านแสดงว่า นิพพานทำให้เราสลัดทั้งความเกิดและความตายได้ ซึ่งมีนัย เหมือนกับที่ได้อภิปรายมาแล้วนั้น นิพพานจึงน่าจะเป็นอมตะในความหมายของการเป็น ธรรมที่ทำให้ผู้บรรลุพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดนั่นเอง

เพราะฉะนั้นจึงสรุปภาวะของนิพพานได้ว่าเป็น ภาวะที่ไม่ถูกปรุงแต่งด้วยปัจจัย ใดๆหมายถึงธรรมดาสังขันธ์ทั้งหลายล้วนเกิดเพราะมีปัจจัยปรุงแต่ง คำว่า ปรุงแต่งในที่นี้

^{๒๖} อ.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๔๕/๗๔-๗๕.

^{๒๗} วัชระ งามจิตรเจริญ, อ้างแล้ว หน้า ๒๔.

^{๒๘} ชู.เถรี.(ไทย) ๒๖/๕๑๔/๖๓๙.

^{๒๙} ชู.เถรี. (ไทย)๒๖/๓๑๖/๖๐๗.

หมายถึงสิ่งทั้งหลายมารวมกันเป็นกอง เป็นหมู่ มนุษย์เองก็เกิดจากการรวมตัวของธาตุ ๔ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ ดังนั้นการรวมตัวของธาตุ ๔ เป็นมนุษย์และสัตว์นี้จึงเรียกว่าถูกปรุงแต่ง เมื่อนิพพานไม่มีการเกิดจึงเท่ากับว่าไม่มีการรวมตัวของธาตุ ๔ เมื่อไม่มีปัจจัยใดๆรวมตัวกัน จึงไม่มีอะไรเกิด เพราะฉะนั้นในกรณีนี้นิพพาน จึงได้ชื่อว่าอสังขตะ แปลว่า ธรรมที่ไม่ถูกปรุงแต่งด้วยปัจจัยต่างๆ

ในด้านจิตวิทยา นิพพานหมายถึงภาวะที่จิตปราศจากกิเลส เพราะไม่มีกิเลสเกิดขึ้นมารบกวนจิตใจของผู้อยู่ในภาวะนิพพานอย่างเด็ดขาด และหมายถึงภาวะที่จิตดับทุกข้ออย่างสิ้นเชิงเมื่อจิตอยู่ในผลสมบัติเพราะไม่รับรู้อารมณ์อย่างอื่นนอกจากนิพพาน หรือเมื่ออยู่ในนิโรธสมาบัติเพราะดับเวทนาและสัญญาได้ชั่วคราว นิพพานในลักษณะนี้จึงเรียกว่ากิเลสนิพพานและภวนิโรธในความหมายของการดับภพทางจิต

นิพพานเป็นภาวะที่พ้นจากขั้น ๕ คือ เมื่อไม่มีการเกิด ขั้น ๕ ก็ไม่ปรากฏ เพราะการเกิดคือการปรากฏของขั้น ๕ ซึ่งธรรมดาสัตว์โลกทุกชนิดเมื่อเกิดแล้วจะต้องมีขั้นด้วยกันทั้งนั้นอาจจะครบทั้ง ๕ ขั้น หรือไม่ครบบ้าง เช่น เมื่อมนุษย์เกิดมามีรูปร่าง มีความรู้สึกสุข ทุกข์ คือเวทนา มีความจำคือสัญญา มีความคิดปรุงแต่งให้เกิดอารมณ์คือสังขาร และมีจิตคือวิญญาณ ฉะนั้น การที่ไม่มีการเกิดจึงเท่ากับว่าไม่มีขั้น

ฉะนั้น ภาวะของนิพพานจึงเป็นภาวะที่ขจัดชำระดับกิเลสและกองทุกข์ทั้งปวง สิ้นต้นเหตุ ไม่มีอวิชชาต่างๆโดยสิ้นเชิง เป็นการดับทุกข์ได้อย่างแท้จริง ไม่อาจกล่าวได้ว่าผู้เข้าถึงนิพพานแล้วมีอยู่ ณ ที่ใด เพราะเป็นผู้หลุดพ้นแล้ว คือพ้นจากความมี ความเป็น คือไม่เป็นอะไรเหมือนอย่างในโลกเขามี

๒.๔.๔ การปฏิบัติเพื่อเข้าถึงนิพพาน

พระพุทธองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาทั้งหมด ก็เพื่อจุดมุ่งหมายเดียวคือการพ้นทุกข์ของผู้รับฟัง พระธรรมเทศนาครั้งแรกชื่อว่า ัมมจักกัปปวัตตนสูตร ที่ทรงแสดงแก่ปัญจวัคคีย์ เป็นธรรมที่แสดงว่า ควรเว้นจากที่สุขดโต่ง ๒ อย่างคือ^{๓๖} การประกอบตนให้ติดอยู่ในกามสุข เรียกว่า กามสุขัลลิกานุโยค คือประกอบตนให้พัวพันอยู่ในกามสุขหรือ

^{๓๖} วิ.ม.(ไทย) ๔/๑๓/๑๓.

ความสุขทางกายเป็นสิ่งที่มีความสูงที่สุดของชีวิต การปฏิบัติตนที่ตามใจตนเองในความสุขได้แก่ ลัทธิบูชาความสุขทางเนื้อหนัง สิ่งที่มีมนุษย์แสวงหาคือรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสเรียกรวมๆ ว่า กามคุณ (เครื่องผูกคือวัตถุ) และการประกอบความเพียรที่ทำตนเองให้ลำบาก เรียกว่า อุตตกิลมัตถานุโยค คือผู้ที่มีความพยายามเพื่อบรรลุผลที่หมายด้วยการทรมานตนเอง ทำตนให้ลำบากได้รับความเดือดร้อน คนกลุ่มนี้เกิดความรู้สึกชิงชังต่อโลก เห็นอัตภาพเป็นบ่อเกิดแห่งทุกข์ จึงต้องทรมานเพื่อกิเลสตัณหาหมดไป โดยการบำเพ็ญตบะอย่างเคร่งครัด ต่อจากนั้นแล้วพระองค์ให้ดำเนินทางสายกลางเพื่อพระนิพพานเป็นเป้าหมายสูงสุด อันได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นวิธีหรือหลักการเพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาความทุกข์เรียกกันว่า อภิวัจฉิกมรรคหรือ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจหรือรู้จักอีกชื่อหนึ่งว่า "มัชฌิมาปฏิปทา"^{๓๓} ให้เข้าใจว่าขึ้นชื่อว่ามรรคมีเพียงหนึ่งเดียว เป็นเส้นทางสายเดียว สำหรับคนเดียว เดินทางไปสู่จุดหมายคนเดียว ถือเป็นทางตรงที่สุดที่จะนำบุคคลไปสู่ความหมดจดจากกิเลส และความดับสนิทแห่งกองทุกข์ทั้งหลาย และต้องปฏิบัติพร้อมกันไปตลอด รายละเอียดในอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการมีดังนี้

๑. สัมมาทิฏฐิ คือ ความเห็นชอบก็คือความเห็นตามสภาวะ เห็นตามที่ตั้งทั้งหลายเป็นจริง การที่สัมมาทิฏฐิจะเจริญขึ้นย่อมต้องอาศัยโยนิโสมนสิการเรื่อยไป เพราะโยนิโสมนสิการช่วยให้ไม่มองสิ่งต่าง ๆ อย่างผิวเผิน หรือมองเห็นเฉพาะผลรวมที่ปรากฏแต่ช่วยให้มองแบบสืบค้นแยกแยะทั้งในแง่การวิเคราะห์ ส่วนประกอบที่มาประชุมกันเข้าและในแง่การสืบทอดแห่งเหตุปัจจัย ทำให้ไม่ถูกหลงไม่กลายเป็นหุ่นที่ถูกย้วยยุบลงและเชิด ด้วยปรากฏการณ์ทางรูป เสียง กลิ่น รส โสภณูปพะ และคตินิยมต่าง ๆ จนเกิดเป็นปัญหาทั้งแก่ตนและผู้อื่น แต่ทำให้มีสติสัมปชัญญะเป็นอิสระเป็นตัวของตัวเองคิดตัดสินใจและกระทำการต่าง ๆ ด้วยปัญญา ^{๓๔}

สัมมาทิฏฐิจึงถือว่าเป็นข้อสำคัญที่สุดและถือเป็นแม่ทัพผู้นำ พระพุทธองค์ได้ตรัสความสำคัญของสัมมาทิฏฐิไว้ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่เล็งเห็นธรรมอย่างอื่นแม้ข้อ

^{๓๓} วิโรจน์ นาคชาตรี, พุทธปรัชญาเถรวาท, (กรุงเทพฯ :สำนักพิมพ์มหาวิทาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒๐.

^{๓๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับขยายความ, (กรุงเทพฯ :โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๗๔๘.

หนึ่ง ซึ่งจะเป็นเหตุให้กุศลกรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นหรือกุศลกรรมที่เกิดขึ้นแล้วยอมเป็นไปเพื่อความเจริญไพบูลย์ยิ่ง เหมือนกับสัมมาทิฐินี้เลย”^{๓๙} ตามหลักพุทธปรัชญายืนยันว่าพฤติกรรมทั้งหมดของบุคคลมีจุดเริ่มต้นและศูนย์กลางที่มโนกรรม คือถ้ามีความเข้าใจผิด (มิจฉาทิฐิ) การพูดและการกระทำย่อมจะถูกต่องไม่ได้ ความเข้าใจที่ถูกต่องมีอยู่ ๒ ระดับ คือ

๑. ระดับโลกียะ เป็นเรื่องของศีลธรรมโดยมีความเห็นว่า

- ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว
- บาปบุญที่กระทำนั้นมีผลจริง
- ชาตินี้หน้ามีจริง

๒. ระดับโลกุตระธรรมเป็นความเห็นที่อยู่เหนืออริยสัจ ๔ ญาณ ๓ และอาการ ๓๒

ตารางญาณ ๓ และอาการ ๓๒

หัวข้อ	สัจจญาณ	กิจจญาณ	กตญาณ
ทุกข์	ยอมรับว่าความทุกข์มีอยู่จริงในชีวิต	รู้ว่าทุกข์เป็นสิ่งที่ควรกำหนดรู้ (ปริณฺเญยยธรรม)	รู้ว่าได้กำหนดรู้แล้ว
สมุทัย	ยอมรับว่าต้นเหตุของความทุกข์จริง	รู้ว่าต้นเหตุเป็นสิ่งที่ควรละ (ปหานัตถ์พพธรรม)	รู้ว่าละได้แล้ว
นิโรธ	ยอมรับว่าความดับทุกข์มีอยู่จริง	รู้ว่านิโรธควรกระทำให้แจ้งในใจ (สัจฉิกาทถ์พพธรรม)	รู้ว่าได้กระทำให้แจ้งแล้ว
มรรค	ยอมรับว่ามรรคมีองค์ ๘ เป็นทางสู่ความดับทุกข์จริง	รู้ว่ามรรคเป็นสิ่งที่ควรอบรมบำเพ็ญให้เกิด (ภาเวตถ์พพธรรม)	รู้ว่าได้อบรมเจริญให้เต็มที่แล้ว

^{๓๙} อัง.เอก.(ไทย) ๒๐/๑๒๘/๓๓.

รวมถึงความเข้าใจแจ่มแจ้งในกระบวนการของไตรลักษณ์ และปฏิเสธอุปบาทสัมมาทิฐิ
นั้นเกิดจากปัจจัย ๒ ประการคือ

๑. การอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี คือการได้กัลยาณมิตร และได้ฟังคำแนะนำจากผู้รู้

๒. การใช้ปัญญาคิดหาเหตุผล เป็นการพิจารณาสืบค้นถึงต้นเหตุ รู้จักใช้ความคิด
ตลอดสาย การคิดอย่างมีระเบียบ การพิจารณาด้วยอุบาย แยกแยะดูสภาวะของสิ่งนั้นๆ

๒. สัมมาสังกัปปะ คือ ความดำริชอบความคิดที่ออกจากความเพลิดเพลिनทาง
ประสาธสัมผัสเล็กพยายาบาท เลิกคิดเบียดเบียนผู้อื่นและคิดช่วยเหลือผู้อื่นมีความเมตตา
กรุณาและปรารถนาดีต่อสิ่งมีชีวิตทั่วไป^{๑๑} มีลักษณะสำคัญ ๓ ประการคือ

๒.๑ เนกขัมมสังกัปปะ คือความคิดที่ออกจากกาม ไม่หมกมุ่นพัวพัน ติดข้อง
อยู่กับสิ่งที่ตอบสนองความอยากเป็นความคิดที่ปราศจากความเห็นแก่ตัว รวมถึงการ
เสียสละ การปล่อยวาง ปราศจากความกำหนัด ความละโมภ

๒.๒ อัพยาบาทสังกัปปะ คือ ความคิดในการไม่พยายาบาทเคืองแค้นผู้ใดมีแต่
ความคิดที่เต็มไปด้วยความเมตตา ความปรารถนาดี ความมีเมตริ ปรารถนาให้ผู้อื่นมี
ความสุข

๒.๓ อวิหิงสาสังกัปปะ คือ ความคิดในการไม่เบียดเบียน ไม่เอาัดเอาเปรียบ
ผู้อื่น มีความกรุณาช่วยเหลืออนุเคราะห์สังเคราะห์ผู้มีความทุกข์ ผู้มีปัญหาให้รอดพ้นจากความ
ทุกข์ นั้นๆ

๓. สัมมาวาจา คือ การเจรจาชอบ หมายถึงการพูดที่เกิดจากความเมตตา และ
ปัญญา รวมทั้งมีเจตนาที่ดี สำหรับการพูดนี้พุทธปรัชญาให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะ
ถือว่าคนโกหกเป็นคนลงตนเอง จึงยอมลงคนอื่น จนถึงกับมีหลักการนักปราชญ์ทางพุทธ
ศาสนาว่า “ผู้ที่กล่าวคำเท็จได้ทั้งๆที่รู้ที่อยู่แก็ใจนั้น จะไม่ทำความชั่วอื่นเป็นไม่มี”

สัมมาวาจาประกอบด้วยลักษณะการพูด ๔ ประการคือ

๑. เว้นจากการพูดปดและพูดคำจริง

๒. เว้นจากการพูดส่อเสียด

๓. เว้นจากการพูดคำหยาบ และพูดจาอ่อนหวาน

^{๑๑}ดูรายละเอียดในฉัตตรสมุททีย์ กบิลสิงห์และคณะ, ความรู้พื้นฐานทางศาสนา, (กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๖), หน้า ๓๖-๓๗.

๓. เว้นจากการพูดคำหยาบ และพูดจาอ่อนหวาน

๔. เว้นจากการพูดเพื่อเจ้าไร้ประโยชน์

๕. สัมมากรรมันตะ คือการกระทำชอบหมายถึงการทำงานที่ถูกต้อง และการกระทำนั้นต้องเว้นจากการเบียดเบียน การตัดรอนชีวิต การลวงล้ากรรมสิทธิ์ในสิ่งของผู้อื่น และการประพฤติดินในกาม มีลักษณะสำคัญคือ

๕.๑ งดเว้นจากการฆ่าสัตว์

๕.๒ งดเว้นจากการเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ และการกระทำด้วยความเคารพในกรรมสิทธิ์ ทรัพย์สินของผู้อื่น

๕.๓ งดเว้นจากการประพฤติดินในกาม และให้เกียรติแก่สตรีเพศด้วยการไม่ลวงล้าเสรีภาพ

๕. สัมมาอาชีวะ คือการเลี้ยงชีพที่ถูกต้อง หมายถึงการประกอบอาชีพที่สุจริต ชอบธรรมและไม่เป็นภัยแก่ผู้อื่นเว้นจากการเลี้ยงชีพด้วยการโกง หลอกลวง การประจบสอพลอ การบีบบังคับขู่เข็ญ ที่สำคัญคือให้เว้น

๕.๑ การค้าอาวุธ

๕.๒ การค้าขายมนุษย์

๕.๓ การค้าขายเนื้อสัตว์

๕.๔ การค้าขายน้ำเมา

๕.๕ การค้าขายยาพิษ

๖. สัมมาวายามะ คือความเพียรชอบหมายถึง การตั้งใจกระทำในสิ่งที่ถูกต้อง มีความเพียรพยายาม ไม่ถ้อถอย มีใจมุ่งมั่นอยู่เสมอ ซึ่งในข้อนี้ ชี้ให้เห็นชัดเจนว่า พุทธปรัชญาเถรวาทมิได้ส่งเสริมให้คนเกียจคร้าน การเน้นให้คนมีความเพียรพยายาม ซึ่งมีหลักที่ควรพิจารณา ๒ นัยคือ

๖.๑ นัยที่ ๑ ความเพียรพยายามที่ถูกต้อง คือ

๑. สังวรปธาน ระวังบาปอกุศลที่ยังไม่เกิดขึ้น ไม่ให้เกิดขึ้น

๒. ปหานปธาน ละบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว

๓. ภาวนาปธาน ตั้งใจกระทำกุศลที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น

๔. อนูรักขนาปธาน ตั้งใจรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อมและกระทำให้ดี

ยิ่งขึ้น

๖.๒ นัยที่๒ ความพยายามที่เป็นตัวอย่างคือ

๑. มีสติพยายามมิให้เกิดต้นเหตุในขณะที่เกิดสัมผัส สติจึงเป็นตัวปิดกั้นหรือทำลายอกุศลที่ยังไม่เกิดเป็นเกาะป้องกันอย่างดีเยี่ยม เปรียบเหมือนกำแพงที่ป้องกันศัตรูไม่ให้เข้ามาใกล้นั่นเอง

๒. เพียรระวังไม่ให้เกิดความคิดเนื่องด้วยกามคุณ ความพยายาม และการเบียดเบียนซึ่งกันและกันเกิดขึ้นอันจะนำความเดือนร้อนมาสู่ตนเองและผู้อื่นสิ่งเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นนิเวศน์ที่ปิดกั้นคุณงามความดีของเราเพื่อไม่ให้บรรลุจุดหมายสูงสุด ในทางศาสนา จำเป็นต้องเพียรระวังอยู่ตลอดเวลา

๓. เพียรเจริญโพชฌงค์^{๔๐} อิงวิเวกและวิราคะธรรม

๔. เพียรถนอมรักษาสมาธินิมิต คือสัญญา ๖ ประการที่เกิดขึ้นแล้ว

ในข้อความเพียรพยายามที่ถูกต้องนี้จัดว่าเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญ ดังที่พุทธเจ้าตรัสไว้ว่า” ธรรมนี้สำหรับผู้มีความเพียรพยายามมิใช่มีสำหรับผู้เกียจคร้าน เราผู้ขาดถึงคุณธรรม ๒ ประการคือ

๔.๑ ความเป็นผู้ไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย

๔.๒ ความเป็นผู้ไม่ยอมถอยหลังในการบำเพ็ญเพียร

ฉะนั้นเธอทั้งหลายพึงศึกษาตั้งนี้ว่า เราจัดตั้งความเพียรอันไม่ถอยหลังถึงจะเหลือแต่หนัง เอ็น และกระดูก เนื้อและเลือดในกายจะเหือดแห้งไปก็ตามที ถ้ายังไม่บรรลุผลที่บุคคลพึงบรรลุ ถึงได้ด้วยเรี่ยวแรงของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความบากบั่นของบุรุษ และการที่จะหยุดความเพียรไปเสีย เป็นอันไม่มี เธอทั้งหลายพึงศึกษาตั้งนี้แล

^{๔๐} โพชฌงค์ หรือธรรมที่เป็นองค์ธรรมแห่งการตรัสรู้ ๗ ประการคือ

๑. สติ คือ ความระลึกได้
๒. ธัมมวิจยะ คือ ความสอดส่องสืบค้นธรรม
๓. วิริยะ คือ ความพากเพียร
๔. ปีติ คือ ความอิ่มใจ
๕. ปัสสัทธิ คือ ความสงบ กาย ใจ
๖. สมาธิ คือ ความมีใจตั้งมั่น
๗. อุเบกขา คือ ความวางเฉย

(ส.ม.(ไทย) ๑๙ /๑๘๒ /๑๐๘-๑๐๙, ส.มหา.(บาลี) ๑๙ /๙๘๖/๒๗๙-๒๘๐)

๗. สัมมาสติ คือความระลึกชอบ หมายถึงภาวะที่จิตรู้เท่าทันอารมณ์ ภายนอก รู้ตัวในสิ่งที่อยู่รอบข้าง และตนเองรวมถึงความตื่นตัวของหน้าที่โดยทั่วไปจัดเป็น ๔ ประการ คือ

๗.๑ กายานุปัสสนา การมีสติพิจารณาระลึกถึงสภาพร่างกาย ๖ ประการนี้

- อาณาปานสติ คือการระลึกถึงลมหายใจเข้าออก
- อิริยาบถ คือรู้ิริยาบถต่างๆเช่น นั่ง ยืน เดิน นอน
- สัมผัสสัญญา คือ การรู้ตัวทั่วพร้อมในการกระทำต่างๆ
- ปฏิภูมณสิการ คือ พิจารณากายสลายเห็นว่าเต็มไปด้วยของปฏิภูม
- ธาตุมนสิการ คือพิจารณาธาตุในกาย
- นวสี วธิกา คือ พิจารณาธาตุในกาย

๗.๒ เวทนานุปัสสนา การมีสติพิจารณาระลึกถึงและรู้เท่าทันสุขทุกข์ ไม่สุขไม่ทุกข์

๗.๓ จิตตานุปัสสนา การมีสติพิจารณาระลึกถึงและรู้เท่าทันความโกรธ ความโลภ ความหลง ที่มีอยู่ในตนเอง

๗.๔ ธรรมานุปัสสนา การมีสติพิจารณาระลึกถึงธรรมหรืออารมณ์ที่ปรากฏ ได้แก่สิ่งที่ควรละเว้น เช่นนิรณ ๕ ^{๓๖}

๘. สัมมาสมาธิ คือความตั้งใจมั่นหมายถึงการกระทำจิตใจให้มั่นคงไม่หวั่นไหว มีอยู่ ๓ ระดับคือ

๑. ฌณิกสมาธิ คือสภาพของจิตที่เข้าสู่ความสงบขณะใดขณะหนึ่งเป็นความสงบในระยะเวลานั้นๆ

๒. อุปจารสมาธิ คือสภาพของจิตที่เข้าสู่ความสงบ หลังจากการปฏิบัติสมาธิ ได้ชั่วระยะเวลาหนึ่งแต่ยังไม่ถึงขั้นสงบนิ่ง

^{๓๖} นิรณคือสิ่งที่ขัดขวางจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรม ๕ ประการคือ

๑. กามฉันทะ ความพึงพอใจในกามคุณ
๒. พยาบาท การคิดร้ายผู้อื่น
๓. ถีนมิทธะ ความหดหู่ และเซื่องซึม
๔. อุทธัจจะกุกกุจจะ ความฟุ้งซ่านและรำคาญใจ
๕. วิจิกิฉา ความลังเลสงสัย (อัง . ปญจก.(ไทย) ๒๒ /๕๑ /๘๙)

๓. อัปนาสมาธิ คือสภาพของจิตที่ว่างจากอารมณ์ภายนอกทุกอย่างไม่รับรู้
อารมณ์ภายนอกที่มากระทบ จิตสงบแน่วแน่ด้วยฌาน

ใช้ถูกทางเพื่อจุดหมายในทางหลุดพ้นเป็นไปเพื่อปัญญา ที่รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลาย
ตามเป็นจริงมิใช่เพื่อผลในทางสนองความอยากของตน^{๓๓}

สรุปความว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการเหล่านี้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่
ถูกต้องดีงามทั้งหมดในพระพุทธศาสนา เป็นคำสอนภาคปฏิบัติ ที่จะช่วยให้การดำเนินไปสู่
จุดหมาย

อริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ การดำเนินชีวิตด้วยสติปัญญา เพื่อความสงบสุขอัน
ไพบุลย์ปราศจากความทุกข์หรือปัญหาทั้งปวง ไม่เอนเอียงไปในทางที่จะทำให้ตนเองลำบาก
และทางที่ประกอบด้วยกามารมณ์ จึงเรียกว่าอริยมรรคมีองค์ ๘ ประกอบด้วย

๑. ความเห็นที่ถูกต้อง
๒. ความดำริถูกต้อง
๓. ความมีการเจรจาถูกต้อง
๔. ความประพฤติถูกต้อง
๕. ความมีอาชีพถูกต้อง
๖. ความพยายามถูกต้อง
๗. ความความมีสติถูกต้อง
๘. ความตั้งใจถูกต้อง

รวมเป็นทางสายเดียว เรียกว่าทางสายกลาง อันเป็นทางปฏิบัติที่ทำให้มนุษย์พ้น
ไปจากปัญหาและความทุกข์ทั้งปวง

อริยมรรคมีองค์ ๘ แบ่งเป็น ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายโลกิยมรรค เป็นไปเพื่อประโยชน์
ตามวิสัยโลกในการแก้ปัญหาชีวิต ฝ่ายโลกุตตรมรรค เป็นไปเพื่อประโยชน์เหนือโลกคือ
นิพพานเป็นสภาวะที่จิตบริสุทธิ์และเป็นอิสระสูงสุด

อริยมรรคมีองค์ ๘ สามารถย่อโดยสาระสำคัญเป็นศีล สมาธิและปัญญา
หรือไตรสิกขาอันได้แก่ ข้อปฏิบัติต่างๆ ที่สมบูรณ์เพื่อฝึกฝนทางกาย วาจา จิต และทิวฐิ
ให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุดคือนิพพาน

^{๓๓} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๘๒๕- ๘๒๖.

ข้อปฏิบัติที่เป็นทางสายกลาง หากปฏิบัติได้ตามอย่างครบถ้วนถูกต้องก็จะ เป็นไปเพื่อสงบระงับจากกิเลสตัณหา เป็นไปเพื่อความรู้แจ้งเห็นจริง เป็นไปเพื่อมรรค ผล นิพพาน เป็นหลักการที่ครอบคลุมถึงการพัฒนาปรับปรุงพฤติกรรมเพื่อให้เป็นอารายชนที่ แท้จริงทุกๆด้านถึงแม้จะมีชื่อเรียกต่างๆกันไปก็ตาม แต่ก็กล่าวได้ว่าเป็นหลักปฏิบัติที่ สำคัญที่สุดในการประพฤติปฏิบัติธรรม เป็นหนทางเดียวที่จะนำสัตว์ทั้งหลายไปสู่ความพ้น ทุกข์ บรรลุถึงนิพพานตามที่ทุกคนที่เกิดมาในโลกนี้ปรารถนา

การบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนามี ๔ ขั้น จัดเป็น ๔ คู่ คือมรรค ๔ ผล ๔ ดังนี้

๑. การบรรลุธรรมระดับที่ ๑ เรียกว่าพระโสดาบัน หมายถึงผู้เข้าถึงกระแสธรรม มรรคหรือผู้เดินตามทางถูกต้องอย่างแท้จริง คือปฏิบัติถูกต้องตามอริยมรรคอย่างแท้จริง การบรรลุธรรมระดับนี้ผู้ได้บรรลุได้บริบูรณ์ในศีล ทำได้พอประมาณในสมาธิ ทำได้ พอประมาณในปัญญา สามารถละสังโยชน์^{๔๔} ได้ ๓ อย่างคือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลพัทพรามาส การบรรลุธรรมระดับนี้ ในขั้นมรรคเรียกว่า โสดาปัตติมรรค ในขั้นผล เรียกว่า โสดาปัตติผลพระอริยบุคคลผู้บรรลุเรียกว่า พระโสดาบัน

๒. การบรรลุธรรมระดับที่ ๒ เรียกว่าพระสกทาคามี หมายถึงผู้กลับมาสู่โลกอีก ครั้งเดียว ก็สามารถกำจัดทุกข์ให้สิ้นไปได้ ผู้บรรลุธรรมระดับนี้ เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในขั้นศีล ทำได้พอประมาณในสมาธิและปัญญา นอกจากนี้สามารถทำสังโยชน์ ๓ อย่าง คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลพัทพรามาส ให้หมดสิ้นไป และยังทำราคะ โทสะ โมหะให้ เบาบางลง การบรรลุธรรมระดับนี้ ในขั้นมรรคเรียกว่า สกทาคามีมรรค ในขั้นผลเรียกว่า สกทาคามีผล พระอริยบุคคลผู้บรรลุเรียกว่า พระสกทาคามี

๓. การบรรลุธรรมระดับที่ ๓ เรียกว่าพระอนาคามี หมายถึงผู้จะบรรลุนิพพานไม่ กลับมาเวียนกลับมาอีก ผู้ได้บรรลุธรรมระดับนี้เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีลและสมาธิทำได้ พอประมาณในปัญญา นอกจากละสังโยชน์ ๓ อย่างดังกล่าวแล้ว ยังสามารถละกามราคะ

^{๔๔} สังโยชน์ หมายถึง กิเลสเป็นเครื่องรััดจิตไว้ มี ๑๐ อย่างได้แก่ ๑. สักกายทิฏฐิ ความเห็นเป็น เหตุถือตัวถือตน ๒. วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย ๓. สีลพัทพรามาส ความยึดมั่นในศีลพรต ๔. กามราคะ ความ กำหนดยินดีในกาม ๕. ปฏิฆะ ความขัดเคืองใจ ๖. รูปราคะ ความอยากเกิดในรูปภพ ๗. อรูปราคะ ความ อยากเกิดในอรูปภพ ๘. มานะ ความถือตัว ๙. อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน ๑๐. อวิชชา ความไม่รู้จริงตาม ความเป็นจริง (อภ.ทสก. (ไทย) ๒๔ / ๑๓ / ๒๑, อภ.ล. (บาลี) ๓๔/๑๘๘/ ๒๑๖)

และปฏิบัติได้ การบรรลุธรรมระดับนี้ ในขั้นมรรคเรียกว่าอนาคามีมรรค ในขั้นผลเรียกว่าอนาคามีผล พระอริยบุคคลผู้บรรลุเรียกว่าพระอนาคามี

๔. การบรรลุธรรมระดับที่ ๔ เรียกว่าพระอรหันต์ เป็นระดับสุดท้าย ผู้ได้บรรลุธรรมระดับนี้ เป็นผู้หมดสิ้นอาสวะกิเลส สามารถทำให้บริบูรณ์ในสิกขา ๔ คือ ศีลสมาธิ ปัญญา สามารถละสังโยชน์ได้อีก ๕ อย่างคือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และ อวิชชา การบรรลุธรรมระดับนี้ ในขั้นมรรคเรียกว่า อรหัตมรรค ขั้นผลเรียกว่า อรหัตผล พระอริยบุคคลผู้บรรลุเรียกว่า พระอรหันต์^{๔๕}

นี่เป็นพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า ผู้ปฏิบัติดีแล้ว ปฏิบัติตรงแล้ว ปฏิบัติถูกต้องแล้ว ปฏิบัติชอบแล้ว นับเป็นคู่ได้ ๔ คู่ นับเป็นบุคคลได้ ๘ เป็นผู้ควรแก่สักการะที่เขาควรนำมาบูชา เป็นผู้ควรแก่การต้อนรับ เป็นผู้ควรแก่ทักษิณาทาน เป็นผู้ควรแก่อัญชลีกรรม เป็นเนื่อนานุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า^{๔๖}

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วผู้วิจัยได้นำเสนอมิติหรือ แง่มุมต่างๆเกี่ยวกับนิพพาน ในทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาททั้งในด้านความหมาย ประเภท ภาวะของผู้บรรลุนิพพาน และวิธีการปฏิบัติ เพื่อบรรลุพระนิพพานซึ่งแนวทางการนำเสนอที่นี่ย่อมทำให้เราเข้าใจ และรับรู้ถึงนิพพานได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ฉะนั้นต่อไป จะได้นำเสนอหลักของนิพพานตามที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ของพุทธศาสนามหายานนิกายโยคจารย์ เพื่อชี้ให้เห็นว่านิพพานในทัศนะของพุทธศาสนามหายานนิกายโยคจารย์นั้นเป็นอย่างไร

๒.๒ นิพพานในพุทธศาสนามหายานนิกายโยคจารย์

การที่พระพุทธศาสนาแยกออกเป็นนิกายมหายานมีหลายสาเหตุ สาเหตุหนึ่งเกิดจากการตีความคำสอนของพระพุทธเจ้า มหายานพิจารณาคำสอนในแง่ของเหตุผล ไม่ใช่ศรัทธาแต่เนื่องจากเหตุผลก็ย่อมขึ้นอยู่กับขอบเขตของแนวคิดของแต่ละบุคคล ไม่

^{๔๕} พระมหาสังเวช ธรรมเนตติโก, ภิภษุณีกับการบรรลุพระอรหัตผล, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์ พรินต์ติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๗), หน้า ๑๒๙.

^{๔๖} อัง.ติก.(ไทย) ๒๐/๗๑/๒๐๒-๒๐๓.

จำเป็นจะต้องเหมือนกัน มหายานจึงเกิดนิยายย่อยเป็นจำนวนมาก วิธีการต่างๆของ มหายานจึงมีมากเช่นกัน แม้ว่าจะมีจุดหมายปลายทางสู่ความหลุดพ้นจากโลกแห่งกองทุกข์เหมือนกันก็ตาม^{๔๗} นิยายโยคาก็เป็นนิยายหนึ่งของพระพุทธศาสนาซึ่งเกิดจากการตีความหลักธรรมขององค์พระศาสดาต่างออกไป และนิยายนี้มีหลักธรรมคำสอนเป็นลักษณะเฉพาะ

นิยายโยคาคือเป็นมหายานสายอัสติวาทิน สาขาจิตตอนิจจตาวาทิน มีชื่อเรียกในภาษาจีนว่านิยายธรรมลักษณะ มีหลักคำสอนและการปฏิบัติใกล้เคียงกับพระพุทธศาสนาเถรวาทมากที่สุด จัดได้ว่าเป็นปรัชญาฝ่ายอภิธรรมของมหายาน^{๔๘} ปรัชญาโยคาค่อตั้งขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๘ โดยท่าน ไมตรีนาถ ท่านเป็นผู้ถ่ายทอดคัมภีร์ ตลอดจนแนวความคิดสำคัญของโยคาคือให้แกศิษย์ของท่านชื่ออสังคะ (พุทธศตวรรษที่ ๙) ^{๔๙} อย่างไรก็ตาม ปรัชญาโยคาคือได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นก็ด้วยอาศัยอาจารย์วสุพันธ์ผู้เป็นน้องของอสังคะ ท่านวสุพันธ์ เดิมเลื่อมใสในนิยายสรวาสติวาทินและเสาตรันติกะ ต่อมาเลื่อมใส มหายานตามพี่ชาย ศิษย์ของอสังคะและวสุพันธ์ ล้วนเป็นผู้มีชื่อเสียง และมีบทบาทสำคัญในมหาวิทยาลัยสงฆ์ลันทา อาทิ ทินนาคะ ธรรมกิริติ ธรรมปาละ และศีลภัทระ เป็นต้น เหตุที่ได้ชื่อว่าโยคาคือ เพราะสอนให้บำเพ็ญโยคะ และให้มีความประพฤติดี คือการเข้าสู่ธรรมของพระโพธิสัตว์นอกจากนั้นสำนักนี้ยังได้ชื่อว่า วิชญาณวาท หรือวิญญาณวาท เพราะเห็นว่าจิต เป็นความจริงแท้อย่างเดียว วรรณกรรมที่ถือว่าเป็นกำเนิดของนิยายโยคาคือที่สำคัญที่สุดคือลังการดาวสูตร พระสูตรนี้เป็นพระสูตรขนาดยาว ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง ปัจจุบันเป็นภาษาสันสกฤตยังมีอยู่ครบ นอกจากนี้ยังมีคัมภีร์ที่แต่งโดยท่านอสังคะเช่น คัมภีร์อารยวาจาปกรณ์ศาสตร์ และมหายานสัมปริคหศาสตร์ของท่านวสุพันธ์ที่สำคัญเช่น วิชญาณปติมาตราชตวรรษศาสตร์ เป็นต้น^{๕๐}

^{๔๗} อภิขัย โพรธิประสิทธิ์ศาสตร์, พระพุทธศาสนา มหายาน, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๓๙), หน้า ๓๕๐-๓๕๑.

^{๔๘} เสถียร โพรธิันทะ, ปรัชญามหายาน, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๖ - ๑๗

^{๔๙} ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, ปรัชญาตะวันออก, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไธเดียนสโตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๒๑๒

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕

ลักษณะสำคัญของปรัชญาโยคจาร ท่านอสังคะ กล่าวไว้ในหนังสือ
มหายานสัมปริคคศาสตร์ไว้ดังนี้

๑. อาลยวิญญาน แพร่อยู่ทั่วไป ในสรรพสิ่งทั้งหลาย
๒. ความรู้(ญาณ) มี ๓ ชนิดคือ ปริกัลปิตชญาณ ปรตันตรชญาณ และปริณิษ
ปันนชญาณ
๓. โลกทางวัตถุวิสัยกับโลกทางจิตวิสัย เป็นเพียงภาคสำแดงของอาลยวิญญาน
๔. โยคจารเน้นเรื่องบารมี ๖ ประการ
๕. ผู้ปรารถนาจะบรรลุพุทธภูมิจะต้องปฏิบัติตามหลักบารมี ๖ ของพระโพธิสัตว์
๖. มหายานสูงกว่าหินยานซึ่งเป็นเพียงสาวกยานที่มุ่งผลสำเร็จเพื่อตน ไม่มุ่ง
ประโยชน์ผู้อื่นและเข้าใจหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าผิดๆ
๗. เป้าหมายของโยคจาร คือบรรลุถึงสภาพธรรมที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับ
พระธรรมกาย หรือพระกายอันบริสุทธิ ของพระพุทธเจ้าโดยอาศัยโพธิญาณ
๘. ผู้ที่ปฏิบัติจนถึงขั้นสูงสุดแล้วจะอยู่เหนือกายและจิต และเข้าถึงเอกภาพกับ
อาลยวิญญาน
๙. ในแง่ปรมาตม์จะไม่มีความแตกต่างระหว่างสงสารกับนิพพาน นิพพานนี้จะ
บรรลุได้ในโลกนี้โดยทำให้เกิดความเหมือน และขจัดภาพต่างๆออกไป

๑๐. ความแท้จริงคือธรรมกายอันได้แก่พระกายอันบริสุทธิของพระพุทธเจ้า ซึ่ง
หมายถึงอาลยวิญญานอันบริสุทธิที่ปรากฏเป็นกายที่เราเห็น คือนิรมานกายของ
พระพุทธเจ้า แต่ถ้ามองจากแง่ปรมาตม์ได้แก่สัมโภคกายคือกายแห่งความสุข

ปรัชญาโยคจารได้เริ่มแพร่หลายในประเทศจีนโดยท่านโพธิจุจ และปรมารณะ
ต่อมาในยุคหลังราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ เมื่อท่านติปิฎกธำจารย์เฮียงจ้ง(พระถังซำจั๋ง)ได้
จาริกไปชมพุทธวิปและได้ศึกษาในมหาวิทยาลัยนาลันทา ซึ่งขณะนั้นท่านศีลภัทรเป็น
อธิการบดี ท่านสอนแต่เรื่องวิชญาณวาท เชื่อกันว่าท่านศีลภัทรเป็นสังฆปริณายกองค์ที่ ๑๐
ของนิคายนี^{*๑}

ปรัชญาโยคจารได้สอนหนักไปทางลัทธิมโนภาพนิยม ด้วยการสอนว่าทุกสิ่งทุก
อย่างไม่ว่าสังขตะและอสังขตะล้วนแต่ออกมาจากจิตทั้งสิ้น จิตนี้เรียกว่า อาลยวิชญาณ

*๑ ติช นัท ฮันท์, สุชีวิตอันอุดม, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อเมซอน ๒๕๔๖), หน้า ๒๔.

หรืออภยวิญญาน วิญญานนี้แท้ก็คือตัวภวังคจิต ในอภิธรรมปิฎกของฝ่ายเถรวาทนั่นเอง เป็นจิตที่เกิดดับอยู่ทุกขณะสืบเนื่องเป็นสันตติตั้งแต่กาลอันไม่ปรากฏ ภายในอภยวิญญาน ได้เก็บเอาพีชะหรือพีชแห่งรูปธรรม นามธรรม กุศล อกุศล สาสวะ และอนาสวะไว้ เมื่อประจวบกับปัจจัยก็แสดงพฤติกรรมออกมา ปฏิจจสมุปบาทของนิกายนี้ถือเอาพีชต่างชนิดเป็นเหตุ ส่วนวิสัยภายนอกเทียบด้วยปัจจัยมาเร่งเร้าให้เป็นเหตุสำแดงภาพออกมา จิตเกิดดับอยู่ทุกขณะส่งภพส่งชาติและรับอารมณ์ เสวยวิบากอยู่เรื่อยไป จนกว่าจะเข้าถึงอนุภาติเสสนิพพานธาตุ มูลภาระณะของสรรพสิ่งจึงอยู่ที่อภยวิญญานนั่นเอง^{๕๒}

๒.๒.๑ ความหมายของนิพพานนิกายโยคจาร

ความพิสดารของอภยวิญญานมีดังนี้
ธรรมชาติของวิญญาน เนื้อหาสำคัญของปรัชญาโยคจารอยู่ที่การยอมรับวิญญานว่าเป็นความจริงแท้ส่วนวัตถุที่รับรู้ว่ามีรูปทรงสีสัมผัสหรือลักษณะ ต่างๆนั้น เป็นเพียงภาพมายา ไม่มีเนื้อหาของความจริง วิญญานในความหมายของโยคจารคือ

๑. ปัญจวิญญาน
๒. มโนวิญญาน
๓. กสิษฐมโนวิญญาน
๔. อภยวิญญาน

๑. ปัญจวิญญาน
ปัญจวิญญาน ได้แก่ การรับรู้ต่อสิ่งต่างๆภายนอกผ่านทางประสาทสัมผัสคือตาหู จมูก ลิ้น กาย โยคจารเรียกว่า ประพฤติวิญญาน เป็นการทำงานตามหน้าที่ของวิญญาน เริ่มต้นที่ประสาทสัมผัสทั้งห้า ได้แก่ จักขุประสาท โสตประสาท ฆานะประสาท ชิวหา

^{๕๒} เสถียร โพธิ์นันทะ, ปรัชญามหายาน, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหายานกุฎราชวิทยาลัย ๒๕๔๑)
, หน้า ๘๑-๘๒

ประสาท และกายประสาท การเกิดขึ้นของประพตติวิญญาณเหล่านี้ เกี่ยวเนื่องกับประสาทสัมผัสเกิดจากปัจจัยสี่ประการคือ^{*๓}

๑. การเกาะติดกับโลกภายนอกโดยไม่รู้ว่โลกภายนอกเกิดจากจิต
 ๒. ความผูกพันติดยึดกับรูปแบบและวาสนา (ความเคยชินเป็นนิสัย) ที่สั่งสมไว้ด้วยทักษะและเหตุผลที่ผิดๆมาตั้งแต่อดีตนับเวลาเริ่มต้นไม่ได้
 ๓. เป็นสภาวะธรรมชาติที่แฝงอยู่ในแต่ละวิญญาณ
 ๔. ความทะยานอยากต่อรูปแบบและปรากฏการณ์หลากหลาย
- ด้วยเหตุทั้ง ๔ ประการเหล่านี้จึงเกิดจักขุวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ ฆานวิญญาณ โสตวิญญาน กายวิญญาณ รวมเรียกว่าปัญจวิญญาณขึ้น เพื่อรับรู้และแบ่งแยกวัตถุต่างๆ

การทำงานของวิญญาณเหล่านี้เหมือนเป็นไปโดยธรรมชาติ ตามที่กล่าวกันโดยทั่วไปว่า ตา เห็นรูป หู ได้ยินเสียง โดยไม่ได้ตระหนักในแรงผลักดันภายในที่ผิดพลาดเมื่อประสาทสัมผัสรับรู้วัตถุภายนอกเช่น ตาเห็นรูป กระบวนภายในก็เกิด โดยอาศัยเมล็ดพันธ์ของกรรมที่มีอยู่สร้างภาพของวัตถุนั้นขึ้นมา รวมทั้งจัดระบบของความรู้เพื่อตัดสินว่าวัตถุนั้น คืออะไร เมื่อตาเห็นผลมะม่วงสีเหลือง การลงความเห็นว่วัตถุนี้คือมะม่วงสีเหลืองนำไปสู่การคิดว่มะม่วงสีเหลืองมีจริงและดำรงอยู่เป็นเอกเทศจากจิต โดยที่ไม่ได้ตระหนักชัดว่ความจริงและมะม่วงสีเหลืองเป็นเพียงมโนภาพที่จิตสร้างขึ้นจากประสบการณ์ ทำให้เกิดการยึดถือว่วัตถุนั้นมองเห็นกับผลมะม่วงสีเหลืองที่จิตสร้างขึ้นเป็นอย่างเดียวกันในกรณีนี้จะถือเอาวัตถุนั้นมองเห็นกับภาพที่จิตสร้างขึ้นเป็นอย่างเดียวกันไม่ได้ หรือวัตถุที่กระทบประสาทสัมผัสกับวัตถุที่ผ่านขั้นตอนการตีความจากจิตแล้ว ย่อมไม่ใช่วัตถุอย่างเดียวกัน

๒. มโนวิญญาณ

มโนวิญญาณ ในความหมายของโยคาคารคือความสำนึกหรือความรู้สึก หรือตัวสร้างสรรค์ เป็นกระบวนการคิดเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจต่อโลกภายนอกเรียกว่า มโนวิญญาณ วิญญาณนี้ทำหน้าที่อยู่ในส่วนเชื่อมโยงระหว่างปัญจวิญญาณและกสิขฐมโนวิญญาณ มโนวิญญาณต่างจากปัญจวิญญาณตรงที่สามารถรับรู้และพิจารณาอารมณ์ทั้ง

^{*๓}เสถียร โพธิ์นันทะ, ปรัชญามหายาน, หน้า ๗๘

อดีต ปัจจุบันและอนาคต ส่วนบัญญัติญาณรับอารมณ์ได้แต่ปัจจุบัน แต่บัญญัติทั้งหกนี้ ต่างก็เป็นเหตุของการประกอบกรรมดีและกรรมชั่ว มีเนื้อหาที่เป็นได้ทั้งกุศล อกุศล และ อัพยากฤต(กรรมที่เป็นกลางๆ)

๓. กลิขฐมโนวิญญาณ(มนัส)

กลิขฐมโนวิญญาณหรือมนัส เป็นวิญญาณสำคัญเพราะเป็นหน่วยที่เชื่อมโยงกับออลยวิญญาณโดยตรง มนัสอยู่ในระดับอุตรภาพ พ้นวิสัยจากการคิดคำนึงไปถึงได้ เช่นเดียวกับออลยวิญญาณ แต่มันเป็นต้นตอของการพัฒนาการทางความคิดเรื่องอดีต เป็นจุดแรกเริ่มของการแบ่งแยกตัวเองออกจากสิ่งอื่นๆ ในขณะที่ออลยวิญญาณมีการเคลื่อนไหวที่เป็นไปอย่างสงบ เยียบ และมีเนื้อหาเดียวกันกับวิญญาณอื่นๆ กลิขฐมโนวิญญาณหรือมนัส จะสะท้อนความเป็นไปของออลยวิญญาณด้วยการตระหนักรู้ในภาวะของตัวมันเองเพื่อนำไปสู่ความเชื่อที่ว่า อดีตามีอยู่ จากความเป็นหนึ่งเดียวตามธรรมชาติของออลยวิญญาณ ก่อให้เกิดภาวะขึ้น ทวิภาวะจึงเกิดขึ้นในระดับของมนัสนี้เองจึงกล่าวได้ว่า มนัสทำหน้าที่เหมือนกระจกสะท้อนตัวออลยยะ เพื่อกำหนดว่านี่คือออลยยะหรือออลยคือฉัน (มนัส) ซึ่งเป็นผู้มอง เปรียบเสมือนคนที่กำลังคิดและรู้ตัวเองว่าเรากำลังคิด ในขณะที่ประพตติวิญญาณ ยังคงทำหน้าที่เป็นกระจกสะท้อนเนื้อหาที่ดำเนินอยู่ในออลยยะ ซึ่งก็คือการสะท้อนภาพของवासนา ในออลยยะออกมาเป็นโลกของวัตถุที่ถูกลมอง เช่นเดียวกับคนที่กำลังคิดและรู้ตัวเองว่ากำลังคิดอะไรอยู่ จากกระบวนการเหล่านี้ โลกภายนอกจึงเกิดขึ้นแยกขาดจากจิต

วิญญาณนี้ นอกจากเรียกชื่อวามนัส หรือ กลิขฐมโนวิญญาณแล้ว ยังมีชื่ออื่นอีกคือมโนทริย์ มีธรรมชาติเป็นกลาง ไม่มีหน้าที่รับรู้อารมณ์ภายนอก แต่จะรับรู้และพิจารณาเฉพาะอารมณ์ภายในออลยยะ รวมทั้งจะคอยยึดถือออลยยะว่าเป็นตัวตนเรื่อยไปไม่ขาดสายจนกว่าจะสิ้นกิเลส เนื่องจากมนัสเป็นตัวยึดถือออลยยะ จึงมีอิทธิพลทำให้มโนวิญญาณมีความรู้สึกไปในทางกุศลและอกุศลได้^{๕๔}

ข้อแตกต่างระหว่างมนัสกับมโนวิญญาณคือ มโนวิญญาณทำหน้าที่คิดต่อจากการรับรู้ ส่วนมนัสเป็นหน่วยของเจตจำนงที่ผู้ติดอดีตติดไว้กับการคิดในแต่ละครั้ง มนัสกับมโน

^{๕๔} อติคัคคี ทองบุญ ,ปรัชญาอินเดีย (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๓๒) , หน้า ๑๐๔

วิญญาณจึงเกิดขึ้นและดำเนินไปพร้อมกันเสมอ นอกจากนี้ มโนวิญญาณกับกสิษฐมโนวิญญาณเป็นการเฉพาะได้หรือจัดมนัสให้มีลักษณะเป็นเอกเทศจากวิญญาณกลุ่มอื่น ความแตกต่างทั้งหมดสามารถสรุปได้ดังนี้

มโนวิญญาณ	กสิษฐมโนวิญญาณ (มนัส)
๑. อยู่ในสภาพเป็นได้ทั้งกุศลและอกุศลและกลางๆ	๑. อยู่ในสภาพที่เป็นกลางเท่านั้น
๒. มีหน้าที่รับรู้และพิจารณาอารมณ์ภายนอก	๒. มีหน้าที่รับรู้และพิจารณาอารมณ์ภายใน
๓. สร้างและยึดถือโลกและวัตถุภายนอก	๓. ยึดถืออาลยะเพียงอย่างเดียว
๔. รับรู้ได้ในโลกประสพการณ์	๔. รับรู้ไม่ได้ในโลกของประสพการณ์
๕. จะขาดตอนเมื่อเข้าอัสัญญีสมาบัติและคนที่หลับสนิทหรือคนที่สลบ	๕. จะขาดต่อเมื่อบรรลุประอรหัตตผลหรือเข้าสู่สัญญาเวทียตินิโรธ

วิญญาณทั้ง ๗ คือประพตติวิญญาณทั้ง ๕ มโนวิญญาณและกสิษฐมโนวิญญาณ(มนัส) เป็นกลุ่มวิญญาณในการทำหน้าที่คือทำหน้าที่รับรู้กับทำหน้าที่แยกแยะความแตกต่างของวัตถุทั้งสองหน้าที่เป็นเงื่อนไขสนับสนุนกันและกัน เพราะเป็นผลลัพธ์ที่เกิดมาจากวาสนาในความหมายที่ผิดพลาด ในสังกาวตารสูตร กล่าวไว้ว่า การจะไปสู่ความรู้แจ้งได้ จำเป็นจะต้องตระหนักให้ชัดในจุดนี้เสียก่อนว่าวิญญาณทั้งหมดเป็นภาพสะท้อนของวาสนาอาลยะ การจะดับวิญญาณเหล่านี้ไม่ใช่การถอนตนเองออกมาจากการรับรู้และการแบ่งแยกทั้งปวง แต่คือการเล็งเห็นว่า วิญญาณทั้งหมดเป็นเพียงจิตเดียวกันแต่เป็นจิตในด้านที่ถูกครอบงำไว้ด้วยอวิชชา

๔. อาลยวิญญาน

อาลยวิญญานมีชื่อเรียกอีกหลายชื่อเช่นว่า จิต มุลวิญญาน วิปากวิญญาน สรรพวิญญาน อาทานวิญญาน และปัจจุบันวิญญาน โดยรากศัพท์มาจากคำว่า อาลยะ แปลว่า แหล่งหรือที่อยู่อาศัย และวิญญาน เมื่อประกอบกันก็จะได้

ความหมายว่า ความรู้สึกที่เป็นแหล่งรวบรวมสังสมเมล็ดพันธ์แห่งกรรม อalayะอยู่ในระดับอุตตรภาพ เป็นจิตไร้สำนึกที่เป็นมูลฐานแห่งกรรมทั้งปวงมีความสัมพันธ์กับสังสารวัฏฏ์ พุทธจิต และการหลุดพ้น (นิพพาน) อย่างแยกกันไม่ขาด

อายลยวิญญานเป็นวิญญานหลัก เป็นแหล่งรองรับเมล็ดพันธ์ของกรรมที่เรียกว่าพีชะ เมื่อคนเรากระทำกรรม วาสนาจะทิ้งเมล็ดพันธ์แห่งกรรมไว้ในอายลยะ ซึ่งมีหน้าที่เป็นกุศล อกุศล และอัพยากตเมล็ดกรรมที่ถูกเก็บอยู่ในอายลยะไม่ได้หมายถึงเพียงแต่ผลลัพธ์จากความคิด คำพูด และการกระทำของบุคคลในช่วงชีวิตที่เกิดมาเท่านั้นยังหมายรวมไปถึงกรรมทั้งหมดที่จิตดวงนี้เคยกระทำไว้อย่างต่อเนื่องมาในอดีตชาติ นับย้อนไปจนนับครั้งการเกิดไม่ได้^{๕๕}

ในลังกาวตารสูตร นิพพานก็คือจิตเดิมแท้หรือจิตเที่ยงอย่างเดียวเท่านั้น (Mind Only) มีสภาพเดิมบริสุทธิ์ แต่เป็นที่เก็บวาสนา ซึ่งมีพีชะเป็นที่รวบรวมสะสมความคิดและการกระทำทั้งดีและเลว ต่อเมื่อคนมีปัญญาญาณ เห็นว่าโลกเกิดจากจิต ทำให้รู้ความจริงแท้ภายใน ก็จะถอนอวิชชา และกิเลสที่สร้างคามยึดมั่นถือมั่นที่อยู่ในพีชะเสียได้ เมื่อสิ่งบดบังคือความเลวถูกถอนออกไปแล้ว เราก็จะพบนิพพานในสภาวะเดิมที่บริสุทธิ์ดีงาม กล่าวได้ว่าเนื้อแท้ของมหายาน คือความว่างโดยสมบูรณ์จากสิ่งที่ตรงกันข้ามเป็นคู่ๆ^{๕๖} โยคจารเห็นว่าจิตหรือวิญญานเท่านั้นมีอยู่จริง จิตหรือวิญญานนี้คือ อายลยวิญญาน ที่เก็บสะสมของความรู้แจ้งอารมณ์หรือรากฐานแห่งสงสาร แม้ดั้งเดิมจะบริสุทธิ์ แต่ก็ถูกทำให้เศร้าหมองโดยโมหะ และการแบ่งแยกว่าเป็นตัวเรา และไม่ใช่ว่าตัวเรา เป็นผู้กระทำและเป็นผู้ถูกกระทำ ผู้กระทำคือจิต (มนัส) ผู้ถูกกระทำคือโลกภายนอก ดังนั้นในทัศนะของโยคจาร นิพพานจึงอยู่ที่การหยุดคิด แบ่งแยก เป็นสองและการรู้แจ้งว่ามีเพียงจิตเท่านั้น และโลกภายนอกเป็นเพียงภาพแห่งมายาแห่งจิต คัมภีร์ลังกาวตารสูตรกล่าวว่านิพพานอยู่ที่การขจัดพุทธิปัญญาที่จินตนาการ

นิพพานคือความเปลี่ยรูปร่างของวิญญานทั้งหลาย ว่างจากความต่างกันระหว่างความมีอยู่กับความไม่มีอยู่แห่งจิต และความมีอยู่เที่ยงแท้ยั่งยืนกับความไม่ยั่งยืน เพราะไม่

^{๕๕} เสถียร โพธิ์นันทะ ,ปรัชญามหายาน, หน้า ๘๑

^{๕๖} จันทรชันทน์ สิงหนัด, “การศึกษาเปรียบเทียบทรรศนะเรื่องนิพพานในวิสุทธิมรรคและลังกาวตารสูตร”,วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า๑๑๖.

มีลักษณะทั่วไปเด่นชัด และไม่ใช่สิ่งที่ไปยืนยัน เพราะเป็นสิ่งที่พระอริยเจ้าทั้งหลายรู้แจ้งได้ นิพพานไม่เหมือนทั้งความตายและความขาดสูญ^{๕๗}

๒.๒.๒ ประเภทของนิพพาน

นิพพานตามทัศนะของพุทธศาสนิกายโยคจารย์แสดงไว้ว่า นิพพานไม่ใช่ความขาดสูญจากอะไรทั้งนั้น และก็ไม่ใช่การสิ้นสุดของชีวิต (ตาย) แต่นิพพานคือการมีชีวิตอยู่ท่ามกลางสังสารวัฏแต่ก็อยู่พ้นจากสังสารวัฏ จึงไม่ต้องปฏิเสธการเวียนว่ายตายเกิด นิพพานก็คือการยืนยันและเติมเต็มไม่ใช่การปฏิเสธหรือลดทอน รูปแบบของนิพพานมี ๔ อย่างคือ^{๕๘}

๑.ปรมาตนิพพาน ได้แก่ นิพพานที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับธรรมกาย ซึ่งเป็นแก่นแท้ของสรรพสัตว์ นิพพานนี้เป็นแก่นแท้แก่นสารที่บริสุทธิ์ตลอดกาล เป็นอุตรภาวะอยู่เหนือขอบเขตแห่งความรู้ของปุถุชน สามารถรู้แจ้งได้โดยพุทธิปัญญาสูงสุด

๒.สอุปาทิเสสนิพพาน ได้แก่ ภาวะนิพพานที่มีบางสิ่งบางอย่างเหลืออยู่ หมายถึง ภาวะแห่งการตรัสรู้ที่บรรลุได้โดยผู้ปฏิบัติธรรมในชีวิตปัจจุบัน ในภาวะนี้ธรรมกายจะถูกปลุกขึ้น แต่ผู้บรรลุยังอยู่ภายใต้การเกิดและตายจึงไม่ใช่การหลุดพ้นจากทุกข์อย่างสมบูรณ์ เพราะยังมีบางสิ่งเหลืออยู่ทำให้ต้องประสบกับความทุกข์

๓.อนุปาทิเสสนิพพาน ได้แก่ นิพพานที่ไม่มีอะไรเหลืออยู่อีก ทุกสิ่งหวนไปสู่จุดดั้งเดิมนิพพานนี้บรรลุได้ เมื่อธรรมกายได้รับการปลดปล่อยจากความทุกข์ กิเลส และอวิชชา

๔.อสถานนิพพาน ได้แก่ นิพพานที่ไร้สถานที่ เป็นการเปิดเผยตัวเองแห่งพุทธภาวะ หรือธรรมกาย ครอบคลุมทุกอย่างผู้บรรลุนิพพานนี้ย่อมหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดอย่างสิ้นเชิง ไม่ยึดติดกับกระทั่งนิพพานเอง อยู่เหนือสังสารวัฏและนิพพาน

^{๕๗} พระมหาสมจินต์ สุมมาปญโญ, พระพุทธศาสนามหายานในอินเดีย พัฒนาการ และสารัตถธรรม, หน้า ๑๖๕.

^{๕๘} สุมาลี มหณรงค์ชัย, ฮินดู – พุทธ จุดยืนที่แตกต่าง (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม ๒๕๔๖), หน้า ๘๙-๙๑.

๒.๒.๓ ภาวะของนิพพาน

โยคจารเห็นด้วยในความไม่มีอยู่จริงของวัตถุหรืออารมณ์ภายนอก แต่เรื่องที่ไม่เห็นว่าเป็นจิตหรือวิญญาณไม่มีอยู่จริงนั้นโยคจารไม่เห็นด้วย โลกแห่งวัตถุเป็นเพียงมโนภาพจากการปรุงแต่ง ไปจากพีชะในจิตอารมณ์กับจิตเป็นที่เพียงทัศนภาพ โยคจารเชื่อว่าความนึกเห็นหรือความคิด เป็นความเข้าใจของเราสิ่งที่ปรากฏอยู่แม้ไม่มีตัวจริง แต่ความนึกเห็นตามมโนภาพของเราทำให้เกิดขึ้นได้ หรืออาจกล่าวได้ว่าสิ่งที่ปรากฏอยู่ก็คือความนึกเห็นของเรานั้นเอง ดังนั้นนามรูปหรือโลก จึงไม่มีลักษณะแตกต่างจากวิญญาณ หรือกล่าวได้ว่าวิญญาณนั่นเองคือนามรูป ด้วยเหตุนี้แม้ว่านามรูปจะมีภาวะเป็นสูญญตาแต่วิญญาณไม่เป็นสูญญตาตามไปด้วย มิฉะนั้นจะไม่มีอะไรมาคอยสะกิดเตือนว่าโลกนี้มีอยู่จริงสรรพสิ่งทั้งหลายในโลกนี้ ย่อมเป็นสภาพที่สะท้อนออกไปจากจิต ที่เรียกว่าอภยวิญญาน^{๕๔}

โยคจารมีทฤษฎีไตรสภาวะ เพื่อใช้อธิบายสภาวะธรรมหรือความจริงตามธรรมชาติที่ปรากฏ ๓ ลักษณะคือ

๑. ปริกัลปิตลักษณะ คือสภาวะที่หลงผิดยึดถือสิ่งทั้งหลายที่ปรากฏจากตัวตนว่าเป็นตัวตน ที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยง ที่ไม่มีอยู่จริงว่ามีอยู่จริง เช่นคนเดินในที่มืดเหยียบถูกเชือกนึกว่าเป็นงู เราไม่สามารถคิดว่ามีบางสิ่งบางอย่างอยู่ ถ้าไม่มีคุณสมบัติหรือลักษณะบางอย่างตามมา ซึ่งเป็นสัญลักษณ์หรือรูปแบบที่ติดอยู่กับความรู้สึก ความจริงระดับปริกัลปิตลักษณะเป็นความจริงที่คิดปรุงแต่งขึ้นมา ในลังกาวตารสูตรอธิบายภาวะของปริกัลปิตลักษณะว่า สิ่งที่อาศัยกันและกันเกิดขึ้นทั้งหมด เรารู้ได้โดยอาศัยนิमितและลักษณะสิ่งทั้งหลายที่มีนิमितและลักษณะนั้นมีอยู่ ๒ ประการ สิ่งที่เรารู้โดยนิमित หมายถึงเฉพาะสิ่งทั่วไป ทั้งภายนอก และภายใน สิ่งที่เรารู้ได้โดยเฉพาะลักษณะ หมายถึงความรู้จักลักษณะทั่วไปของสิ่งทั้งหลายทั้งภายนอกภายใน ท่านอสังคะแบ่งปริกัลปิตะ ออกเป็น ๓ ประเภทคือ

ก. ระดับนิमितหรืออสังกะพะนะ คือ ที่เกาะเกี่ยวของความคิดปรุงแต่งของบุคคล

ข. ระดับवासนา คือการประทับความทรงจำที่ไม่รู้สึกตัว โดยความคิดปรุงแต่งบนจิตของบุคคล

^{๕๔} เสถียร โพธิ์นันทะ, ปรัชญามหายาน, หน้า๙๐-๙๑

ค.ระดับสมมติ คือระดับที่ได้ยอมรับแล้วว่าเป็นจริง^{๖๐}

๒.ปรัตนตรสภาวะ ได้แก่ สังขตธรรมต่างๆมี จิต เจตสิก รูป เป็นต้น ย่อมเกิดจากเหตุ ปัจจัย สังขตธรรมทั้งปวงที่เกิดมาก็ด้วยอาศัยสิ่งอื่นอีกสิ่งหนึ่งคือพีชะทั้งหลายในอาลัยวิญญาณ สิ่งทีอาศัยสิ่งอื่นเกิดขึ้นไม่สามารถเรียกได้ว่ามีอยู่จริง เพราะสิ่งที่แท้จริงย่อมดำรงอยู่อย่างเดิมเสมอ และไม่อาศัยเหตุปัจจัยเกิดขึ้น นิกายวิญญาณวาทอธิบายถึงปัจจัยทั้ง ๔ ที่ช่วยให้อะไรๆแสดงตนออกมาได้คือ^{๖๑}

ก. เหตุปัจจัย หรือพีชะ เหตุ เป็นต้นเหตุหรือฐาน

ข. อธิปัจจัย ปัจจัยที่ช่วยให้มีวิวัฒนาการ ทั้งทางลบหรือทางบวก

ค. อาลัมพนปัจจัย คือตัวภววิสัยของปัจจัยคือเป้าหมายในการจำได้หมายรู้

ง. สมันตรปัจจัย เป็นปัจจัยที่ให้มีการสืบต่อไปในทันทีทันใด จิต เจตสิก

ย่อมเกิดดับสืบเนื่อง เป็นขณะ

การเกิดรูปขณะต้องอาศัยเหตุปัจจัยและอธิปัตปัจจัย ส่วนนามธรรม มีจิตเจตสิกเกิดขึ้นต้องอาศัยปัจจัยครบทั้ง ๔ ไม่ว่าจะเกิดหรือธรรมะใดๆจะปรากฏ จำต้องมีปัจจัยทั้ง ๔ นี้เป็นตัวเกื้อหนุน เหตุปัจจัยเป็นพีชะให้อะไรๆเกิดขึ้น แต่ไม่มีอะไรๆเกิดขึ้นได้ใดๆจำต้องมีอธิปัจจัยช่วยให้เกิดวิวัฒนาการขึ้นมา โดยมีอาลัมพนะปัจจัยเป็นเป้าหมายและมีสมันตรปัจจัย ช่วยให้การเกิดขึ้นนั้นดำรงอยู่ต่อไปอย่างทันทีทันใดในทางต่อเนื่อง

๓.ปริณิษปันนสภาวะ ได้แก่สังขตธรรมคือพระนิพพาน และสภาพที่เป็นปรมาัตถ์ของสรรพสิ่ง คือสถานของสังขตธรรมที่ต้องเป็นทุกขัง อนิจจัง อนัตตา เป็นธรรมฐิติ เป็นธรรมนิยาม ไม่มีใครสร้างไม่มีอะไรปรุงแต่งคงสภาพอยู่อย่างนั้น ไม่แปรเป็นอย่างอื่น

โยคจารย์ถือว่าปริกัลปิตลักษณะเป็นสูญได้^{๖๒} เพราะความจริงไม่มีอยู่เห็นไปเองด้วยอำนาจของความหลงและว่ามีตัวตน สัตว์ บุคคล แต่ปรมาตถสภาวะ และปริณิษปันน

^{๖๐} พระมหาสมจินต์ สุมมาปญโญ, พระพุทธศาสนamahayanในอินเดีย พัฒนาการ และสารัตถธรรม, หน้า ๑๙๓-๑๙๔

^{๖๑} เสถียร โพธิ์นันทะ, ปรัชญามหายาน, หน้า ๘๓

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๐

สภาวะสูญไม่ได้ เพียงแต่ปรตันตรสภาวะมีอยู่อย่างอสังขตะ คือเกิด ดับ เป็นสันตติถ้าจะ
จัดให้สูญได้ในแง่ที่ไม่เกิดได้เองเท่านั้น แต่ตัวสภาวะที่มีอยู่หาได้สูญไปไม่ จึงเป็นปทัฏฐาน
ให้เกิดปริกัลปิตลักษณะ นิพพานก็เช่นกันไม่ได้สูญ”ไปไหน หากจะสูญก็เพราะสูญจากตัวตน
สัตว์ กิเลสทั้งปวง นิพพานมีอยู่จริง เป็นอารมณ์แห่งมรรคจิต ผลจิต เมื่อบุคคลมารู้แจ้งใน
ปริกัลปิตลักษณะว่าเป็นความเท็จปราศจากแก่นสาร และมารู้แจ้งในปรตันตรสภาวะตาม
ความเป็นจริงด้วยญาณภูตญาณ แล้วแทงตลอดในไตรลักษณ์ พระนิพพานก็จะปรากฏ
ปรตันตระคือกระบวนการเรียนรู้และฝึกฝนตนเอง ให้รู้จักมองลงไปอย่างลึกซึ้งใน
ธรรมชาติของอิทัปัจจยตา เมื่อแลเห็นธรรมชาติที่แท้จริงของแต่ละสิ่งว่าอาศัยซึ่งกันและกัน
เราก็จะไม่ถูกสะกดโดยความคิดในเรื่องทวิภาค เราเห็นสังสารและตถาคตว่าเป็นหนึ่งไม่ใช่
สอง ด้วยโมหจริต แต่เมื่อจิตบริสุทธิ์ จนเป็นจิตเดิมแท้ สังสารกลายเป็นอนัตตา พระ
นิพพาน เมื่อเราได้สัมผัสสภาวะสังแห่งอิทัปัจจยตา เราย่อมเข้าถึงสังแห่งนิคปันนะ และ
เป็นอิสระจากแนวคิดต่างๆ

๒.๒.๔ อาลยะกับพุทธภาวะ

ตถาคตครรรค์ เป็นศักยภาพของความรู้แจ้งที่แฝงอยู่ในจิตใจของแต่ละคนส่วน
อาลยะวิชญาณเป็นแหล่งรวบรวมความรู้ลึกทุกอย่างของมนุษย์ เป็นช่องว่างที่กระบวนการ
ทางกรรมทั้งหมดเกิดขึ้นและดำเนินอยู่รวมทั้งมีการเคลื่อนไหว เป็นขณะของพลังงานปริมาณ
มหาศาล ดังนั้น นอกจากอาลยะจะเป็นที่รองรับวิบากกรรมแล้ว อาลยะยังเป็นจุดเริ่มต้น
และเป็นมูลฐานรองรับพุทธภาวะในปัจจุบันบุคคลอีกด้วย

ดร.บุญญ์ นิลเกษ ฐีว่า^{๖๓} ตถาคตครรรค์ หมายถึงจิต สภาวะดังกล่าวอยู่เหนือ
สิ่งที่เป็นภาวะและอภาวะทั้งหมด สิ่งทั้งหมดที่รับรู้นั้น แท้จริงเป็นเพียงอารมณ์ที่ปรากฏใน
จิต ดังนั้นจิตจึงมีลักษณะเป็นปรมัตถ์และเป็นตัวกำเนิดของทุกสรรพสิ่ง ทุกอย่างรวมทั้ง
ความดีและความชั่ว จิตจึงมีความหมายเดียวกันกับพุทธภาวะหรือตถาคตธาตุ

^{๖๓}บุญญ์ นิลเกษ , พุทธศาสนมหายาน (กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์ แพร่พิทยา ๒๕๒๖), หน้า ๑๑๘.

ตถาคตครรรค์ มีความหมายใกล้เคียงกับตถาคต หมายถึง ความเป็นเช่นนั้นเป็นการแสดงความจริงสูงสุดซึ่งเป็นความจริงที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบและแสดงไว้ ส่วนตถาคตครรรค์คือครรรค์(หรือห้อง) ของตถาคต เป็นคุณลักษณะทางจิตภายในของพระพุทธองค์หรือเป็นศักยภาพอันยิ่งใหญ่ในจิตของพระพุทธองค์ที่ทรงสามารถค้นหาเส้นทาง แห่งความรู้แจ้งเห็นแจ้งได้สำเร็จพระอรหันต์ด้วยพระองค์เองครรรค์ยังมีความหมายถึงที่ว่างหรือเป็นที่สำหรับบ่มเพาะเมล็ดพันธ์แห่งพุทธภาวะที่จะเจริญเติบโตต่อไป มหายานเชื่อว่า ในดวงจิตของมนุษย์เราทุกคนมีความเป็นพุทธภาวะแฝงอยู่ ทุกคนมีความสามารถภายในที่จะบรรลุถึงระดับของความหลุดพ้นได้เฉกเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า เพราะมีเนื้อเลือดและสภาพจิตเช่นเดียวกับพระองค์เมื่อครั้งยังเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ เพียงแต่การหลุดพ้นของแต่ละคนเกิดขึ้นและพัฒนาไปไม่พร้อมกัน จึงจำเป็นต้องอาศัยการบ่มเพาะอนุสาวพีชะอยู่ภายในสังสารวัฏฏ์อย่างช้าๆ ค่อยเป็นค่อยไป เมื่อใดก็ตามที่สามารถทำจิตใจให้บริสุทธิ์จนมองเห็นความเป็นไปของจิต เมื่อนั้นก็ได้เข้าถึงความเป็นพุทธในตัวเอง

ตถาคตครรรค์ ก็คืออาลยะในสภาพที่บริสุทธิ์ ความบริสุทธิ์เป็นสภาพที่เป็นธรรมชาติของตถาคตครรรค์ และเป็นเนื้อหาดั้งเดิมของอาลยะ แต่เพราะอีกด้านหนึ่งของอาลยะเป็นวิญญาณที่แปดเปื้อน อาลยะในด้านที่แปดเปื้อนจึงคอยสร้างภาพของอัตตาและนำไปสู่ความคิดเรื่องโลกวัฏฏ มนุษย์จึงมองไม่เห็นวาจิตของเรามีความเป็นพุทธะ

อาลยะจึงเรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า ตถาคตครรรค์ แต่อีกด้านหนึ่งกลับถูกจินตนาการไปว่ามันเป็นอาตมัน ดังนั้น ตถาคตครรรค์ก็คืออาลยวิญญานในทางจิตวิทยาเป็นแหล่งสะสมทั้งดีและชั่ว บริสุทธิ์และแปดเปื้อน ตถาคตครรรค์โดยสภาวะดั้งเดิมบริสุทธิ์ แต่เนื่องจากสิ่งสกปรกภายนอกทำให้มีมลทิน เมื่อมีมลทินก็อยู่ในภาวะที่พบเห็นได้ทั่วไปในมนุษย์ การหยั่งรู้ลับล้นจึงเป็นไปได้^{๖๔}

กล่าวโดยสรุปก็คือ ตถาคตครรรค์เป็นอาลยะด้านบริสุทธิ์ อยู่ในภาวะที่สมบูรณ์หลุดพ้นไปจากกิเลสและการแบ่งแยกทั้งปวงแต่ถึงกระนั้น กว่าที่จะหยั่งถึงพุทธภาวะในตัวเองได้ ต้องผ่านการชำระจิตใจให้บริสุทธิ์เสียก่อน ตถาคตครรรค์คือภาวะเดียวกันกับพระนิพพาน ที่ซึ่งการหลุดพ้นจากวงล้อแห่งกรรมคือการทำให้จิตกลับคืนไปสู่สภาพเดิมแท้ ก็คือ

^{๖๔} สุมาลี มหณรงค์ชัย, อลยวิญญานในพุทธปรัชญานิกายโยคจาร, (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต), หน้า๑๘

ความบริสุทธิ์ ดังนั้น นอกจากอภยในด้านการเป็นความรู้แจ้ง จะบังถึงตถาคตธรรมแล้ว ยังบังถึงพระนิพพานอีกด้วย

๒.๒.๕ การปฏิบัติเพื่อเข้าถึงนิพพาน

พระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นฝ่ายเถรวาทหรือมหายาน ซึ่งมีองค์พระพุทธเจ้าเป็นศาสดาเดียวกัน พระองค์ทรงสั่งสอนให้พุทธบริษัทปฏิบัติตนเพื่อมุ่งไปสู่จุดหมายปลายทางของชีวิตคือพระนิพพาน ซึ่งการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงนิพพานนั้นเป็นอีกสาเหตุหนึ่งของการเกิดนิยามมหายาน มหายานนิยามโยคจารย์มองว่าการเข้าถึงนิพพานนั้นจะต้องปฏิบัติโยคะคือการทำสมาธิ จึงเป็นการหลุดพ้นอย่างแท้จริง มนุษย์ทุกคนสามารถถึงเป้าหมายสูงสุดได้ทั้งสิ้น ไม่ว่างจะเป็นคนธรรมดาหรือบรรพชิตหากได้ตั้งใจปฏิบัติอย่างมุ่งมั่น

พุทธศาสนามหายานนิยามโยคจารย์กล่าวว่า "โลกคือการสร้างสรรค์ของจิต" ความจริงก็คือ สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปตามธรรมชาติ เป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติซึ่งต้องเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยไม่คงที่ บุคคลทั้งหลายเห็นว่าทุกอย่างมีอยู่อย่างนี้ เพราะจิตไปคิดว่ามีอยู่ จิตไปสร้างสิ่งที่ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติว่ามีอยู่จริงอย่างนั้น บางครั้ง ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติยังไม่ปรากฏเลย จิตก็ยังไปคิดสร้างสรรค์ว่ามีมันเป็นอย่างนี้คือประเด็นสำคัญที่สำนักโยคจารย์หยิบยกขึ้นมากล่าว

โยคจารย์เป็นสำนักปฏิบัติโดยแท้ คำว่า "โยคะ", "ฌาน", "สมาธิ", โดยสาระคือคำเดียวกัน โยคจารย์มีแนวความคิดว่า ความวุ่นวายสับสนในโลกเกิดจากจิต จิตหันมาสอนให้คนจับประเด็นเรื่องให้ได้ และมุ่งรวมจิตให้เป็นหนึ่งเดียวกับวัตถุ เพื่อบรรลุ "อหฺวะยะ" เมื่อใดก็ตามที่สามารถรวมจิตได้เป็นหนึ่งเดียวกับวัตถุบรรลุถึงอหฺวะยะ ความพยายามที่จะปลดปล่อยตัวเองให้หลุดพ้นจากกิเลสก็จะง่ายขึ้น เพราะมีภาระอยู่อย่างเดียวคือควบคุมจิต ไม่ต้องไปควบคุมวัตถุภายนอก ทฤษฎีรูปฌาน ๔ และอรุปรฌาน ๔ ที่ปรากฏในคัมภีร์เถรวาทนั้น โดยสาระก็คือการนำเสนองภาพของกระบวนการขั้นตอนในการควบคุมจิต จะเห็นว่าในเบื้องต้นปฐมฌานมีองค์ ๕ คือ วิตก วิจาร์ ปิติ สุข เอกัคคตา พอมาถึงจตุตถฌานจะเหลือเพียงองค์ ๒ คือ อุเบกขา และเอกัคคตา พอไต่ระดับมาถึงอรุปรฌานจะมีความละเอียดมากยิ่งขึ้น อรุปรฌานขั้นที่ ๔ คือ เนวสัญญานาสัญญาตนะ สภาพจิตที่เข้าถึงภาวะมีสัญญาก็ไม่ใช้ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช้ นี่คือนจุดที่จะให้กระแสจิตหักมุมกลับ คือเมื่อไต่ระดับที่สุดแล้ว ดูเหมือนว่าไม่มี

อะไรเหลืออยู่ จิตจะเกิดความลังเล ความหลุดพ้นจากกิเลสจึงไม่ได้อยู่ตรงจุดนี้ กระแสจิตที่หลุดพ้นจากกิเลสจึงเป็นกระแสจิตที่ถอยจุดลงเลไปอยู่ที่เอกัคคตา แต่กระบวนการ/ขั้นตอนในการควบคุมจิตต้องไต่ให้ระดับอรุพฌานที่ ๔ ถ้าจะเทียบแนวทางปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นโยคาก็ไม่ได้ด้อยไปกว่าใคร เพราะแทนที่จะเน้นไปเรื่องอื่นก็มาเน้นที่จิตโดยตรง ^{๖๔}

ในคัมภีร์ลึงกาวตารสูตรได้เน้นย้ำถึงการบำเพ็ญฌาน (ธยาน) ^{๖๕} การละความยึดจับติดของจิตที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ แท้จริงสิ่งที่เห็นเป็นเพียงจินตนาการเท่านั้น ผู้รู้รู้ตามความเป็นจริง ผู้นั้นก็ย่อมหลุดพ้น ลึงกาวตารสูตรเน้นถึงการมีสมาธิอันแน่วแน่ของจิต คนที่มีพละ อภิญญา และการควบคุมตนเองได้ก็จะตรัสรู้ในโลกนี้เป็นผู้ตื่นแล้ว เนื้อหาของลึงกาวตารสูตรทั้งหมดเป็นการสอนการขจัดอวิชชา และการเห็นอย่างแยกแยะ โดยอาศัยการรู้แจ้งในตนเอง การรู้แจ้งในตนเองเป็นสิ่งสำคัญที่นำไปสู่การรู้เท่าทันสภาวะความเป็นจริงของสิ่งต่าง ๆ นั้นหมายถึงการบรรลุนิพพาน ลึงกาวตารสูตรกล่าวถึงสมาธิว่ามีหลายชั้น แต่ไม่ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับสมาธิเหล่านั้น นอกจากกล่าวไว้แต่เพียงว่าพระโพธิสัตว์จะเข้าสู่ภาวะที่ปราศจากความคิดปรุงแต่ง เข้าถึงความจริงของจิตอย่างเดียวเท่านั้น แล้วก็จะบรรลุสมาธิวิชรวิมโปกมะซึ่งเป็นการเข้าสู่พระนิพพาน

^{๖๔} พระมหาสมจินต์ สมนปาญโญ , พระพุทธศาสนา มหายาน, หน้า ๕๐.

^{๖๖} จันทวิชฌนัท สิงหัท, ศึกษาเปรียบเทียบพระนิพพานในวิสุทธิธรรมรคกับลึงกาวตารสูตร, (วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, ๒๕๓๗), หน้า ๑๗๖.

บทที่ ๓

พระนิพพานในคำสอนของวัดพระธรรมกาย

วัดพระธรรมกาย ถือได้ว่าเป็นต้นแบบของวัดสมัยใหม่ ที่เน้นการปลูกฝังทางด้านคุณธรรม โดยมีความแนวคิดที่ ความเสื่อมโทรมของสังคมที่เป็นอยู่ปัจจุบันนี้สืบเนื่องจากว่าคนส่วนมากไม่ได้ให้ความสำคัญในหลักธรรมทางพุทธศาสนา แม้จะมีความตื่นตัวในการปลูกฝังคุณธรรมอย่างมากก็ตาม แต่คุณธรรมที่อยู่ในใจของพลเมืองในชาติก็ไม่ได้เพิ่มสัดส่วนเป็นที่น่าพอใจกับการเผยแผ่คุณธรรม เหตุผลก็คือการปลูกฝังคุณธรรมด้วยกระดาษ ธรรมะจึงเป็นแค่การท่องจำ ฉะนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องมีการปฏิบัติควบคู่กันอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ด้วยการทำทาน รักษาศีล และภาวนา แม้ว่าคนส่วนใหญ่จะรู้ว่าอะไรดี อะไรชั่ว อะไรถูกผิด แต่ก็ยังทำสิ่งที่ผิดลงไป ก็เพราะขาดความมั่นคงในคุณธรรม ไม่สามารถอดทนอดกลั้นต่อสิ่งเข้ายวนได้ ฉะนั้นการปลูกฝังคุณธรรมที่จะให้ได้ผลจริงๆนั้น จะต้องลงมือปฏิบัติตนเองอย่างจริงจัง ควบคู่ไปกับการศึกษาภาคทฤษฎี จากแนวคิดดังกล่าว จึงเกิดศูนย์พุทธจักรปฏิบัติธรรม คือวัดพระธรรมกาย ในเนื้อที่ ๑๖๙ ไร่ ๙ ตารางวา ณ หมู่ที่ ๒ ตำบลคลองสาม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี โดยคุณหญิงแพทยพงษาวิสุทธานิติ ได้มีจิตศรัทธายกที่ดินให้จัดสร้างสำนักปฏิบัติธรรมดังกล่าว แก่คณะศิษย์ของอุบาสิกาจันทร์ ขนนกยูง ซึ่งได้ศึกษาการเจริญภาวนาทางวิชชาธรรมกายจากพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ เป้าหมายสูงสุดคือการได้เข้าถึงธรรมกายซึ่งถือได้ว่าเป็นการบรรลุธรรมขั้นยอดคือพระนิพพานในพระพุทธศาสนาเมื่อบุคคลสามารถปฏิบัติตนให้เข้าถึงธรรมกายแล้วขั้น ๕ ของผู้นั้นจะเปลี่ยนแปลงไป โดยมีผู้นำในการสร้างวัดที่สำคัญอยู่ ๓ ท่าน คือ ธรรมชโยภิกขุ ทตตชีโวภิกขุ และอุบาสิกาจันทร์ ขนนกยูง ถือว่าเป็นผู้ที่ร่วมสร้างวัดพระธรรมกายและเป็นกำลังสำคัญมากในการถือคำสอนของหลวงพ่อสด จนฺทสโร ทำให้ผู้พบเห็นส่วนมากเกิดความศรัทธาเลื่อมใสได้เข้ามาประพฤติปฏิบัติธรรม ไม่ขาด และ

* ไชยบุญย์ ธรรมชโย, ๒๐ ปีวัดพระธรรมกาย, (กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์ด้านสุทธาการพิมพ์ .๒๕๓๒), หน้า ๑๙'

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประสบความสำเร็จในการดึงผู้คนส่วนมากเข้ามาปฏิบัติธรรมโดยการสนทนาตามแนวของ หลวงพ่อสด จนุทสโร ซึ่งเป็นต้นกำเนิดในการสอนวิชาธรรมกายโดยอ้างว่า^๒ พระพุทธเจ้า เป็นเจ้าของวิชาธรรมกายนี้ และวิชาธรรมกายนี้ได้สูญหายไปนับตั้งแต่พระองค์เสด็จดับ วัชรปรินิพพานไปแล้ว ๕๐๐ ปีเหลือไว้แต่คำว่า "ธรรมกาย" ซึ่งปรากฏในคัมภีร์เพียงไม่กี่ แห่ง จนกระทั่งปีพุทธศักราช ๒๔๕๙ หนทางแห่งการเข้าถึงธรรมกายได้กลับมาสู่ชาวโลก อีกครั้ง เมื่อพระมงคลเทพมุนี (หลวงพ่อดอด จนุทสโร) ได้ทุ่มเทชีวิตเป็นเดิมพัน ดำเนินจิตหยุด นิ่งเข้าสู่ภายใน จนเข้าถึงธรรมกาย ณ อุโบสถ วัดโบสถ์บน ตำบลบางคูเวียง จังหวัดนนทบุรี หลังจากนั้นเป็นต้นมาหลวงพ่อดอดแห่งวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ ได้เผยแผ่วิชาธรรมกายไปสู่ สาธารณชน ได้มีผู้สนใจมาเรียนกับหลวงพ่อดอด วัดปากน้ำ เป็นจำนวนมาก หนึ่งในนั้นก็คือ อุบาสิกาจันทร์ ขนนกยูงได้ไปฝึกวิชาธรรมกายกับหลวงพ่อดอดวัดปากน้ำ จนสำเร็จวิชา ธรรมกายชั้นสูง ซึ่งอุบาสิกาจันทร์ คนนี้เองได้เป็นผู้ร่วมก่อตั้งวัดพระธรรมกายในปี พ.ศ. ๒๕๒๐ โดยมีพระไชยบูลย์ ธัมมชโย เป็นเจ้าอาวาส พระทัตตชีโว เป็นรองเจ้าอาวาส

วัดพระธรรมกายได้สอนการฝึกสมาธิตามแนววิชาธรรมกาย เพื่อไปนิพพานไป พบพระพุทธเจ้าองค์ต่างๆและพระอรหันต์ในนิพพาน เรื่องนิพพานของวัดพระธรรมกายเป็น อย่างไร จึงทำให้ประชาชนจำนวนมากให้ความสนใจและให้ความนับถือศรัทธา รายงานวิจัย ในบทนี้จะนำเสนอเรื่องราวของพระนิพพานตามแนวคำสอนของวัดพระธรรมกายต่อไป

๓.๑ ความหมายและลักษณะของนิพพาน

วัดพระธรรมกายได้ให้ความหมายของพระนิพพานเป็นอรรถาว่า^๓ นิพพานคือกาย ธรรมที่ได้บรรลุอรหัตตผลแล้วกายเหล่านี้มีกาย หัวใจ ดวงจิต และดวงวิญญาณโดยมีหน้า ตักกว้าง ๓๐วา สูง ๓๐วา การเข้าถึงธรรมกายนั้นถือได้ว่าเป็นการบรรลุธรรมสูงสุดคือ นิพพานในพระพุทธศาสนา (ตามทัศนะของธรรมกาย) เมื่อบุคคลสามารถเข้าถึงธรรมกายได้ แล้ว ร่างกายที่ประกอบด้วยตัวตนอันประกอบไปด้วยขันธ์ทั้ง ๕ คือรูป เวทนา สัญญา

^๒ ถวิล วัชรานุกูล, ธรรมกายเจดีย์, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ประติพัทธ์, ๒๕๓๗), หน้า ๗.

^๓ วัดพระธรรมกาย, ๒๙ ปีแห่งการสร้างคนดี, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดอกเบี๋ย, ๒๕๔๒),

สังขาร และวิญญาน ของผู้นั้นก็จะเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมไปเป็นธรรมกาย มีรูปร่างใหญ่โต มีเกตุเป็นลักษณะดอกบัวตูมสามารถวัดได้ เป็นบรมสุขอยู่ชั่ววันรันดร พ้นไปจากการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏสงสาร พ้นไปจากลักษณะของสิ่งที่เป็นไปตามธรรมดาของโลก ซึ่งเรียกว่าไตรลักษณ์เปลี่ยนแปลงไปเป็นความเที่ยง ยั่งยืนเป็นความสุขอย่างยิ่งและเป็นอัตตาตัวตนที่เป็นอมตะ เป็นกายโลกุตตระ อยู่เหนือโลกพ้นไปจากกฎของไตรลักษณ์ เป็นความเที่ยง มีความสุข มีสถานที่อยู่ต่างหากไม่เกี่ยวข้องกับภพใดๆ ผู้เข้าถึงนิพพานนี้เที่ยงแท้แน่นอนมีคำเรียกอรรถาธิบายนั้นในชื่อว่า พระนิพพานบ้าง ธรรมกายบ้าง

พระสมชาย ฐานวุฑฺโฒ ได้อธิบายความหมายของนิพพานว่า^๔ หมายถึง ธรรมกายของผู้ที่หมดกิเลสแล้ว และกล่าวยืนยันว่า ธรรมกายนั้นมีอยู่จริง^๕ และเป็นที่สุดแห่งทุกข์ เป็นเป้าหมายสูงสุดในการสร้างชีวิตที่ดีของชาวพุทธ

ศิลาจารึกที่ปรากฏข้างพระเจดีย์พระไตรปิฎกหินอ่อนที่พุทธมณฑล ต.พุทธมณฑล อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ได้บรรยายถึงลักษณะของผู้บรรลุนิพพานที่เป็นพระพุทธรเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้า ไว้ดังนี้

... กายธรรมที่ได้บรรลุพระอรหันต์แล้ว กายเหล่านี้ มีกาย หัวใจ ดวงจิต และดวงวิญญาน วัดตัดกลาง ๒๐ วา เท่ากันทั้งสิ้น หน้าตักกว้าง ๒๐ วา สูง ๒๐ วา เกตุดอกบัวตูมขาวใสบริสุทธิ์มีรัศมีปรากฏ ... บางพระองค์ที่เป็นสัมพัญญะพระพุทธรเจ้า ก็ทรงประทับอยู่ท่ามกลางพระอรหันต์สาวกบริวารเป็นจำนวนมาก บางพระองค์ที่เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า มิได้เคยสั่งสอนหรือโปรดผู้ใดมาก่อน ในสมัยที่พระชนม์อยู่ องค์นั้นก็ประทับอยู่อย่างโดดเดี่ยวเดียวดาย อยู่ลำพังหาสาวกบริวารมิได้ ส่วนรังสีที่ปรากฏก็เป็นเครื่องบอกให้รู้ถึงการสร้างบารมีของพระพุทธรเจ้า พระอรหันต์เหล่านั้นว่า มากน้อยกว่ากันเพียงไร แค่นั้น แต่ส่วนกว้างส่วนสูง และลักษณะของพระวรกายนั้นเสมอกันหมด มิได้มีเหลี่ยมล้ำกันเลย^๖

^๔ พระสมชาย ฐานวุฑฺโฒ ,มงคลชีวิตฉบับธรรมทายาท, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ภราดรภาพิก อาร์ทพริ้นติง ๒๕๓๓), หน้า ๓๒๔.

^๕ พระสมชาย ฐานวุฑฺโฒ, นิพพานเป็นอัตตาหรืออนัตตา, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ประติพัทธ์ ๒๕๔๒), หน้า ๒๙-๓๐.

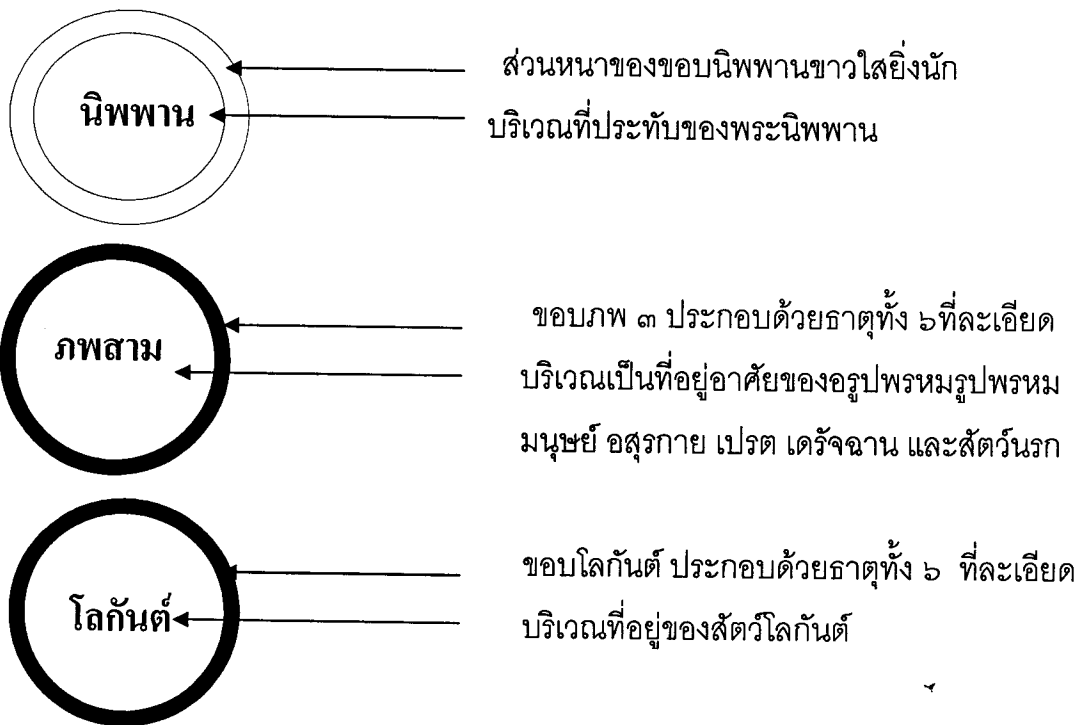
^๖ จรูญ สมน้อย, คำสอนเรื่อง “วิปัสสนา” ในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีคำสอนของสำนักธรรมกาย” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, ๒๕๔๓, หน้า ๔๘.

พระพุทธเจ้านั้นมีเป็นจำนวนมากมาย ไม่สามารถจะนับได้เหมือนเมล็ดทรายที่ชายหาด แต่ถึงกระนั้นก็สามารถแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ

๑. พระพุทธเจ้าสายขาวจริงแท้ หมายถึง พระพุทธเจ้าที่เป็นแก้ว ขาวใส สะอาดไม่มีแตก

๒. พระพุทธเจ้าสายดำปลอม หมายถึงพระพุทธเจ้าที่ไม่ใช่ของแท้ เป็นพระพุทธเจ้าปลอมสามารถระเบิดแตกทำลายได้

สำนักวัดพระธรรมกายได้แสดงลักษณะสถานที่อยู่ของ ภพ ๓ นิพพาน และโลกันตนรกไว้ดังนี้^๙

โอวาทพระราชภาวนาวิสุทธิ (หลวงพ่อดัมมชโย) วันอาทิตย์ที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๔๑ เรื่อง เป้าหมายของชีวิต คือการแสวงหาพระนิพพานทำพระนิพพานให้แจ้ง เพราะพระนิพพานเป็นเอกันตบรมสุข ไม่มีเกิด แก่ เจ็บ ตาย หรือประสบกับสิ่งที่ไม่เป็นที่รัก ความผิดหวังความเศร้า ช้ำ เเซ้ง โรคภัยไม่มีเลย เป็นผู้ที่เป็นตัวของตัวเอง เป็นอิสระจากสิ่งที่เขา

^๙ ฉลวย สมบัติสุข , คู่มือสมาธิ , หน้า ๗๓.

บังคับบัญชากันมายาวนาน ไม่มีการเปลี่ยนแปลงมีสุขล้วน ๆ เป็นตัวเองที่เรียกว่า อัตตา เป็นตัวจริง ๖ และได้บรรยายธรรมกายมีชีวิตจิตใจและเป็นอัตตา ดังนี้

ธรรมกายคือกายที่ตรัสรู้ธรรมของพระองค์ท่าน (พระพุทธเจ้า) ธรรมทั้งหลายทั้งอดีต ปัจจุบัน อนาคต รู้เห็นได้ตามความเป็นจริงด้วยธรรมกาย ธรรมที่บริสุทธิ์ ล้วน ๆ ประชุมอยู่ในธรรมกาย กายนั้นจึงชื่อว่าธรรมกาย รู้แจ้งเห็นแจ้งตลอด สัทธรรมแปลว่า ธรรมที่เป็นของจริง มีชีวิต มีจิตใจ เป็นที่พึ่งที่ระลึกสูงสุดของพวกเราทั้งหลาย เป็นนิจจัง สุขขัง อัตตา ถ้าพึ่งสิ่งนี้แล้วจะพ้นจากทุกข์ทั้งหลาย ที่ตั้งของสัทธรรมอยู่ที่ศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ สัทธรรมก็คือธรรมกายนั่นเอง ถ้าเข้าถึงธรรมกายได้จะพ้นจากทุกข์ทั้งหลาย มีความสุขกายสบายใจ กายก็เบา ใจก็เบา เบิกบานแจ่มใส ธรรมกายอยู่ภายในตัวตรงฐานที่ ๗ นั่นแหละ คือเป้าหมายชีวิตที่เราเกิดมาแสวงหาสิ่งนี้ ถ้าไม่ถึงธรรมกายใจเราก็จะเป็นทุกข์ ไม่มีความสุขเหมือนเราว่ายอยู่ในกลางทะเล”

จากข้อความที่ได้นำเสนอมาแล้วเบื้องต้นผู้วิจัยขอสรุปว่า พระนิพพานตามความหมายของสำนักวัดพระธรรมกายนั้น เป็นกายธรรมที่ได้บรรลุพระอรหันต์แล้ว เป็นจิตที่ได้บรรลุถึงธรรมกาย มีลักษณะเป็นรูปพระปฏิมากรเกตุดอกบัวตูม มีหน้าตักกว้างและความสูงขนาดวัดได้ เป็นอารมณ์ที่พ้นไปจากการปรุงแต่งด้วยธาตุทั้ง ๖ คือดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ และวิญญาณ เป็นธรรมารมณ์ที่เกิดจากธรรมธาตุ อารมณ์นั้นจึงเป็นสุข พระธรรมกายนี้มีรัศมีส่องไสยยังนักประทับอยู่ท่ามกลางพระอรหันตสาวกบริวาร เป็นจำนวนมาก บางองค์ที่เป็นพระสัพพัญญูพุทธเจ้า ก็ทรงประทับอยู่ท่ามกลางพระอรหันตสาวกบริวารเป็นจำนวนมาก พระพุทธเจ้าทรงเข้านิโรธกันหมด ไม่มีการไปมาหาสู่กันดังเช่นสัตว์โลกทั้งหลายที่เห็นกันอยู่ในสามภพนี้

๖ คณะกรรมาธิการ การศาสนา วัฒนธรรม และกีฬา สภาผู้แทนราษฎร , รายงานกรณีวัดพระธรรมกาย, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๒) หน้า ๑๓.

๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕.

๓.๒ ประเภทของนิพพาน

ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า พระนิพพาน คือธรรมกายที่บรรลुพระอรหัตผลแล้ว และสามารถแบ่งประเภทได้เป็น ๒ ประเภทคือ

๑. สอุปาทิเสสนิพพาน คือ นิพพานเป็น ผู้ที่เข้านิพพานประเภทนี้ยังมีชีวิตอยู่ที่ศูนย์กลางของธรรมกายภายในตัวเอง ตรงศูนย์กลางกายของธรรมกายพระอรหันต์ ว่างและบริสุทธิ์อย่างยิ่ง พระนิพพานจะถูกดูดเข้าไปอยู่ในพระนิพพานนั้น เพื่อเสวยสุขต่อไปโดยไม่ถอยหลังกลับตลอดชีวิตของท่าน ส่วนพระโสดาบัน พระสกทาคามี และพระอนาคามี ท่านเข้านิพพานได้เหมือนกันแต่เข้าได้ชั่วคราวเดี๋ยวก็ออกดังนั้นท่านจึงมีสุขทุกข์ปนกันไป^{๑๐}

นอกจากนี้นิพพานเป็นยังเป็นที่เร้นอยู่ของกายธรรม กรณีพระอรหันต์ที่ยังครองเบญจขันธ์อยู่ เข้านิพพานด้วยสอุปาทิเสสนิพพานธาตุ ซึ่งมีลักษณะตามที่อยู่ปฏิบัติถึงธรรมกายที่ละเอียดดีแล้ว ต่างรู้เห็นว่าเหมือนพระภิกษุกายเนื้อ ประทับอยู่บนองค์ฌานวรรณะขาวใสบริสุทธิ์และมีรัศมีขาวใสบริสุทธิ์ยิ่งนัก

พระสมชาย ฐานวุฑโฒ อธิบายสอุปาทิเสสนิพพานว่า^{๑๑} ทุกคนที่ปฏิบัติมรรคมีองค์ ๘ ได้สมบุรณ์ สามารถเข้านิพพานได้ขณะที่มีชีวิตอยู่ เป็นนิพพานของพระอริยเจ้าที่ละกิเลสได้แล้ว แต่ยังมีชีวิตอยู่เพื่อบำเพ็ญประโยชน์ต่อชาวโลกต่อไป พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเข้านิพพานเป็นนี้ได้เมื่อวันที่พระองค์ตรัสรู้

นิพพานเป็นนี้เหมือนหลุมหลบภัยในตัว เมื่อมีทุกข์ โศก โรคภัยใดๆพ้อเอาใจจรดเข้าไปในนิพพาน ความทุกข์ก็จะหลุดไปหมด จะตามไปรังควานไปบีบคั้นใจเราไม่ได้ พระอรหันต์มีใจจรดนิ่งในนิพพานตลอดเวลา จึงไม่มีทุกข์อีกเลย

ดังนั้นนิพพานเป็นนี้ก็คล้ายอายตนะนิพพาน ที่บุคคลสามารถเข้าถึงได้เมื่อยังมีชีวิตอยู่และอายตนะนิพพานนี้มีที่อยู่อาศัย เป็นแดน เป็นภพ เป็นภูมิเมื่อเข้าถึงก็จะสามารถเรียกได้ว่าเป็นดินแดนเดียวกันกับพุทธภูมิ

^{๑๐} เผด็จ ทตฺตชีโว, โอวาทปาฏิโมกข์, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อักษรบัณฑิต, ๒๕๓๐), หน้า ๕๔-๕๖.

^{๑๑} พระสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิตฉบับธรรมทายาท, หน้า ๓๒๕ - ๓๒๖.

๒. อนุปาติเสสนิพพาน คือ นิพพานตาย^{๖๒} เข้าถึงเมื่อกายเนื้อแตกดับแล้ว เป็นอยู่พ้นจากภพ ๓ (ภาวะของสัตว์ โลกที่เป็นอยู่ของสัตว์) ไปอีกมากที่นั่นเป็นสภาพที่สว่าง มีแก้วใสทั้งหมดบริสุทธิ์และงดงามอย่างยิ่ง เมื่อธรรมกายของพระอรหันต์เข้าถึง อายตนิพพานแล้วขณะนั้นเรียกว่าเข้าถึงอนุปาติเสสนิพพาน

อนุปาติเสสนิพพาน เป็นเหตุว่างอยู่นอกภพ ๓ ผู้ที่หมดกิเลสเป็นพระอรหันต์ เมื่อเบญจขันธ์ดับคือกายเนื้อแตกทำลายลง เหลือแต่ธรรมขันธ์คือธรรมกายก็จะไป ปรากฏในอนุปาติเสสนิพพาน^{๖๓} เมื่อเข้าสู่ธรรมกายแล้วก็จะไม่กลับมาสู่การเวียนว่ายตายเกิด อีกสิ้นภพสิ้นชาติแต่เพียงเท่านั้นประสบแต่ความสุขอย่างยิ่งตลอดไป

ดังนั้นนิพพานตายนี้จึงเป็นธรรมกาย คือนิพพานที่ขันธ์แตกรูปเบญจขันธ์ทำลาย ไปแล้วไม่เหลือรูปขันธ์อีก มีแต่สภาวะธรรมกายที่เป็นพระนิพพานเหลืออยู่

ผู้วิจัยเห็นว่านิพพานทั้งสองประการของวัดพระธรรมกายนี้ เป็นเหมือนนิพพานมี สองชั้น คือชั้นที่เป็นการเสวยอารมณ์ทางพระนิพพานในภพหนึ่งคืออายตนิพพานหรือภูมิหนึ่งที่เป็นแดนอยู่อาศัยของผู้ที่บรรลุนิพพานทุกคนแล้วเข้าไปอยู่ในภพนั้น ๆ และอีกประการหนึ่ง คือการเข้าถึงธรรมกายแล้วจึงสิ้นภพสิ้นชาติ เข้าถึงกายธรรม ซึ่งกายธรรมนี้มีขั้นตอน ละเอียดสุขุมตามลำดับถึง ๑๘ ชั้น

๓.๓ ภาวะของนิพพาน

พระธัมมชโย กล่าวว่า^{๖๔} การที่จะเข้าใจในสภาวะของนิพพานได้นั้น ไม่ใช่ของ ง่าย เพราะว่าพระนิพพานเป็นปรมาตธรรม เกินกว่าที่จินตนาการจะเข้าถึง จะรู้เห็นอย่าง แจ่มแจ้งได้ก็แต่เฉพาะผู้ได้บรรลุ มรรค ผล นิพพานหรืออย่างน้อยก็สำหรับผู้ที่ได้เข้าถึง พระธรรมกายที่ชัด ใส สว่างจึงจะรู้จักคุณลักษณะของนิพพานอย่างถูกต้อง พระนิพพานไม่ ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง จึงเป็นอสังขตธาตุ อสังขตธรรม วิราตธาตุ วิราตธรรม

^{๖๒} เผด็จ ทตฺตชีโว ,โอวาทปาฏิโมกข์, หน้า ๕๔-๕๖.

^{๖๓} พระสมชาย ฐานวุฑฺโฒ, มงคลชีวิตฉบับธรรมทายาท, หน้า ๓๒๖.

^{๖๔} พระราชภาวนาวินวสุทฺธิ์ (พระธัมมชโย) , ธรรมเพื่อประชาชน ฉบับปรโลก ,(ปฐมธานี :โรง พิมพ์รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๕๓๓.

ล้วนๆ จึงไม่ตกอยู่ในพระอาณัติแห่งพระไตรลักษณ์ เหตุที่พระองค์ตรัสถึงอนิจจัง ก็เพื่อให้ค้นหา นิจจัง ตรัสถึง ทุกขัง ก็เพื่อให้ค้นหา สุขัง ตรัสถึงอนัตตาก็เพื่อให้ค้นหา อัตตา เพราะฉะนั้นสิ่งที่ เป็น นิจจัง สุขัง อัตตา ที่แท้จริงเป็นโลกุตตรธรรมก็คือธรรมกาย^{๕๕}

จากการฝึกปฏิบัติภาวนาวิชาธรรมกายของพระธัมมชโย จนเข้าถึงธรรมกาย ท่านอธิบายภาวะของนิพพานไว้ ๔ ประการ คือมีสภาวะดังต่อไปนี้

๑. ว่าง นิพพานถ้าจะบอกว่าว่างเปล่า ก็คือว่างจากกิเลสอาสวะทั้งหลาย เป็นสภาวะที่ว่างไม่มีหรือพ้นไปแล้ว หรือปราศจากอวิชชา ตัณหา อุปาทานซึ่งเป็นเหตุแห่งทุกข์ทั้งหลายตรงกับ คำว่า “ สุธญญ์ ” ขาดสูญจากสรรพกิเลสทั้งหมดตรงกับพุทธพจน์ที่ว่า นิพพานัง ปรมัง สุธญญัง พระทตตชีโว ก็กล่าวในทำนองเดียวกันนี้ว่า ผู้ที่เข้านิพพานได้นั้น กิเลสของท่านย่อมสูญจริง แต่บุญของท่านไม่สูญ^{๕๖}

๒. เทียง เป็นนิจจัง เป็นธรรมขั้นพ้นจากการกฏของไตรลักษณ์ เทียงแท้แน่นอนอนไม่มีการเปลี่ยนแปลง พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด มีพุทธพจน์ยืนยันว่า นิพพานนั้นเป็นนิจจัง คือเทียงแท้ ยั่งยืน^{๕๗} ว่า ยสฺส อุปฺปาโท ปญฺญาติ วโย นตฺติ ตสฺส ยญฺญตฺตฺถุ ปญฺญาติ นิพฺพานิ นิจฺจํ ฐฺวํ สฺสฺสฺสํ อวิปริณามธมฺมฺนฺติ อสฺสิหิ อสงฺกฺกฺปิ^{๕๘} แปลว่า ความเกิดขึ้นแห่งพระนิพพานโดยย่อปรากฏ ความเสื่อมแห่งพระนิพพานนั้นมิได้มี ย่อมปรากฏอยู่โดยแท้ นิพพานเป็นคุณชาติเทียง ยั่งยืน มั่นคง มิได้มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าอันอะไรๆ นำไปไม่ได้ ไม่กำเริบ พระนิพพานไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง จึงเป็นอสังขตธรรม อสังขตธาตุ วิราตธาตุ วิราตธรรม ล้วนๆไม่ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย จึงไม่ต้องอยู่ในอาณัติของพระไตรลักษณ์^{๕๙}

๓. เป็นบรมสุข พระธัมมชโย กล่าวถึงภาวะของนิพพานที่เป็นความสุขไว้ว่า “พระนิพพานเป็นสภาวะที่ปราศจากกิเลส คืออวิชชาเข้ามาครอบงำไม่ได้จึงเป็นสุขอย่างยิ่ง ... เป็นสภาวะที่ธาตุธรรมเห็น จำ คิด รู้ ของผู้นั้น ใส บริสุทธิ์ หลุดร่อนจากกิเลสทั้งปวง

^{๕๕} พระมงคลเทพมุนี (หลวงพ่อด ฺจนฺทสโร) , พุทธภาวนาวิชาธรรมกาย ,(กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์ ,๒๕๒๕), หน้า ๓๕.

^{๕๖} พระสมชาย ฐานวุฑฺโฒ , นิพพานเป็นอิตตาหรืออนัตตา, หน้า ๒๔.

^{๕๗} พระสมชาย ฐานวุฑฺโฒ , เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

^{๕๘} ชู.จ. (บาลี) ๓๐/๖๕๙/๓๑๕.

^{๕๙} พระมงคลเทพมุนี (สด ฺจนฺทสโร) ,ทางมรรคผลนิพพาน ,หน้า ๓๙.

ไม่มีกิเลสเลย มีแต่สุขล้วนๆ เรียกว่า เอกันตบรมสุข”^{๒๐} เป็นความสุขที่เกิดจากการฝึกฝน
อบรมจิตใจ ให้บริสุทธิ์ หยุตหนึ่ง เป็นนิรามิสสุข สุขที่ไม่ต้องอิงวัตถุ^{๒๑}

นิพพานมีความสุขอย่างยิ่ง เป็นบรมสุขที่ไม่กลับมาทุกข์อีก จึงไม่โยติในโลก
ธรรม ไม่ขุ่นมัว ไม่หลงไหล ไม่หวั่นไหวในโลกธรรมท่านจะได้ลากได้ยศ มีคนสรรเสริญ ยก
ย่อง หรือเป็นสุขท่านก็เฉยจิตไม่หวั่นไหว ท่านจะเสื่อมลาภ จะเสื่อมยศ มีคนถูกนินทาว่า
ร้ายหรือตกทุกข์ท่านก็เฉยจิตไม่หวั่นไหว คนทั่วไปเวลาป่วยไข้ มักจะเกิดความทุกข์ทั้งกาย
และใจ แต่ผู้ที่ทำนิพพานให้แจ้งแล้วใจจรดอยู่ในนิพพานไม่ว่าจะเกิดความทุกข์อะไร อัน
เนื่องมาจากสังขารอันนี้ก็ตาม ทุกข์นั้นจะหยุดอยู่แค່กาย

๔. เป็นอตตตา มีตัวตน มีลักษณะพระพุทธรูปเกตุดอกบัวตูม ชาวไสยบริสุทธิ์ มี
รัศมีโชติช่วง สว่างไสว แต่เยือกเย็น เป็นอตตตาที่แท้จริง^{๒๒}

คำสอนส่วนมากของวัดพระธรรมกาย อาศัยประสบการณ์จากการปฏิบัติแล้ว
พบว่าธรรมกายหรือนิพพานมีตัวตนจริงๆสามารถ พบ พุศุดุข ได้สั่งสอนได้ ดังโอวาทของ
พระธัมมชโย ต่อไปนี้ นิพพานเป็นที่รวมประชุมแห่งผู้มีอานุภาพ เป็นผู้ที่เป็นตัวของตัวเอง
เป็นอิสระจากสิ่งที่เขาบังคับบัญชากันมายาวนานเป็นสิ่งที่ยิ่งที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง มีสุข
ล้วนๆ เป็นตัวของตัวเองที่เรียกว่าอตตตา พระธัมมชโย ได้ประพันธ์โคลง ตอบคำถามของลูก
ศิษย์สาวพรหมจารีซึ่งบวชในโครงการนักเรียนอภิญญา มีความตอนหนึ่งดังต่อไปนี้

“ พระธรรมกายนั้นไซ้รู้	อตตตา
คนที่เที่ยงจริงนา	ของแท้
มนุษย์เสาะแสวงหา	ห่อนหยุด
ถูกที่กลางกายล้วน	จักได้พบเจอ “๒๓

นอกจากนี้แล้วพระธัมมชโยได้บรรยายธรรมเกี่ยวกับธรรมกายที่เป็นอตตตา คือ
ธรรมกายคือกายที่ตรัสรู้ธรรมของพระองค์ท่าน (พระพุทธเจ้า)ว่า

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓๓.

^{๒๑} พระราชภาวนาวิสุทธิ (พระธัมมชโย) ,ธรรมเพื่อประชาชน ฉบับสารธรรม , (ปฐมธานี :
โรงพิมพ์รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๕๘.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙.

^{๒๓} หนังสือพิมพ์สยามธุรกิจ, ฉบับประจำวันที่ ๑๓-๑๙ ธ.ค. ๒๕๔๑, หน้า ๔.

ธรรมทั้งหลายที่เป็นอดีต ปัจจุบัน และอนาคต รู้เห็นได้ตามความเป็นจริงดัง ธรรมกาย ธรรมที่บริสุทธิ์ล้วนๆ ประชุมอยู่ในธรรมกาย กายนั้นจึงชื่อว่าธรรมกายรู้ แจ่ม เห็นแจ่ม แสงตลอด สัทธรรมแปลว่า ธรรมที่เป็นของจริง มีชีวิต มีจิตใจ เป็นที่ พึ่งที่ระลึกสูงสุดของพวกเราทั้งหลาย เป็นนิจจัง เป็นสุขขัง เป็นอัตตา ถ้าพึงสิ่งนี้ แล้วจักพ้นจากทุกข์ทั้งหลาย มีความสุขกายสบายใจ กายก็เบา ใจก็เบา เบิกบาน แจ่มใส ธรรมกายอยู่ภายในตัวตรงฐานที่ ๗ ของทุกๆคน ...^{๒๔}

“ธรรมกาย คือกายตรัสรู้ธรรมของพวกเราทุกคน ลักษณะคล้ายกับพระ ปฏิมากรเกตุดอกบัวตูมใสเป็นแก้ว ใสยิ่งกว่าเพชร ใสเกินใส สวยเกินสวย งามไม่มีที่ติ สิ่งสถิตอยู่ที่ศูนย์กลางกายที่ ๗ อยู่ในกลางตัวของเราเอง”^{๒๕}

พระสมชาย ฐานวุฑโฒ กล่าวเชิงเปรียบเทียบสังขตธรรมเช่นขันท์ ๕ ซึ่งอยู่ใน กฎของไตรลักษณ์ว่า ^{๒๖} ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา กับนิพพานซึ่งเป็นอสังขตธรรมซึ่ง อยู่พ้นกฎไตรลักษณ์ว่า เที่ยง สุข จึงควรเป็นอัตตา

สังขตธรรมเช่น ขันท์ ๕ (อยู่ในกฎไตรลักษณ์)	นิพพานเป็นอสังขตธรรม (อยู่พ้นกฎไตรลักษณ์)
ไม่เที่ยง	เที่ยง
เป็นทุกข์	เป็นสุข
เป็นอนัตตา	เป็นอัตตา

^{๒๔} โอวาทพระราชภาวนาวิสุทธิ (พระธัมมชโย) , ในรายงานกรณีวัดพระธรรมกายของ คณะกรรมการธิการ การศาสนา และวัฒนธรรมสภาผู้แทนราษฎร, หน้า ๑๓ -๑๖.

^{๒๕} พระราชภาวนาวิสุทธิ (พระธัมมชโย) ,ธรรมเพื่อประชาชน ฉบับพระรัตนตรัย , (ปทุมธานี :โรงพิมพ์รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๔๗),หน้า ๒๐๖-๒๐๗.

^{๒๖} พระราชภาวนาวิสุทธิ (พระธัมมชโย) ,ธรรมเพื่อประชาชน ฉบับพระรัตนตรัย, หน้า ๒๕.

๓.๔ การปฏิบัติเพื่อเข้าถึงนิพพาน

ถ้าได้ศึกษาประวัติความคิดของอินเดียทั้งก่อนสมัยและร่วมสมัยพระพุทธเจ้า จะทำให้ทราบว่าภาวะที่จะทำให้ทุกข์ของมนุษย์หมดสิ้นไปนั้นมีอยู่จริง แต่ว่าลัทธิต่างๆต่างก็มีความเชื่อถือที่แตกต่างกันออกไป รวมถึงวิธีการปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงนิพพานคือความหลุดพ้นด้วย ในสมัยที่พระองค์เป็นเจ้าชายสิทธัตถะธิดาราชกุมาร ในขณะที่พระองค์ทรงพระเยาว์อยู่นั้น พระเจ้าสุทโธทนะผู้เป็นบิดาได้นำพระองค์เสด็จประทับที่ร่มไม้หว่าเนืองในงานวัปปมณฑล คือพิธีแรกนาขวัญ เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ข้าวในนา นั้น พระองค์ได้ทรงทำพระหฤทัยของพระองค์ให้เป็นสมาธิ สงัดจากกาม และอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ที่มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติและสุข อันเกิดจากวิเวกอยู่^{๒๗} ข้อนี้เป็นเบื้องต้นในการปฏิบัติของพระพุทธศาสนา และวัดพระธรรมกายก็นำมาเป็นข้อปฏิบัติเช่นกัน ดังที่พระธัมมชโย เจ้าอาวาสวัดพระธรรมกาย กล่าวถึงการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าไว้ในธรรมเทศนาตอนหนึ่งว่า^{๒๘} “ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ โดยขอไปด้วยพระองค์เอง คือเมื่อพระองค์เข้าถึงพระธรรมกายแล้วเกิดธรรมจักขุและรู้แจ้งด้วยญาณทัสสนะของธรรมกาย ...” การปฏิบัติให้เข้าถึงธรรมกายนั้นผู้ปฏิบัติต้องรักษาศีล ให้บริสุทธิ์อย่างน้อยศีล ๕ แล้วฝึกปฏิบัติสมาธิตามวิชาธรรมกาย

พระทัตตชีโว ได้อธิบายความหมายของสมาธิไว้ว่า “ สมาธิ ” อาจให้คำจำกัดความดังนี้^{๒๙}

๑. สมาธิคือสภาวะที่ใจปราศจากนิวรณ์ ๕
๒. สมาธิคือ อากาโรที่ใจตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียวอย่างต่อเนื่องเป็นเอกัคคตา
๓. สมาธิคืออาการที่ใจหยุดนิ่งแน่วแน่ ไม่สัดส่ายไปมา
๔. สมาธิคืออาการที่ใจสงบรวมเป็นหนึ่งแน่วแน่ ณ ศูนย์กลางกายของตนอย่างต่อเนื่อง มีแต่ความบริสุทธิ์ ผ่องใส สว่างไสวผุดขึ้นในใจ จนกระทั่งสามารถเห็นความ

^{๒๗} ม.ม (ไทย) ๑๓/๓๓๕/๔๐๕.

^{๒๘} พระราชภาวนาวิสุทธิ (พระธัมมชโย) , ธรรมเพื่อประชาชนฉบับพระรัตนตรัย , หน้า ๑๔๒.

^{๒๙} พระภาวนาวิริยคุณ (เผด็จ ทตตชีโว) , พระแท้.(กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๑๐.

บริสุทธิขึ้นได้ด้วยตนเอง อันจะก่อให้เกิดกำลังใจ กำลังขวัญ กำลังปัญญา และความสุขแก่ผู้ปฏิบัติได้ในเวลาเดียวกัน

ต่อไปจะได้กล่าวถึงวิธีปฏิบัติสมาธิเพื่อให้เข้าถึงพระธรรมกายตามแนวทางของวัดพระธรรมกาย^{๑๐}

๑. กราบบูชาพระรัตนตรัย แล้วสมาทานศีล ๕ หรือ ศีล ๘

๒. นั่งขัดสมาธิ เท้าขวาทับเท้าซ้าย นิ้วชี้มือขวาจรดหัวแม่มือข้างซ้ายนั่งหลังตรงแต่อย่าเกร็งร่างกาย หลับตาพอให้เปลือกตาปิด อย่าบีบกล้ามเนื้อตาหรือขมวดคิ้วแล้วตั้งใจมั่น วางอารมณ์สบาย สร้างความรู้สึกให้พร้อมทั้งกายและใจว่ากำลังจะเข้าไป สู่ภาวะแห่งความสงบสบายอย่างยิ่ง

๓. บริกรรมนิมิตเป็นดวงแก้วกลมใส ขนาดเท่าแก้วตาดำใสบริสุทธิปราศจากรอบดำหนิใดๆนึกให้ดวงแก้วนั้นมานิ่งสนิทอยู่ที่ศูนย์กลางกายฐานที่ ๗เหนือสะดือขึ้นมา ๒ นิ้วมือ พร้อมบริกรรมภาวนาว่า สัมมา อะระหัง โดยให้เสียงของคำภาวนาดังออกมาจากกึ่งกลางของดวงแก้ว^{๑๑} ภาวนาไปเรื่อย ๆ จนใจหยุดนิ่งหรือนึกให้ดวงแก้วกลมใสนั้นค่อยๆเคลื่อนเข้าสู่ศูนย์กลางกาย ตามแนวฐานซึ่งเป็นที่ตั้งของจิต โดยเริ่มต้นตั้งแต่ฐานที่ ๑ ปากช่องจุมุก (หญิงข้างซ้าย ชายข้างขวา) พร้อมกับบริกรรมภาวนาว่า สัมมา อะระหัง ๓ ครั้ง จากนั้นเลื่อนไปที่ฐานที่ ๒ คือเพลตา (หญิงข้างซ้าย ชายข้างขวา) แล้วเลื่อนไปที่ฐานที่ ๓ จอมประสาทตา (กลางศีรษะ บริเวณกกหู) แล้วเลื่อนไปยังฐานที่ ๔ ช่องเพดาน แล้วเลื่อนไปยังฐานที่ ๕ ปากช่องลำคอ แล้วเลื่อนไปยังฐานที่ ๖ ศูนย์กลางกายระดับสะดือ บริเวณจุดตัดของด้าย ๒ เส้น เส้นหนึ่งซึ่งให้ตั้งจากสะดือทะลุหลัง อีกเส้นซึ่งจากขวาทะลุซ้ายแล้วค่อยๆเลื่อนขึ้นมาเหนือระดับสะดือ ๒ นิ้วมือนี้คือฐานที่ ๗ ซึ่งเป็นที่ตั้งของใจ

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔๗ - ๓๕๓.

^{๑๑} พระราชภาวนาวิสุทธิ (พระฉิมขโย), รวมพระธรรมเทศนา๑ในรายการเวลาธรรมกาย, (กรุงเทพ ฯ : โรงพิมพ์เอนเตอร์ไพรส์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๕๖.

ที่ตั้งจิตทั้ง ๗ ฐานมีดังนี้

ฐานที่ ๑ ปากช่องจมูก(หญิงข้างซ้าย ชายข้างขวา)

ฐานที่ ๒ เพลาตา (หญิงข้างซ้าย ชายข้างขวา)

ฐานที่ ๓ จอมประสาท

ฐานที่ ๔ ช่องเพดาน

ฐานที่ ๕ ปากช่องลำคอ

ฐานที่ ๖ ศูนย์กลางกายระดับสะดือ

ฐานที่ ๗ ศูนย์กลางกายที่ตั้งจิตถาวร

ขณะที่นึกถึงดวงแก้วเคลื่อนไปตามฐานที่ตั้งของจิตทั้ง ๗ ฐาน นั้น ในแต่ละฐานที่ลูกแก้วเคลื่อนไปให้บริกรรมภาวนา สัมมา อะระหัง ๓ ครั้ง เพื่อให้ใจหยุดนิ่งเป็นสมาธิ ประคองนิมิตไปสู่ศูนย์กลางกาย ฐานที่ ๗ ภาวนา สัมมา อะระหัง จนใจหยุดนิ่งไม่ซ้าก็จะเริ่มโล่ง เริ่มโปร่ง เริ่มเบาสบาย ถ้ารักษาอารมณ์นี้ได้อย่างต่อเนื่อง แสงสว่างจะค่อยๆเกิดขึ้น ค่อยๆสว่างขึ้น ทำใจให้หยุดนิ่งเข้าไปกลางดวงนิมิต พอถูกส่วนเข้าก็จะเห็นดวงใสเกิดขึ้นเท่าฟองไข่แดงของไก่ อย่างเล็กเท่าดวงดาวในอากาศ หรือโตเท่าดวงจันทร์ในคืนวันเพ็ญ หรือดวงอาทิตย์ตอนเที่ยงวัน มีสีฐานกลมรอบตัวใดยิ่งบริสุทธิ์ยิ่งนัก ดวงนี้เรียกว่าดวงธรรม หรือดวงธรรมานุสสนา สติปฏิฐานหรือดวงปฐมมรรค เมื่อเห็นชัดเจนดีแล้ว ก็ทำใจให้นิ่งลงไปกลางดวงใส นั้น พอถูกส่วนเข้าก็จะเห็นกายทิพย์ปรากฏขึ้นจากกลางว่างของดวงใสที่เห็นแล้วนั้น ต่อไปทำใจให้หยุดนิ่งอยู่ในศูนย์กำเนิดกายทิพย์ พอถูกส่วนดีแล้วจะเกิดดวงธรรมคือดวงกลมใสนั่นเอง ดวงนี้คือดวงทุติยมรรค เมื่อดวงนี้ขยายโตขึ้นและชัดเจนดีแล้วก็ทำใจให้นิ่งลงไปกลางดวงใส นั้น พอถูกส่วนเข้าก็จะเห็นกายรูปพรหมปรากฏขึ้นกลางเหตุว่างของดวงทุติยมรรคนั้น นี่เป็นหนทางเบื้องต้นไปสู่มรรค ผลนิพพาน^{๒๖}

^{๒๖} พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร), *รู้ตริก รู้นึก รู้คิด ธรรมกาย*, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ แอล ที เพรส, ๒๕๔๕), หน้า ๓๗.

การปฏิบัติสมาธิที่กล่าวมาทั้งหมด เป็นเพียงสมาธิเบื้องต้น เป็นการฝึกใจให้หยุดนิ่งแน่วแน่มิใช่หวังในการปฏิบัติดังนี้คือ^{๓๓}

๑.อย่าใช้กำลัง ไม่บีบกล้ามเนื้อตาเพื่อให้เห็นนิมิตเร็วๆ ไม่เกร็งแขน ไม่เกร็งกล้ามเนื้อ หน้าท้อง ไม่เกร็งตัว เพราะการใช้กำลังตรงส่วนของร่างกายก็ตาม จะทำให้จิตเคลื่อนจากศูนย์กลางกายไปสู่จุดนั้น

๒.อย่าอยากเห็น คือทำใจให้เป็นกลางประคองสติ อย่าให้ผลลออกจากการบริกรรมภาวนาและบริกรรมนิมิตเมื่อถึงเวลาแล้วยอมเห็นเอง

๓.อย่ากังวลถึงการกำหนดลมหายใจเข้า - ออก เพราะการฝึกสมาธิเพื่อให้เข้าถึงพระธรรมกายอาศัยอาโลกกสิณ คือกสิณความสว่างเป็นบาทเบื้องต้น เพื่อให้เข้าถึงปฐมมรรค

๔.เมื่อเลิกจากการนั่งสมาธิแล้ว ให้ตั้งใจไว้ที่ศูนย์กลางกายทีเดียว ไม่ว่าจะอยู่ในอิริยาบถใดก็ตาม เช่น ยืน เดิน นั่ง หรือ นอน อย่าย้ายฐานที่ตั้งจิตไปไว้ที่อื่นเป็นอันขาด ให้ตั้งใจบริกรรมภาวนา พร้อมกับนึกบริกรรมนิมิตเป็นดวงแก้วใสคู่กันไปตลอด

๕. นิมิตต่างๆที่เกิดขึ้นจะต้องโน้มไปไว้ที่ศูนย์กลางกายทั้งหมด ถ้านิมิตเกิดขึ้นแล้วหายไปก็ไม่ต้องตามหา ให้ภาวนาประคองใจต่อไปตามปกติ จนเมื่อจิตสงบ นิมิตจะปรากฏขึ้นใหม่อีก

เหตุที่จะต้องโน้มนิมิตให้ไปอยู่ที่ศูนย์กลางฐานที่ ๗ ก็เพราะฐานนี้เป็นที่ตั้งถาวรของใจ ใจของคนเรานั้นมีลักษณะเป็นดวงกลมใส ไม่สามารถมองเห็นด้วยตาเนื้อจะเห็นได้ด้วยดวงตาของธรรมกายเท่านั้น มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางโตเท่ากระบอกตาของตนเอง มีเนื้อใจซ้อนกันอยู่ ๔ ชั้นคือ^{๓๔}

๑. ดวงเห็น เป็นดวงชั้นนอกสุด ขนาดโตเท่ากระบอกตา มีหน้าที่รับอารมณ์ต่างๆผ่านทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ คือรับรูปผ่านทางตา รับเสียงผ่านทางหู รับรสผ่านทางลิ้น รับสัมผัสผ่านทางกาย และรับธรรมารมณ์ที่มากกระทบทางใจ

^{๓๓} พระภาวนาวิริยคุณ (เผด็จ ทตฺตชีโว), พระแท้, หน้า ๓๕๒.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๑๑ - ๒๑๓.

๒. ดวงจำ เป็นเนื้อใจชั้นที่ ๒ ซ่อนอยู่ข้างในดวงเห็น แต่ใสกว่าดวงเห็น ขนาดโตเท่าดวงตา มีหน้าที่จำสิ่งที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน กลิ่นที่ได้ดม รสที่ได้ลิ้ม สัมผัสที่ได้ต้อง และจำธรรมารมณ ที่เกิดขึ้นที่จิต

๓. ดวงคิด เป็นเนื้อใจชั้นที่ ๓ ซ่อนอยู่ในดวงจำ แต่ใสกว่าดวงจำ มีขนาดเท่าดวงตาดำ มีหน้าที่คิด ได้แก่การที่จิตคิดพิจารณา ไตร่ตรองเรื่องราวต่างๆ

๔. ดวงรู้ เป็นเนื้อใจชั้นในสุด ซ่อนอยู่ในดวงคิด แต่ใสกว่าดวงคิด มีขนาดเท่าแววตาดำ มีหน้าที่รู้คือรู้รูปที่เห็นทางตา เสียงที่ได้ยินทางหู กลิ่นที่ได้สูดทางจมูก รสที่ได้ลิ้มทางลิ้น สัมผัสที่ต่องทางกายและรู้อารมณ์ที่คิดด้วยจิต

ฐานที่ ๗ นอกจากจะเป็นที่ตั้งของใจแล้ว ยังเป็นที่ตั้งของดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ใสสะอาดบริสุทธิ์มีขนาดเท่าฟองไข่แดงของไก่ภายในดวงธรรมนี้ มีศูนย์เป็นดวงกลมใสเล็กๆอยู่ ๕ ศูนย์ คือศูนย์กลาง ศูนย์ข้างหน้า ข้างขวา และข้างซ้าย ศูนย์กลางคืออากาศธาตุ ศูนย์ข้างหน้า คือธาตุน้ำ ข้างขวาคือธาตุดิน ข้างหลังคือธาตุไฟ ข้างซ้ายคือธาตุลมช่องอากาศตรงกลางนั้นเรียกว่าศูนย์

ศูนย์นี้สำคัญมาก เพราะเป็นที่เกิดดับของสัตว์ จะไปนิพพานก็ต้องเข้าศูนย์นี้ไป ตรงกลางอากาศธาตุคือวิญญาณธาตุมีสายใยเส้นเล็กๆใดๆเชื่อมโยงจากศูนย์หรือธาตุทั้ง ๔ ที่ลอยอยู่รอบๆทั้ง ๔ ด้านมารวมกันที่ศูนย์กลางคืออากาศธาตุอีกที่หนึ่ง ธาตุทั้งหลายเหล่านี้เองที่ทำหน้าที่ควบคุมการเจริญเติบโตของธาตุส่วนหยาบที่ประกอบกันขึ้นเป็นกายมนุษย์คือส่วนที่เป็นของเหลว ของแข็ง อุนหนุมิ อากาศ และช่องว่างภายในร่างกาย ให้อยู่ในสภาวะที่พอเหมาะ ถ้าธาตุเหล่านี้วิปริตแปรปรวน หรือไม่พอเหมาะ โดยเหตุใดก็ตามก็จะกระเทือนถึงธาตุส่วนหยาบคือร่างกายให้เกิดความไม่สบาย หรือส่วนเจ็บไข้ได้ป่วยขึ้นและถ้าไม่สามารถจะควบคุมให้อยู่ในสภาวะที่พอจะดำรงอยู่ได้ ก็แตกทำลาย ผลสุดท้ายก็ตาย กลับกลายเป็นสภาพเดิมของมันต่อไป^{๓*}

๑. ศูนย์ด้านหน้าคือธาตุน้ำ
๒. ศูนย์ด้านขวาคือ ธาตุดิน
๓. ศูนย์ด้านหลังคือธาตุไฟ

^{๓*} พระมงคลเทพมุนี (หลวงพ่อด จันทสโร) , พุทธภาวนาวิชาธรรมกาย, หน้า ๔๓.

๔. ศูนย์ด้านซ้ายคือธาตุลม
๕. ศูนย์ด้านกลางคืออากาศธาตุ
๖. ศูนย์ด้านกลางของอากาศธาตุคือ วิญญาณธาตุ

เมื่อปฏิบัติสมาธิเบื้องต้น กิเลสก็จะค่อยๆสงบไป ใจก็แน่วแน่นมั่นคงขึ้น จนเป็นอุปปจารสมาธิ(สมาธิจวนเจียน) และถ้าใจหยุดได้สนิท ก็เรียกว่าอัปปนาสมาธิ (สมาธิแน่วแน่น) นิमितที่เห็นได้ติดตาด้วยใจนั้นเรียกว่า อุกคหนิมิต (นิมิตติดตา) เมื่อถึงขั้นนี้ ต้องหยุดภาวนาเพื่อให้ใจหยุดนิ่งได้สนิทประคองใจให้หยุดในหยุดอยู่กลางนิमितใสนั้น พอหยุดนิ่งได้ถูกส่วน จะเห็นดวงใสแจ่มเกิดขึ้นใสบริสุทธิ์ กระจ่างเพชร ลูกที่เจียระไนแล้ว สว่างดังดวงประกาย สามารถนึกให้ขยายให้โตขึ้น หรือนึกย่อให้เล็กลงก็ได้เรียกนิमितนี้ว่า ปฏิภาคนิมิต (นิมิตเทียบเคียง) นีวรณ และกิเลสทั้งหลายจะสงบไป สมาธิขั้นนี้ เรียกว่า อัปปนาสมาธิ ซึ่งเป็นขั้นพื้นฐานของฌาน คือสภาวะที่จิตสงบประณีต เป็นสมาธิแน่วแน่น

ฌานมี ๔ ระดับคือ^{๓๖}

๑.ปฐมฌาน ละนีวรณ ๕ ได้กายจึงสงบ มีจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิ สงัดจากฌาน และอกุศลธรรมตั้งอยู่ด้วยองค์ ๕ คือวิตก(ความตรึกหรือความคิด) วิจารณ์(ความตรองหรือพิจารณา) ปีติ (ความอิ่มใจ) สุข (ความสบายใจ) และเอกัคคตา (ความมีอารมณ์เป็นหนึ่ง หรือสมาธิ)

๒.ทุติยฌาน เมื่อจิตตั้งมั่นอยู่ในองค์ ๕ ใจจะผ่องใสยิ่งขึ้น ทำให้วิตกวิจารณ์ สงบไป จิตตั้งมั่นอยู่ด้วยองค์ ๓ คือ ปีติ สุข เอกัคคตา

๓.ตติยฌาน เมื่อมีจิตตั้งมั่นยิ่งขึ้น ปีติก็จะสิ้นไป จิตตั้งอยู่ด้วยองค์ ๒ คือสุข และเอกัคคตา

๔.จตุตถฌาน ถ้าจิตตั้งมั่นอยู่ด้วยองค์ ๒ เช่นนั้นแน่วแน่น ย่อมบรรลุ จตุตถฌาน ไม่มีสุข ไม่มีทุกข์ มีแต่องค์ ๒ ที่เป็นอุเบกขา ความวางเฉย และเอกัคคตา ความเป็นหนึ่งเดียวของจิต

^{๓๖} พระภาวนาวิริยคุณ (เผด็จ ทตฺตชีโว) ,พระแท้ ,หน้า ๒๑๖ - ๒๑๗.

หลังจากที่ปฏิบัติสมาธิเบื้องต้นจนเกิดปฐมมรรคและทุติยมรรค ซึ่งเป็นหนทางไปสู่นิพพานแล้วต้องปฏิบัติสมาธิเบื้องต้นสูง (สมาธิในฌาน) ต่อไป ซึ่งมีวิธีปฏิบัติดังต่อไปนี้^{๓๓}

๑. หยุดกลางดวงธรรม ๖ ดวง ได้แก่ ดวงธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ดวงศีล ดวงสมาธิ ดวงปัญญา ดวงวิมุตติ ดวงวิมุตติญาณทัสสนะ

๒. กายในกาย ต้องหยุดเข้ากายภายในซึ่งซ้อนกันอยู่ถึง ๑๘ กาย คือ

๒.๑ กายมนุษย์หยาบ

๒.๒ กายมนุษย์ละเอียด

๒.๓ กายทิพย์หยาบ

๒.๔ กายทิพย์ละเอียด

๒.๕ กายรูปพรหมหยาบ

๒.๖ กายรูปพรหมละเอียด

๒.๗ กายอรุปรหมหยาบ

๒.๘ กายอรุปรหมละเอียด

๒.๙ กายธรรมโคตรฎหยาบ

๒.๑๐ กายธรรมโคตรฎละเอียด

๒.๑๑ กายธรรมพระใสดาบ้นหยาบ

๒.๑๒ กายธรรมใสดาบ้นละเอียด

๒.๑๓ กายธรรมพระสกทาคามีหยาบ

๒.๑๔ กายธรรมพระสกทาคามีละเอียด

๒.๑๕ กายธรรมพระอนาคามีหยาบ

๒.๑๖ กายธรรมพระสกทาคามีละเอียด

๒.๑๗ กายธรรมพระอรหันต์หยาบ

๒.๑๘ กายธรรมพระอรหันต์ละเอียด

การที่จะเข้าถึงนิพพานนั้นต้องปฏิบัติตามมัชฌิมาปฏิปทา (ทางสายกลาง)

^{๓๓}วโรพร, ตามรอยพระมงคลเทพมุนี, (กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์ฟองทองเอนเตอร์ไพรส์, ๒๕๔๓), หน้า ๘๓ - ๘๔.

คือมรรคมงคล ๘ โดยการฝึกใจเข้าถึงศูนย์กลางธรรม และเข้าไปกลางดวงธรรมทั้ง ๖ ดวง ดังกล่าวมาแล้ว

ดวงศีล คือ สัมมาวาจา (วาจาชอบ) สัมมากรรมันโต (การงานชอบ) สัมมาอาชีโว (เลี้ยงชีพชอบ) ดวงสมาธิ คือ สัมมาวาจาโม (เพียรชอบ) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) สัมมาสมาธิ (ตั้งใจชอบ) ดวงปัญญา คือ สัมมาทิฏฐิ (ความเห็นชอบ) สัมมาสังกัปปो (ความดำริชอบ)

ดวงปฐมมรรคนี้ เป็นต้นทางที่จะเข้าสู่ความเป็นสมณะภายใน เป็นดวงธรรมที่เปรียบเสมือนเครื่องกลั่นใจ หรือประทีปส่องใจให้ดำเนินชีวิตเข้าไปสู่กลางของกลางภายใน เมื่อใจหยุดนิ่งถูกส่วนก็จะเข้าถึงดวงธรรมภายในที่ละเอียดยิ่งขึ้นไป ตั้งแต่ดวงศีล ดวงสมาธิ ดวงปัญญา ดวงวิมุตติ ดวงวิมุตติญาณทัสสนะ จะกลั่นใจให้ละเอียดเข้าไปเรื่อยๆ จนเข้าไปถึงกายภายในตั้งแต่กายมนุษย์ละเอียด กายทิพย์ กายรูปพรหม กายต่างๆเหล่านี้ ที่ซ้อนกันอยู่ภายในตัวของเรา เป็นกายที่ยังตกอยู่ในภพ ๓ เมื่อหยุดนิ่งสมบูรณ์ขึ้นไป ก็จะผ่านดวงธรรม ๖ ดวง เป็นขั้นๆที่ละเอียดยิ่งขึ้น ก็จะเข้าไปถึงธรรมกายโคตรภูซึ่งอยู่ระหว่างปุถุโคตร และอริยโคตร คือใจมีกำลังมากพอที่จะถอนจากความเป็นปุถุชน แต่ก็ยังไม่ถึงนับเข้าเป็นอริยเจ้า ครั้นปฏิบัติหยุดนิ่งเข้าของกลางภายใน ที่ละเอียดลึกซึ้งเข้าไปอีก จนได้เข้าถึงธรรมกายพระโสดาบัน ผู้หลุดพ้นจากสังโยชน์ และอนุสัยกิเลสในเบื้องต้นได้แล้ว ผู้ปฏิบัติถึงตรงนี้ท่านเรียกว่าเป็นสมณะที่ ๑ เป็นทักขิณัยบุคคล ผู้มีใจน้อมไปสู่กระแสนิพพานเมื่อปฏิบัติเข้าถึงธรรมกายพระสกิทาคามี ท่านเรียกว่าสมณะที่ ๒ จะกลับมาเกิดอีกเพียงชาติเดียวเท่านั้นก็จะหลุดพ้นจากวัฏสงสาร เมื่อได้เข้าถึงธรรมกายพระอนาคามี เรียกว่า สมณะที่ ๓ ผู้ที่หลุดพ้นจากกามราคะ ได้เด็ดขาดแล้ว สุดท้ายเมื่อบุญบารมี แก่กล้าเต็มเปี่ยม ปฏิบัติรวมใจหยุดในหยุดถูกส่วนเต็มที่ ก็จะเข้าถึงธรรมกายพระอรหันต์ เป็นพระอรหันต์ ผู้หมดจดจากอาสวกิเลส เรียกว่าเป็นสมณะที่ ๔...^{๓๔}

^{๓๔} พระราชภาวนาวิสุทธิ(พระธัมมชโย), ธรรมเพื่อประชาชน ฉบับสารธรรม , หน้า ๓๙๘ -

สัมมาสติ ในมรรค ๘ คือหลักธรรมที่เรียกว่าสติปัฏฐาน ๔ เป็นหัวใจของการปฏิบัติธรรมผู้ที่ดำเนินตามปฏิปทานี้ เชื่อว่ากำลังปฏิบัติเพื่อทำหนทางพระนิพพานให้แจ้งคือตามเห็นภายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม

เมื่อใจหยุดถูกส่วน จิตจะตกศูนย์เข้าไปในกลางของกลาง จะเข้าถึงความบริสุทธิ์ ยิ่งขึ้นไปเรื่อยๆจนเข้าไปพบกายต่างๆ ที่มีความละเอียดซ้อนกันอยู่เป็นชั้นๆ เช่นใช้คำว่า กายเย กายานุปัสสี คือตามเห็น ภายในกาย เข้าไปเรื่อยๆ จนรู้ว่าภายในกายของเรามีกายซ้อนกันอยู่ถึง ๑๘ กาย เป็นแผนผังของชีวิต ตั้งแต่กายมนุษย์หยาบ ไปจนถึงกายพระอรหันต์ละเอียด ทั้ง ๑๘ กาย เหล่านี้ เป็นแผนผังของชีวิต มนุษย์ทุกคนในโลกที่หลงพ้อวัดปากน้ำท่านได้เข้าถึง ท่านเดินตามธรรมนี้

การพิจารณาเวทนาในเวทนา ท่านใช้คำว่า เวทนาสุ เวทนาอุปัสสี เวทนาจะเป็นผู้เสวย คือพิจารณาเห็นเลยว่า ในแต่ละกายมีระดับการเสวยความสุข และความทุกข์ที่แตกต่างกัน ภายในบริสุทธิ์มาก ละเอียดมาก เสวยสุขมาก มีทุกข์น้อย ถ้าไปถึงกายธรรมอรหัต ก็เสวยเอกัตถบรมสุขอย่างเดียว คือเป็นสุขล้วนๆไม่มีทุกข์เจือปน

ต่อมาพิจารณาจิตในจิตเป็นอย่างไร ในพระบาลีก้าวไว้ว่า จิตเต จิตตานุปัสสี คือความเห็นจิตในจิต จิตของกายแต่ละกายมีความรู้สึกนึกคิดแตกต่างกัน จิตที่หยาบก็มีกิเลสอยู่มาก จิตของกายที่บริสุทธิ์ มากๆก็ไม่มีกิเลสอาสวะเหลืออยู่การตั้งสติสัมปชัญญะในจิต คือการระลึกได้ในสภาวะจริงของจิตตามธรรมชาติที่เป็นจริงเพื่อให้รู้เท่าทันในขบวนการอันว่องไวของจิตในการเฝ้าระวัง เพื่อให้รู้ดูทางที่จะคุ้มครองรักษาจิตให้ละจากความชั่วหรือบาปอกุศล ให้เฝ้าอยู่ในทางที่ดี ที่เป็นกุศล เพื่อชำระจิตให้สะอาด บริสุทธิ์จากเครื่องเศร้าหมองทั้งปวงชื่อว่าเป็นการมีสติสัมปชัญญะพิจารณาเห็นจิตในจิต เป็นทั้งภายในและภายนอก

ตามเห็นธรรมในธรรมท่านกล่าวว่า ธัมเมสุ ธัมมานุปัสสี คือเห็นตั้งแต่ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์โตเท่ากับฟองไข่แดงของไก่ ถ้าเป็นกายทิพย์ก็เห็นดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ เห็นกันเข้าไปเป็นชั้นๆอย่างนี้ ตามเห็นเข้าไปเรื่อยๆจนกระทั่ง

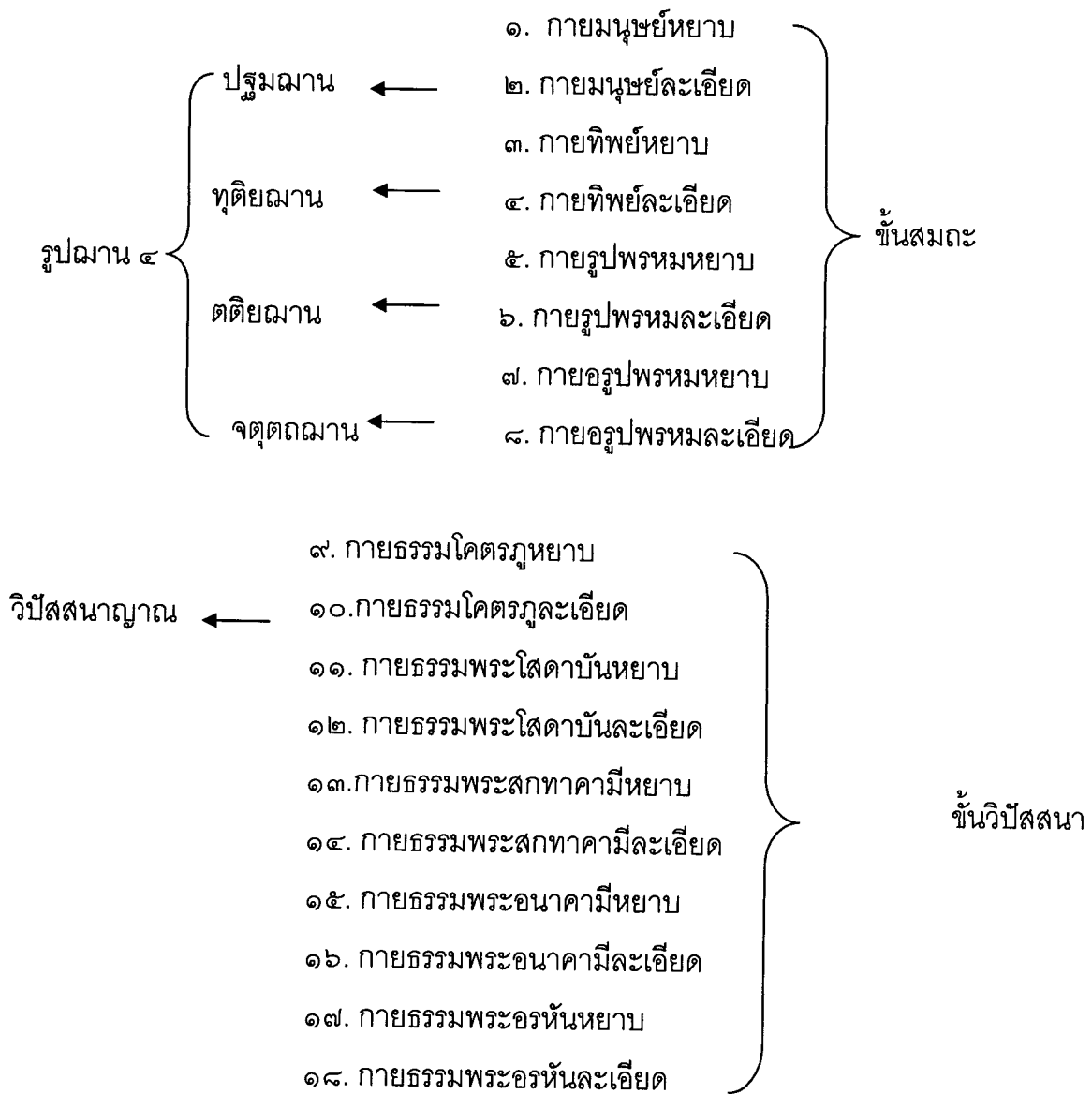

เห็นดวงธรรมที่ทรงรักษากายธรรมเอาไว้ และเข้าไปถึงดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายธรรมอรหันต์ใหญ่โต มีแต่ความบริสุทธิ์ล้วนๆ เป็นวิราคธาตุ วิราคธรรม...”^{๓๓}

เมื่อปฏิบัติสมาธิจนใจแน่วแน่ สงบนิ่ง มั่นคง อยู่ในอารมณ์เดียว ใจก็จะใสบริสุทธิ์ขึ้นเรื่อยๆ จนปรากฏเป็นดวงกลมสุกสว่าง ผุดขึ้นที่ศูนย์กลางฐานที่ ๗ นิเวศน์ ๕ คือ กามฉันทะซึ่งเป็นสิ่งที่กีดกันความดีได้แก่ความยินดีในกามคุณ รูปส่วยเสียงที่ไพเราะ กลิ่นที่หอม รสสัมผัสที่ดี พยาบาท ความโกรธเป็นธรรมชาติที่กั้นความดี อันเกิดขึ้นในใจของปุถุชนทั่วไปถิ่นมิถนะ ความหดหู่ท้อใจในอารมณ์อุทัจจกุกุจะ ความฟุ้งซ่านและรำคาญ วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย ในทางที่ตนเองปฏิบัติว่าถูกทางหรือไม่อย่างไร ได้สงบระงับไปจากใจ ใจแน่วแน่เข้าสู่ภายในต่อไปอีก ทำให้ผู้เจริญภาวนาบรรลุดมาน ทั้ง ๔ ระดับ ไปตามลำดับ ตั้งแต่กายมนุษย์หายไปในจนถึงกายอรุปรหมละเอียด จัดอยู่ในสมณะ ดมานทั้ง ๔ ระดับ คือ ปฐมดมาน ทุตติยดมาน ตติยดมาน และจตุตถดมาน เป็นดมานในภพ เรียกว่า รูปดมาน ๔ หลังจากบรรลุดมาน ๔ แล้ว ทำใจให้หยุดนิ่งเข้ากลางของกลางต่อไป จนบริสุทธิ์ยิ่งขึ้น สุกสว่างยิ่งขึ้น ปราศจากกิเลส และ อุปกิเลส คือสิ่งที่ทำให้จิตใจเศร้าหมองขุ่นมัว รับคุณธรรมได้ยากมี ๑๖ อย่าง ใจจะตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว เป็นใจที่ละเอียดอ่อน จนสามารถบรรลุดมานระดับต้น เรียกว่าญาณทัสสนะ หรือวิปัสสนาญาณ เกิดความรู้ในใจตนเองว่ากายของคนเราประกอบด้วยรูปและวิญญาณ รูปคือร่างกาย ซึ่งประกอบด้วยมหาภูตรูป ๔ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ ส่วน วิญญาณ นั้น หมายถึง ใจนั่นเอง เห็นว่ากายนี้เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้ยั่งยืน มีความเจ็บป่วย และแก่ชรา ในที่สุดก็จบชีวิตลง ทำให้มองเห็นว่าร่างกายเรานี้ไม่ถาวร มีแต่โทษ เกิดความเบื่อหน่าย จนในที่สุดปรารถนาจะละทิ้งกายตน ไปสู่ความหลุดพ้นเพราะเห็นว่าความทุกข์ ความเวรร้อนนี้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับตัวตนที่ถูกยึดมั่นถือมั่นโดยอุปาทาน ซึ่งเรียกว่าอุปาทานขันธทั้ง ๕ นั้นเป็นสภาวะแห่งความทุกข์ทั้งมวล ญาณ ในระดับนี้นำไปสู่การหยั่งรู้อริยสัจ ๔ (ทุกข์ เป็นสิ่งที่มนุษย์ทนได้ยาก เหตุแห่งทุกข์ เรียกว่าสมุทัย ความดับทุกข์ เรียกว่านิโรธ และวิธีดับทุกข์เรียกว่า มรรค) บรรลุดรรรมกายเบื้องต้น หรือธรรมกายโคตรภู

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๐๑-๔๐๕.

ภาพแสดง : แผนผังกายในกายต่างๆของมนุษย์ที่ซ้อนกันอยู่ทั้ง ๑๘ กาย^{๕๐}

รูปฌาน ๔ เป็นฌานในภพซึ่งอยู่ในชั้นสมณะส่วนวิปัสสนาญาณหรือญาณทัสสนะ เป็นญาณที่จะพุงจิตของผู้บรรลุธรรมกายโคตรภูขึ้นไปสู่ธรรมกายชั้นสูงขึ้นไป

ธรรมกายมีหลายระดับธรรมกายเบื้องต้นเรียกว่า ธรรมกายโคตรภู เป็นรอยต่อระหว่างโลกียภูมิ และ โคตรภูมิผู้เข้าถึงธรรมกายโคตรภู หากประมาท ไม่ฝึกฝนอบรมจิตต่อไป จิตจะหยาบ กลับมาสู่ความเป็นปุถุชนดังเดิมได้ แต่ถ้าไม่ประมาท หรือฝึกฝนอบรมจิตจนมีความละเอียดบริสุทธิ์ยิ่งขึ้น สามารถตัดสังโยชน์ไปได้ตามลำดับก็จะเข้าถึงธรรมกาย

^{๕๐} พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร), ทางมรรค ผล นิพพาน, หน้า ๖๒๓.

อริยบุคคล ตั้งแต่ ธรรมกายโสดา ธรรมกายสกทาคามี ธรรมกายอนาคามี และธรรมกายอรหัต เป็นพระอรหันต์ หมดยกเลสได้ในที่สุด^{๔๑}

ธรรมกายมีลักษณะของมหาบุรุษครบครัน ใสเป็นแก้วอยู่ในศูนย์กลางกาย มีลักษณะเหมือนกายเนื้อของเจ้าชายสิทธัตถะทุกประการ แต่ว่าเป็นกายละเอียด ที่เกิดด้วยอำนาจของการปฏิบัติมรรคมืองค์ ๘ ปราภฏอยู่ในศูนย์กลางกาย ของผู้นั้นจะมีส่วนที่ต่างไปจากกายเนื้อของเจ้าชายสิทธัตถะ ก็คือเกิดเป็นรูปดอกบัวตูม ซึ่งสิ่งเหล่านั้นผู้ปฏิบัติได้แล้วจะเห็นเอง^{๔๒}

ธรรมกายนั้นเกิดด้วยอำนาจมรรคมืองค์ ๘ ซึ่งขึ้นอยู่กับการปฏิบัติ ถ้าปฏิบัติได้ดีพอสมควรธรรมกายเบื้องต้นก็เกิดขึ้น เรียกว่าธรรมกายโคตรภู มีขนาดหน้าตักและความสูง ประมาณคืบหนึ่ง

ขั้นที่เราจะทราบได้ว่าเป็นอิตตาแท้นั้นต้องปฏิบัติให้ถึงขั้นต่าง ๆ ดังนี้^{๔๓}

- ใจหยุดนิ่งอยู่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรุปรพหมลละเอียด ถูกส่วนเข้าก็เข้าถึงกายธรรม(โคตรภู)เป็นรูปพระปฐมภุมกรดอกบัวตูม หน้าตักหย่อนกว่า ๕ วาสูง ๕ วา
- ใจหยุดนิ่งอยู่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายธรรม(หยาบ) ถูกส่วนเข้าก็เข้าถึง/เห็นกายธรรมละเอียดเป็นรูปพระปฐมภุมกรดอกบัวตูมหน้าตักกว้าง ๕ วา สูง ๕ วา
- ใจหยุดนิ่งอยู่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายละเอียด ถูกส่วนเข้าก็เข้าถึงหรือเห็นกายพระโสดา เป็นรูปพระปฐมภุมกรดอกบัวตูมหน้าตัก ๕ วา สูง๕วาใสหนักขึ้นไปอีก

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๓๑.

^{๔๒} พระภวนาวินัยคุณ (เมตธีจ ทตฺตชีโว), หลวงพ่อตออบปัญหา ๑, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อิมเพาเวอร์๒๕๔๒), หน้า ๒๔๘ – ๒๔๙.

^{๔๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)กรณีธรรมกาย (กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์ สหธรรมิก ,๒๕๔๒)หน้า ๒๐๒-๒๐๗

- ใจหยุดนิ่งอยู่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระโสดา ถูกส่วนเข้าก็เข้าถึง หรือเห็นกายพระโสดาละเอียดเป็นรูปพระปฏิมากรเกตุดอกบัวตูม หน้าตัก ๑๐ วา สูง ๑๐ วา
- ใจหยุดนิ่งอยู่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระโสดาละเอียดถูกส่วนเข้า ก็เข้าถึงหรือเห็นกายพระสกทาคา เป็นรูปพระปฏิมากร เกตุดอกบัวตูมหน้าตัก ๑๐ วา สูง ๑๐ วา
- ใจหยุดนิ่งอยู่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระสกทาคาถูกส่วนเข้า ก็เข้าถึงหรือเห็นกายพระสกทาคาละเอียดเป็นรูปพระปฏิมากร เกตุดอกบัวตูมหน้าตัก ๑๕ วา สูง ๑๕ วา
- ใจหยุดนิ่งอยู่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระสกทาคาละเอียด ถูกส่วนเข้าก็เข้าถึงหรือเห็นกายพระอนาคาเป็นรูปพระปฏิมากรเกตุดอกบัวตูม หน้าตัก ๑๕ วา สูง ๑๕ วา
- ใจหยุดนิ่งอยู่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระอนาคาละเอียดถูกส่วนเข้า ก็เข้าถึงหรือเห็นกายพระพระอนาคาละเอียดเป็นรูปพระปฏิมากร เกตุดอกบัวตูมหน้าตัก ๒๐ วา สูง ๒๐ วา
- ใจหยุดนิ่งอยู่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระอนาคาละเอียด ถูกส่วนเข้าก็เข้าถึงหรือเห็นกายพระอรหันต์เป็นรูปพระปฏิมากร เกตุดอกบัวตูมหน้าตัก ๒๐ วา สูง ๒๐ วา
- ใจหยุดนิ่งอยู่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระอรหันต์ถูกส่วนเข้า ก็เข้าถึงหรือเห็นกายพระอรหันต์ละเอียด เป็นรูปพระปฏิมากร เกตุดอกบัวตูมหน้าตัก ๓๐ วา สูง ๓๐ วา
- ใจหยุดนิ่งอยู่กลางดวงธรรมที่ทำให้เห็นธรรมกายพระอรหันต์ละเอียด นี้เสร็จกิจในพระพุทธศาสนาพระสมณโคดมแล้ว ส่วนพระนิพพานนั้นก็คือธรรมกายที่ได้บรรลุพระอรหันต์ผลแล้ว

ถึงตรงนี้ก็ถือว่าสำเร็จกิจในทางพุทธศาสนา ส่วนพระนิพพาน ก็คือกายธรรมที่ได้บรรลุพระอรหันต์แล้ว นิพพานในคำสอนของวัดพระธรรมกาย ที่ได้นำเสนอมาเบื้องต้นแล้วนั้น สรุปได้ว่าวัดพระธรรมกาย ซึ่งเป็นวัดในพระพุทธศาสนาเถรวาท สังกัดมหานิกาย

สอนเรื่องนิพพาน มีสภาพเที่ยงเป็นสุขมีลักษณะเป็นดวงจิตและดวงวิญญาณที่เข้าไปเห็น พระพุทธรูปเกตุดอกบัวตูม ไม่ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยปรุงแต่ง ไม่ตกอยู่ในอำนาจของไตรลักษณ์ บุคคลสามารถไปนิพพานได้ด้วยการปฏิบัติสมาธิตามแนววิชชาธรรมกาย โดยการปฏิบัติตามมรรคมืด ๘ ตามทางสายกลางคือให้ใจหยุดนิ่งอยู่กลางดวงธรรม ๖ ดวง เรียงไปตามลำดับ แล้วจะผ่านกายต่างๆ ถึง ๑๘ กายดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ซึ่งการสอนและวิธีการเข้าถึงนิพพานของวัดพระธรรมกายนั้น เป็นเหตุให้มีการถกเถียงวิพากษ์วิจารณ์ เรื่องนิพพานและธรรมกายว่า ไม่ได้เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า ดังนั้นในบทต่อไปจะได้เปรียบเทียบให้เห็นถึงความเหมือนและความต่างในเรื่องนิพพานของเถรวาท พุทธศาสนิกนิกายโยคจารย์และวัดพระธรรมกายเพื่อให้เกิดความเข้าใจได้มากขึ้น

ผู้วิจัยเห็นว่าหลังจากที่พระพุทธศาสนาผ่านกาลเวลาอันยาวนานกว่า ๒๕๐๐ ปี การที่จะมีผู้ตีความความหมายของพระนิพพานไปต่าง ๆ ตามความเข้าใจของแต่ละคนเป็นเรื่องปกติตามสภาพภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ลักษณะนิสัย วิธีการประพฤติปฏิบัติ ซึ่งอาจจะได้พบประสบการณ์ต่าง ๆ อันเกิดขึ้นกับชีวิตของผู้ประพฤติปฏิบัตินั่นเอง แต่ความจริงแล้วพระนิพพานมิได้มีการเคลื่อนย้ายถ่ายโอน หรือมีการเปลี่ยนแปลงไปตามความคิด การตีความ หรือความเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์เลย

บทที่ ๔

เปรียบเทียบความเหมือนความต่างของนิพพานในพระพุทธศาสนาเถรวาท มหายานนิกายโยคอาจารย์และสำนักวัดพระธรรมกาย

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วแต่ต้นว่านิพพานเป็นเป้าหมายสูงสุด และเป็นที่ยปรารถนาของทุกชีวิต มนุษย์จำเป็นต้องแสวงหาหนทางแห่งความพ้นจากความทุกข์ อุดมคติที่สูงที่สุดของชาวพุทธนั้นก็คือนิพพาน

ดังนั้นปัจจุบันนี้จะเห็นได้ว่าคนส่วนมากให้ความสำคัญ และศึกษากันอย่างกว้างขวาง และเป็นเวลาเนิ่นนานทั้งนิกายฝ่ายเถรวาทและมหายานหรือแม้กระทั่งวัดพระธรรมกายที่มีแนวคำสอนเกิดขึ้นมาใหม่ซึ่งแตกต่างไปจากนิกายหลักคือเถรวาท จะเห็นได้ว่าต่างก็มีจุดมุ่งหมายอันเดียวกันคือนิพพาน ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้เปรียบเทียบทัศนะของทั้งสามหลักนี้เพื่อให้เกิดความกระจ่างแจ้งทั้งแนวความคิด ความหมาย ประเภท ภาวะและวิธีปฏิบัติให้ถึงพระนิพพาน ดังนี้

๔.๑ ความหมายและลักษณะของนิพพาน

ความหมายตามรูปศัพท์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้ให้ความหมายไว้หลายประเด็นเช่น รูปศัพท์ที่มีมาตามหลักบาลี นิพพานํ ตามรูปศัพท์แบบสันสกฤต ใช้ นิรวาณ หมายถึงสภาวะที่ปราศจากเครื่องร้อยรัดเสียดแทงหรือสภาวะที่ออกไปจากตัณหาได้ ซึ่งแสดงออก ในรูปของโลภะ โทสะ โมหะ^๖ เป็นชื่อหนึ่งของนิโรธ ดังนั้นนิพพานกับนิโรธจึงเป็นสิ่งเดียวกัน โดยดับกิเลสตัณหาและมลทินต่างๆทางจิตใจได้อย่างสิ้นเชิง เป็นภาวะที่อยู่เหนือความสุขหรือความทุกข์ขึ้นไปอีก ผู้ที่ต้องการจะบรรลุพระนิพพานจะต้องลงมือปฏิบัติเอง

^๖ พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต). พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๖๑.

ในสำนักโยคอาจารย์ได้ใช้คำว่า วิญญาน เป้าหมายก็คือการบรรลุถึงสภาพธรรมที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับตถาคตธรรม^๒ ซึ่งก็หมายถึงจุดหมายสูงสุดในพระศาสนาหรือพระนิพพานนั่นเอง^๓

ส่วนในสำนักวัดพระธรรมกายนั้น เกิดในประเทศไทยได้ใช้พระไตรปิฎกในการศึกษาคำสอนของ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังนั้นจึงได้ให้ความหมายตามรูปแบบบาลีคือ นิพพาน แต่ความหมายของพระนิพพานในสำนักวัดพระธรรมกายนั้น เป็นสภาวะที่มั่นคงมิแปรผัน เป็นนิจจัง เมื่อเข้าถึงก็จะมีความสุขถาวร^๔

ในความหมายที่หนึ่งนี้ ผู้ศึกษาเห็นว่า การให้ความหมายของพระนิพพานตามรูปศัพท์เช่นนี้เป็นสิ่งที่สืบทอดกันมาตามยุคสมัย ซึ่งเมื่อพุทธศาสนาตอนต้นก็ใช้ภาษาบาลีในการเผยแผ่พุทธศาสนานิกายหลักจึงใช้ภาษาบาลีเป็นหลัก และถือว่าเป็นภาษาที่ใช้กันแพร่หลายมากในสมัยนั้น

สำนักโยคอาจารย์ได้รับการสืบทอดพระพุทธานุศาสนเป็นภาษาสันสกฤต หลังจากพระพุทธานุศาสนาผ่านมาได้หลายร้อยปี ดังนั้นภาษาที่ใช้ตอนยุคนั้นก็มีความเปลี่ยนแปลงไปตามสถานที่และความนิยมใช้กัน เพราะถือกันว่าสมัยนั้นพระพุทธานุศาสนาได้แผ่ออกไปสู่ต่างประเทศเช่น ศรีลังกา แคนเมียร์ สุวรรณภูมิ ดังนั้น หลักในการใช้ภาษาจึงมิใช่เรื่องที่น่าแปลกใจ

วัดพระธรรมกายนั้นก็มิได้ใช้รูปศัพท์ที่เปลี่ยนไปจากเดิม ยังใช้ศัพท์ที่สืบทอดกันมาตามหลักของเถรวาท และได้ศึกษาวิเคราะห์หลักพระพุทธานุศาสนาในประเทศไทยเพื่อให้เกิดความนิยมหรือเกิดศรัทธาตามรูปแบบที่เจ้าสำนักได้วางหลักเกณฑ์ และจุดหมายที่เจ้าสำนักเข้าใจว่าเป็นจุดหมายสูงสุด

ส่วนความหมายของพระนิพพานนั้นพระพุทธานุศาสนานิกายหลัก หรือดั้งเดิมก็ได้ให้ความหมายไว้ชัดเจนพระไตรปิฎก และอรรถกถา คือการดับอวิชชา ตัณหา อุปาทานปราศจากตัวตนที่ยึดถือ เป็นอนัตตา นอกจากนี้หลักฐานในคัมภีร์ที่ระบุลงไปว่านิพพานเป็นอนัตตานั้นมีอยู่หลายแห่งอาทิเช่น

อนิจจา สัพพสงขารว ทุกขานตฺตา จ สงฺขตา

^๒ ดิข นท ยันห์, *สุชีวัตอันอุดม*, หน้า ๒๔

^๓ พระสมชาย ฐานวุฑฺโฒ, *มงคลชีวิตฉบับธรรมทายาท*, หน้า ๓๔๒

ว่ามีเพียงจิตเท่านั้น (อาลยวิญญาน) โลกภายนอกเป็นเพียงภาพมายาของจิต นิพพานคืออาลยวิญญานที่บริสุทธิ์เต็มที่ พระพุทธศาสนานิกายโยคจารย์เห็นว่าสิ่งที่ มีอยู่จริงมีเพียงจิตเท่านั้น เมื่อเกิดความรู้แจ้งว่าโลกไม่ใช่สิ่งอื่นใดคือจิตนั่นเอง เมื่อ จิตพ้นจากความยึดติดในทวิภาวะคือความมีอยู่หรือไม่มีอยู่เมื่อนั้นจิตของบุคคลนั้น ก็จะหลุดพ้นเข้าถึงนิพพาน^๖

สรุปว่านิพพานของมหายานนิกายโยคจารย์ เมื่อมองในประเด็นที่กล่าวมานี้ อาลยของนิกายโยคจารย์ถือว่าจิตเป็นใหญ่ทุกสิ่งถือกำเนิดมาจากจิต ก็อาจดูเหมือนว่าจิต เป็นต้นกำเนิดของสรรพสิ่ง และจิตเป็นสภาวะที่เกิดของภพภูมิ เพราะจิตนั้นเป็นปฐมประเด็น นี้ดูเหมือนว่าจิตเป็นสิ่งมีอยู่ และเป็นสภาวะที่จะคงอยู่ถาวรเข้าถึงอาลยภาวะ เหมือนกับจิต ของธรรมกายที่ผ่านเข้าสู่กายธรรม ๑๘ กาย แล้วภาวะทางจิตก็จะเข้าสู่ในชั้นภูมิที่ละเอียด สุขุมอันเป็นภูมิที่อาศัย

ข้อที่ต่างคือ ภาวะทางจิตที่เป็นของโยคจารย์เป็นเพียงสภาวะทางจิต หรือการที่ จะกล่าวว่าจิตบริสุทธิ์เต็มเท่านั้นมีอยู่และเมื่อเข้าถึงแล้วจะได้เข้าสู่อาลยภาวะ ส่วนกายธรรม ของวัดพระธรรมกายเมื่อบรรลु ครบแล้ว จะเข้าสู่ภพภูมิชั้นที่อยู่อาศัย

ส่วนความเห็นของสำนักพระธรรมกายเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

คำสอนที่เผยแพร่ออกมาจากวัดพระธรรมกายมักอ้างอิงมาจากพระไตรปิฎก คำ สอนเรื่องนิพพานก็เช่นเดียวกัน พระสมชาย ได้เขียนบทความเรื่องพระนิพพานเป็นอดีตหรือ อนัตตา ลงในหนังสือพิมพ์มติชนรายวันพร้อมแสดงพระพุทธพจน์ในพระไตรปิฎกเกี่ยวกับ นิพพานว่า^๗ นิพพานนั้นเป็นนิจจัง คือเที่ยงแท้ ยั่งยืน และเป็นบรมสุข

ยสฺส อุปฺปาโท ปญฺญาติ วิโย นตฺถิ ตสฺส ยถฺยตฺถุ ปญฺญาติ

นิพฺพานํ นิจจํ ฐวํ สฺสสฺสํ อวิปริณามธมฺมุนฺติ อสฺสิหิ อสฺสิกุปฺปิฯ^๘

^๖ สมภาร พรหมทา พุทธศาสนามหายน นิกายหลัก (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๒๑-๑๒๙

^๗ พระสมชาย ฐานวุฑฺโฒ, นิพพานเป็นอดีตหรืออนัตตา (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน รายวัน ๒๕๔๒), หน้า ๕

^๘ พ.จ. (บาลี) ๓๐/๖๙/๓๑๕

แปลว่า ความเกิดขึ้นแห่งนิพพานโดยย่อปรากฏ ความเสื่อมแห่งนิพพานนั้น มิได้มี ย่อมปรากฏอยู่โดยแท้ นิพพานเป็นคุณชาติ เทียง ยั้งยืน มั่นคง มิได้มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าอันอะไรๆนำไปไม่ได้ ไม่กำเริบ

และมีพุทธพจน์ตรัสอีกว่า

ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ ยํ ทุกฺขํ ตทนต์ตา

แปลว่า สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา จึงนำคิดว่าถ้ามองในเชิงกลับกัน ในเมื่อนิพพานเที่ยง และเป็นสุข เราก็จะสรุปได้ว่าสิ่งใดเที่ยงสิ่งนั้นเป็นสุข สิ่งใดเป็นสุข สิ่งนั้นเป็นอัตตา

ดังนั้นผู้ศึกษาจึงเห็นว่าการมองพระนิพพานตามรูปศัพท์แล้วนำมากล่าวสอนให้ประชาชนเข้าใจเป็นสิ่งไม่ถูกต้อง การจะเข้าใจต้องให้หลักในการปฏิบัติและสัมผัสได้ด้วยตนเอง เท่านั้น

๔.๒ ประเภทของพระนิพพาน

ในประเด็นนี้พระนิพพานของเถรวาทท่านได้แยกประเด็นของนิพพานเป็นหลักใหญ่ ๆ ไว้ ๒ ประเด็นคือ

๑. สอุปาทิเสสนิพพาน หมายถึง การดับกิเลส แต่ยังมีเบญจขันธ์เหลืออยู่เวลาท่านเคลื่อนไหวก็ทำหน้าที่ตามปรกติ หรือดำเนินชีวิตเกี่ยวข้องกับโลกภายนอก ไม่มี ความยึดมั่นถือมั่น เป็นภาวะจิตที่ปลอดโปร่งเป็นอิสระ ไม่ถูกปรุงแต่งด้วยราคะ โทสะ และโมหะ มีปัญญารู้เท่าทันตามความเป็นจริง การเสวยอารมณ์หรือเวทนา ไม่ถูกห่อหุ้มครอบงำหรือชักจูงจึงไม่ทำให้เกิดตัณหาทั้งในทางบวกและทางลบ คือความยินดียินร้ายชอบ ชัง ไม่มีตัณหาที่ชักนำไปสู่ภพ พระอรหันต์ไม่มีความยึดมั่นถือมั่น ในสิ่งใดพิจารณาสิ่งต่างๆตามความเป็นจริง ไม่มีการปรุงแต่ง ไม่มีอุปาทาน ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

“เมื่อเห็นสักแต่ว่าเห็น เมื่อได้ยินสักแต่ว่าได้ยิน เมื่อรู้ก็สักแต่ว่ารู้ เมื่อรู้แจ้งก็สักแต่ว่ารู้แจ้ง หากทำอย่างนี้ ได้เธอก็ยอมไม่มีในโลกนี้ ไม่มีในโลกหน้าและไม่มีโลกทั้งสองนี้แลเป็นที่สุดแห่งทุกข์”^๕

^๕ พุ.อติ.(ไทย) ๒๕/๑๙/๕๙.

๒.อนุปาติเสสนิพพาน หมายถึง การดับกิเลสไม่มีเบญจขันธ์เหลืออยู่^{๑๐} ส่วนพระพุทธานิพพานโยคจารย์ได้แบ่งประเภทของนิพพานเป็น ๔ ประเภท คือ^{๑๑}

๑.ปรมัตถนิพพาน ได้แก่นิพพานที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับธรรมกาย ซึ่งเป็นแก่นแท้ของสรรพสัตว์ นิพพานนี้เป็นแก่นแท้แก่นสารที่บริสุทธิ์ตลอดกาล เป็นอุตรภาวะอยู่เหนือขอบเขตแห่งความรู้ของปุถุชน สามารถรู้แจ้งได้โดยพุทธิปัญญาสูงสุด

๒.สอุปาทิเสสนิพพาน ได้แก่ภาวะนิพพานที่มีบางสิ่งบางอย่างเหลืออยู่ หมายถึง ภาวะแห่งการตรัสรู้ที่บรรลุได้โดยผู้ปฏิบัติธรรมในชีวิตปัจจุบัน ในภาวะนี้ธรรมกายจะถูกปลุกขึ้น แต่ผู้บรรลุยังอยู่ภายใต้การเกิดและตายจึงไม่ใช่การหลุดพ้นจากทุกข์อย่างสมบูรณ์ เพราะยังมีบางสิ่งเหลืออยู่ทำให้ต้องประสบกับความทุกข์

๓.อนุปาติเสสนิพพาน ได้แก่ นิพพานที่ไม่มีอะไรเหลืออยู่อีก ทุกสิ่งหวนไปสู่จุดดั้งเดิมนิพพานนี้บรรลุได้ เมื่อธรรมกายได้รับการปลดปล่อยจากความทุกข์ กิเลสและอวิชชา

๔.อสถานนิพพาน ได้แก่ นิพพานที่ไร้สถานที่ เป็นการเปิดเผยตัวเองแห่งพุทธานุภาวะ หรือธรรมกาย คลอบคลุมทุกอย่างผู้บรรลุนิพพานนี้ย่อมหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดอย่างสิ้นเชิง ไม่ยึดติดกับกระทั่งนิพพานเอง อยู่เหนือสังสารวัฏฏ์และนิพพาน

พระพุทธานุภาวะที่มีแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องนิพพานอยู่ ๒ ประเภทคือ

๑. (อนุปาติเสสนิพพาน) นิพพานที่ยังมีเบญจขันธ์เหลืออยู่ และอนุปาติเสสนิพพาน (นิพพานที่สิ้นเชื้อ ไม่มีเบญจขันธ์เหลือ) ดังกล่าวมา เมื่อนำประเภทของนิพพานในทัศนะของปรัชญาสำนักโยคจารย์แล้ว พอเปรียบเทียบให้เห็นความเหมือนและต่างดังนี้

๑. ปรมัตถนิพพาน ซึ่งได้แก่นิพพานที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับธรรมกาย ซึ่งเป็นแก่นแท้ของสรรพสัตว์นั้น แม้ว่าทัศนะนี้จะอธิบายต่อไปว่าเป็นแก่นแท้และเป็นแก่นสารที่บริสุทธิ์ตลอดกาล อีกทั้งเป็นอุตรภาวะอยู่เหนือขอบเขตของความรู้ปุถุชนก็ตาม แต่ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับธรรมกายนั้น ได้ยืนยันถึงการมีอยู่แห่งเบญจขันธ์และความมีอยู่อย่างอื่นหาปราศจากการปรุงแต่งใดไม่ เพราะฉะนั้นปรมัตถนิพพานในปรัชญาโยคจารย์จึงจัดเป็นอนุปาติเสสนิพพานในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท

^{๑๐} พุ.อิตติ. ๒๕/๔๔/๓๙๓

^{๑๑} สุมาลี มหณรงค์ชัย, ฮินดู-พุทธ จุดยืนที่แตกต่าง, หน้า ๘๙-๙๑

๒. สอุปาทิเสสนิพพานของปรัชญาโยคานั้น ให้ความหมายของนิพพานว่า คือภาวะที่มีบางสิ่งบางอย่างเหลืออยู่ หมายถึงภาวะแห่งการตรัสรู้ที่บรรลุได้โดยผู้ปฏิบัติธรรมในชีวิตปัจจุบัน นำไปสู่การสรุปว่ามีลักษณะแบบเดียวกับสอุปาทิเสสนิพพานในนัยยะของพุทธปรัชญาเถรวาทเช่นเดียวกัน

๓. อนุปาทิเสสนิพพาน ได้แก่นิพพานที่ไม่มีอะไรเหลืออยู่อีก ทุกสิ่งหวนไปสู่จุดเริ่มต้นดั้งเดิม นิพพานนั้นบรรลุได้ เมื่อธรรมกายได้รับการปลดปล่อยจากความทุกข์กิเลสและอวิชชา ซึ่งก็คือการทำลายกิเลส ตัณหา แล้วปฏิบัติเพื่อให้รู้แจ้งเห็นจริงตามนัยแห่งพุทธปรัชญาเถรวาทนั่นเอง แล้วนำไปสู่การเห็นไตรลักษณ์ เกิดความไม่ยึดมั่นถือมั่น และนำไปสู่นิพพานคือการดับอย่างสิ้นเชิง ไร้การปรุงแต่ง ก็จัดเป็นอนุปาทิเสสนิพพาน

๔. อสถานนิพพาน ได้แก่ นิพพานที่ไร้สถานที่อยู่ เป็นการเปิดเผยตัวเองแห่งพุทธภาวะหรือธรรมกาย ครอบคลุมทุกอย่าง ผู้บรรลุนิพพานนี้ย่อมหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดอย่างสิ้นเชิง ไม่ยึดติดกับกระทั่งนิพพานเอง อยู่เหนือสังสารวัฏและนิพพาน ซึ่งก็เหมือนกับอนุปาทิเสสนิพพาน ซึ่งเป็นอสังขตธรรม ไร้การปรุงแต่งใดๆ

ประเภทของพระนิพพานตามทัศนะวัดพระธรรมกายก็ได้แบ่งเป็น ๒ ประเด็น เช่นกันแต่ต่างกันว่าเนื้อหาคือ^{๑๒}

๑. สอุปาทิเสสนิพพาน ของวัดพระธรรมกายนั้น คือนิพพานเป็น ผู้ที่เข้านิพพานมีชีวิตอยู่เช่นกัน อยู่ที่ศูนย์กลางของพระธรรมกายอยู่ในตัวเอง ตรงศูนย์กลางของธรรมกายพระอรหันต์ ว่างและบริสุทธิ์ อย่างยิ่ง พระอรหันต์จะถูกดูดเข้าไปสู่พระนิพพานนั้น เพื่อเสวยอารมณ์ต่อไปโดยไม่ถอยหลังกลับได้ตลอดชีวิตของท่าน ส่วนพระโสดาบัน พระสกทาคามีท่านเข้านิพพานเป็นได้เหมือนกัน แต่เข้าได้ชั่วคราวแล้วก็ออก ดังนั้นท่านจึงมีสุขมีทุกข์ปนกันไป เปรียบนิพพานนี้เป็นเหมือนหลุมหลบภัยเมื่อมีทุกข์ โศก โรค ภัยใดๆพอเอาใจไปจรดไปในนิพพานความทุกข์จะไปรังความมิได้ การดับกิเลส ได้บางส่วน ดับได้บางขณะ อาจเรียกโดยอนุโลมได้ว่านิพพานเหมือนกัน ดับกิเลสบางขณะได้ก็ถือว่านิพพานในขณะนั้น บางระดับก็เป็นการดับกิเลสได้ระดับฉฉฉฉ แต่ท่านไม่เรียกนิพพานจริง ท่านเรียกว่านิพพานดับ การดับกิเลสของพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามีจะอนุโลมเรียกว่านิพพานก็ได้ เป็นนิพพานโดยอนุโลม แต่ไม่ใช่นิพพานที่เป็นจุดหมายสูงสุด

^{๑๒} เเผด็จ ทตฺตชีโว , โอวาทปาฏิโมกข์ , หน้า๕๔-๕๖

ความหมายนี้จึงต่างจากนิพพานในพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท ดังที่กล่าวมาแล้วนิพพานของเถรวาทเป็นภาวะที่จิตหมดจากกิเลสกองทุกข์ทั้งหมด ไม่ใช่หลุมหลบภัยของพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี นิพพานที่เป็นจุดหมายสูงสุดจะต้องเป็นการดับกิเลส ได้ทั้งหมดสิ้นเท่านั้น

๒. อนุภาติเสสนิพพาน หรือนิพพานตาย ตามความหมายของวัดพระธรรมกาย นั้นหมายถึงนิพพานที่เข้าได้เมื่อกายแตกดับแล้ว เมื่อธรรมกายของพระอรหันต์เข้าถึงนิพพานเรียกว่าเข้าถึงอนุภาติเสสนิพพาน ไม่กลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีก สิ้นภพสิ้นชาติ ประสพแต่ความสุขเป็นอมตะตลอดไป

ความหมายดังกล่าวข้างต้นของวัดพระธรรมกาย เหมือนเปลี่ยนจากที่อยู่คือ เปลี่ยนจากกามาวจรภพไปอยู่ภพใหม่ มีพระธรรมกาย(นิพพาน) ของผู้ที่หลุดพ้นสถิตอยู่ เสวยสุขเป็นอมตะตลอดกาลต่างจากเถรวาทคือพระอรหันต์ เมื่อเข้าสู่อนุภาติเสสนิพพาน แล้วก็เหมือนไฟสิ้นเชื้อ

ประเภทแห่งพระนิพพานนั้นท่านได้จำแนกไว้อย่างแตกต่างกันก็จริง แต่ในพระพุทธศาสนานิกายหลักและในนิกายโยคอาจารย์ เมื่อพิจารณาเนื้อหาแล้วที่ท่านแยก ก็เพื่อให้เห็นความละเอียดที่ต่างกัน คือท่านแยกเป็นประเด็นที่อยู่เหนือขอบเขตของปุถุชนกับนิพพานที่ปุถุชนสามารถรับรู้ได้ และนิพพานที่ไร้สถาน เป็นธรรมกาย หรือพุทธภาวะส่วนสำนักของพระธรรมกายได้เน้นให้เห็นชัดเจนถึงสถานที่อยู่อาศัย ที่จำแนกพระนิพพานว่าเป็นถิ่นที่อาศัยของผู้ที่ได้บรรลุแล้วเข้าไปอยู่อาศัยในที่นั้น เป็นที่มีความสุขสมบูรณ์แบบ

๔.๓ ภาวะของนิพพาน

เถรวาทได้ให้ทัศนะในเรื่องนี้ว่า “ในที่นี้หมายเอาภาวะทางจิตวิทยาเป็นภาวะทางจิต ไม่ใช่ภาวะทางอภิปริชญา เป็นความสงบทางจิตอันเป็นผลมาจากความพยายามฝึกฝน และการรู้สภาพเป็นจริง นิพพานกับสภาพแห่งอนัตตาจึงเป็นสิ่งเดียวกันเพราะเป็นภาวะปราศจากตัวตนที่ให้อึดมั่นถือมั่นอย่างเด็ดขาดภาวะนิพพานของเถรวาท เป็นทั้งบุคคล สุนฺญตา คือไม่ยึดมั่นในตัวตน และธรรมสุนฺญตา ไม่ยึดติดในธรรม”^{๑๑}

^{๑๑} ม.มู (ไทย) ๑๒/๘/๑๑.

แม้ในทอรรถนะเรื่องบุญและบาปนั้นเป็นไป เพื่อการเวียนว่ายตายเกิดในภพต่างๆ บุญเป็นเหตุให้ไปเกิดในภพที่ดี บาปเป็นเหตุให้ไปเกิดในภพที่เลว เมื่อยังมีภพก็ยังมีทุกข์ไม่ทรงสรรเสริญภพใดๆเลย และตรัสเปรียบเทียบว่า อูจจาระ หรือปัสสวาระ แม้เพียงเล็กน้อยก็มิกลิ่นเหม็นฉันใด ภพก็ฉันนั้น แม้น้อยหนึ่งก็เป็นที่ตั้งแห่งทุกข์ เราตถาคตจึงไม่สรรเสริญภพเลย^{๙๙} นี่เป็นอุทาหรณ์อย่างหนึ่งสำหรับอธิบายภาวะของนิพพานอย่างเป็นรูปธรรม

สรุปได้ว่า ภาวะที่ว่างของนิพพานตามหลักของเถรวาท คือว่างจากกิเลส ตัณหา ที่เป็นตัวยึดมั่นถือมั่นว่านี่คือตัวเรา นี่คือของเรา แม้แต่ความดีหรือบุญกุศลที่มีในภพก็ต้องละทิ้งไม่ติดไปในโลกุตตรภูมิ แม้แต่นิพพานเราก็ต้องไม่ยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นของเราดังพุทธพจน์ที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย แม้ภิกษุใด เห็นพระอรหันต์ซึ่งฉินาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้วทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว ลี้นกิเลสเครื่องประกอบสัตว์ไว้ในภพแล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว หลุดพ้นเพราะรู้โดยชอบแล้ว ย่อมรู้พระนิพพานโดยความเป็นพระนิพพาน ครั้นรู้พระนิพพานโดยความเป็นพระนิพพานแล้ว ย่อมสำคัญพระนิพพานว่าของเรา ย่อมไม่ยินดีพระนิพพานข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะปราศจากราคะ เหตุเพราะราคะสิ้นไป เพราะปราศจากโทสะ เหตุเพราะโทสะสิ้นไป เพราะปราศจากโมหะ เหตุเพราะโมหะสิ้นไป^{๑๐๐}

โยคจารย์ กล่าวนิพพาน เป็นภาวะที่ว่างเช่นกัน ดังความที่ปรากฏในลังกาวตารสูตรว่า^{๑๐๑} นิพพานคือการเปลี่ยนรูปของวิญญูณทั้งหลาย ว่างจากความต่างกันระหว่างความมีอยู่กับความไม่มีอยู่แห่งจิต นิพพานของโยคจารย์ก็คือการที่จิตบริสุทธิ์ ว่างจากการปรุงแต่งเป็นภาวะที่จิตรู้แจ้ง ต่อธรรมชาติที่แท้จริงของตนเอง ด้วยการเห็นตถตาคือความเป็นเช่นนั้น นิพพานเป็นภาวะที่ไม่มีเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สิ้นสุด เป็นธรรมที่พ้นจากความ

^{๙๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๑/๑๔.

^{๑๐๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๑/๔๓.

^{๑๐๑} พระมหาสมจินต์ สมนุมาปญโญ .พระพุทธศาสนamahayanในอินเดียพัฒนาการและพัฒนาการและสารัตถธรรม, หน้า ๑๖๕.

มีอยู่และไม่มีอยู่ ทุกอย่างเกิดจากจิตของเราที่สร้างขึ้นมาจาก จิตแต่ละจิตแต่ละดวงเป็น เพียงจินตนาการกับอารมณ์ของมัน เมื่อตัดทวิภาวะ ระหว่างจิตกับอารมณ์ออกไปได้แล้ว ก็ จะเกิดภาวะของความรู้แจ้ง โยคจารย์เห็นด้วยในความไม่มีอยู่จริงของวัตถุหรืออารมณ์ ภายนอกแต่เรื่องที่เราเห็นว่าเป็นจิตหรือวิญญาณไม่มีอยู่นั้นโยคจารย์ไม่เห็นด้วย

ธรรมชาติของจิตและการบรรลุธรรม

ด้านจิตหรือวิญญาณที่รู้จักในฐานะอภิปัญญา วิญญาณที่เปรียบเหมือนคลัง หรือเป็นรากฐานแห่งสังสารวัฏฏ์ แม้จะมีความบริสุทธิ์โดยพื้นฐานแต่เศร้าหมองเพราะกิเลส และปรุงแต่งตัวมันเองให้เป็นคั้วระหว่างฉันกับไม่ใช่ฉัน ผู้รู้กับสิ่งที่ถูกรับรู้อันแรกเป็นมันส์ และอันหลังเป็นโลกภายนอก ดังนั้นในทัศนะของโยคจารย์นิพพานก็คือการดับจิตที่คิดปรุง แต่งเป็นคั้วและรู้แจ้งเห็นจริงว่าจิตเท่านั้นมีอยู่ โลกแห่งปรากฏการณ์เป็นเพียงความหลงของ จิตเท่านั้น^{๙๙}

ด้านภาวะแห่งนิพพาน ในสังกาวดารสูตร นิพพานก็คือการเปลี่ยนสภาพของ วิญญาณทั้งหลายและมันส์นิพพาน ก็คือความว่างจากจากความแตกต่าง ระหว่าง ความมีอยู่กับความไม่มีอยู่ ความเที่ยงกับความไม่เที่ยง นิพพานมิใช่ภาวะ และอภาวะ มิใช่ว่างจากความเที่ยงแท้และความขาดสูญ นิพพานไม่ใช่ความเที่ยง แท้เพราะไม่มีลักษณะที่เที่ยงถาวร และนิพพานมิใช่ความขาดสูญเพราะอริบุคคล สามารถจะเข้าถึงได้ นิพพานมิใช่ทั้งความตายและการทำลาย^{๑๐๐}

ตามทัศนะที่แสดงมาผู้วิจัยสรุปว่า พระนิพพานนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ขาดสูญไม่ตาย เป็นภาวะที่มีอยู่ สามารถเข้าถึงได้ด้วยการปฏิบัติแบบมีขั้นตอนตามความละเอียดสุขุมของ จิตในแต่ละขั้นตอนจนถึงขั้นสูงสุดจึงเป็นจิตที่เป็นบรมสุข เป็นภาวะที่เปลี่ยนรูปของวิญญาณ ทั้งหลาย ว่างจากความมีอยู่กับความไม่มีอยู่ ความเที่ยงแท้กับความไม่เที่ยงแท้ เพราะไม่มี ลักษณะที่เที่ยงแท้ถาวร พระอริบุคคลสามารถเข้าถึงได้ถ้าหากปฏิบัติถูกต้องตามหลักการ

^{๙๙} Mahayana Buddhism. Nalinaksha Dutt Delhi: Motilal Banarsidass, 1987, p 235

^{๑๐๐} Ibid.,p 236.

ส่วนภาวะนิพพานของวัดพระธรรมกายนั้นได้ให้ความเห็นดังนี้

ก. ภาวะที่เที่ยง

ภาวะของวัดพระธรรมกายนั้นจะเห็นได้ว่า เที่ยงแท้ ยั่งยืน มั่นคงเพราะเป็น อสังขตธาตุ แต่ไม่ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย เช่นเดียวกับนิพพานของเถรวาทซึ่งเป็น อสังขตธรรม คือเป็นธรรมที่ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง

ส่วนมหายานิกายโยคจารย์มีภาวะของนิพพานที่เที่ยงเช่นเดียวกับเถรวาท ดังที่ ผู้วิจัยได้นำคำกล่าวของท่านอาจารย์ อติศักดิ์ ทองบุญ ซึ่งได้กล่าวถึงนิพพานของโยคจารย์ ว่านิพพานที่ผู้บำเพ็ญมรรคภาวนาถึงที่สุดก็จักบรรลุได้นั้นมีอยู่จริง ได้แก่สภาวะที่เป็น การณะแห่งปรัตนตระคือความเที่ยงที่จักไม่เที่ยง คือความเที่ยงที่ต้องตกอยู่ภายใต้ความ ทุกข์และความเที่ยงที่ไร้ตัวตน สัตว์ บุคคล สภาวะนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ภูตตถตา อัน ครอบงำทั้งสังขตธรรมและอสังขตธรรม^{๑๕}

อีกทีคนหนึ่งอาจารย์สุมาลี มหอนรงค์ชัย ให้ความเห็นทำนองเดียวกันว่า ทุกสิ่งไม่มีสาเหตุที่แท้จริง ผลลัพธ์ที่ได้จากสาเหตุจะถือว่าแท้จริงได้อย่างไรทุกสิ่งเกิดจากจิต เท่านั้นไม่ว่าจะจริงหรือเท็จถ้าเท็จก็เป็นเพราะหลงผิด (ปริกัลปิตชญาณ) ถ้าจริงก็เพราะการ ใช้เหตุผลสาวต่อไปเรื่อยๆ ไม่มีจุดเริ่มต้น และจุดสิ้นสุด ความรู้ทั้งหมดที่เรามีถ้าจริงก็จริง แบบสัมพัทธ์ จึงต้องหยุดคิดแบ่งแยกออกเป็นสอง ยอมรับว่าสรรพสิ่งเป็นเพราะจิต เท่านั้นไม่มีอะไรที่ถือว่าเกิดขึ้น เพราะฉะนั้นนิพพานจึงชื่อว่าเที่ยงในความหมายที่เป็นภาวะ ที่มีอยู่ตลอดกาล แต่อยู่นอกเหนือการรับรู้และยึดถือทั้งปวง จิตที่อยู่ในสภาพเดียวกับ นิพพานจึงดำรงอยู่ได้ด้วยตัวเองในแง่ที่เป็นอิสระจากเหตุและผลทั้งปวง^{๑๖}

ในทัศนะของพระพุทธานุศาสนเถรวาทนั้น นิพพานที่ได้ชื่อว่าเที่ยงนั้น เพราะเป็น สภาวะที่รับรองว่าผู้ปฏิบัติสามารถเข้าถึงและมีหลักปฏิบัติที่เที่ยงแท้แน่นอน มีหลักการ ปฏิบัติเพื่อเป็นบันไดแห่งการบรรลุได้ มิใช่เรื่องที่ตั้งขึ้นลอย ๆ เหมือนนิทานปรัมปรา แม้ว่า ลักษณะของการบรรลุนั้นจะไม่เที่ยงแท้ คือ มีการดับเชื้อไปเป็นที่สุด แต่การมีอยู่อย่าง เป็น สัจธรรมนั้น มีอยู่จริงและรอผู้ปฏิบัติให้ค้นพบ เหตุผลนี้นำไปสู่การอธิบายว่านิพพานนั้นเที่ยง

^{๑๕} อติศักดิ์ ทองบุญ, ปรัชญาอินเดีย, หน้า ๑๔๕.

^{๑๖} สุมาลี มหอนรงค์ชัย, อลยวิชญาณในพุทธปรัชญาโยคจารย์, หน้า ๖๖-๗๐.

โดยความเป็นความจริงสูงสุดที่อยู่คู่กับโลกและเป็นผลแห่งการปฏิบัติอย่างแท้จริง (Ultimate Reality)

ข. ภาวะที่เป็นบรมสุข

ในทัศนะของผู้วิจัยนั้นภาวะที่เป็นบรมสุขของวัดพระธรรมกายนั้น เกิดจากบุคคลเมื่อเข้าถึงธรรมกายแล้วผู้นั้นจะมีภาวะที่เปลี่ยนไป คือพ้นจากไตรลักษณ์ อยู่เป็นอมตะมีแต่ความสุข ไปเสวยความสุขที่เป็นอมตะอยู่ในโลกของอายตนะนิพพาน ความสุขเช่นนี้ไม่ใช่นิพพานสุขตามความหมายของเถรวาท สุขในนิพพานของเถรวาทนั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่าสุขเกิดจากการดับอวิชชา โดยไม่มีผู้เสวยความสุข

ในทัศนะของโยคจารณ์นั้น ภาวะที่เป็นบรมสุขคือสภาวะแห่งอาลยวิญญานเข้าสู่ตถาคตธรรม์ หรือตถาคตภาวะซึ่งก็หมายถึงตัวพุทธภาวะหรือตถาคตตนุ์นั่นเอง สภาวะดังกล่าวเป็นต้นกำเนิดของทุกสิ่งทุกอย่างรวมทั้งความดีและความชั่วด้วย เมื่อเราเข้าใจในปรมาตต์แล้ว สัญญาทุก ๆ ประการดังกล่าวหมดสภาพไปที่จะมองเห็นความแตกต่างของสิ่งต่าง ๆ ไปโดยปริยาย จิตมีสภาพกลายเป็นสิ่งที่บริสุทธิ์ และมีความสงบสุขอย่างยิ่ง

ในทรรณะของพุทธศาสนาเถรวาทนั้น ภาวะที่เป็นบรมสุขคือ ภาวะที่ปราศจากกิเลส ตัณหา เพราะดับเสียซึ่งกิเลสทั้งปวง มีความสงบสุข ไร้การปรุงแต่งใด ๆ ลึ้นเชื้อแห่งสังสารวัฏ ไร้การยึดมั่นถือมั่น ไม่มีการหวนกลับมาเกิดอีก เป็นการดับแห่งตัวตนอย่างสิ้นเชิง

ค. ภาวะที่เป็นอัตตา

ภาวะที่เป็นอัตตาของวัดพระธรรมกาย วัดพระธรรมกายได้ยกเอาสุภาสิตที่ว่า สัพเพ ธมฺมา อนตฺตา^{๒๐} นั้นหมายเอาเฉพาะชั้น ๕ เท่านั้น ที่อยู่ในไตรลักษณ์เท่านั้น ไม่รวมนิพพาน เพราะว่าเป็นนิพพานเที่ยง เป็นสุข จึงเป็นอัตตา มีลักษณะที่เป็นพระปฏิมากรเกตุ ดอกบัวตูม ชาวไสบริสุทธิ์ มีรัศมีโชติช่วง สว่างไสว แต่เยือกเย็น จะพบเห็นได้ด้วยการปฏิบัติทางจิตตามแนวทางวิชาธรรมกายแล้วก็จะไปพบพระพุทธเจ้าองค์ต่างๆ

^{๒๐} ส.อ.(บาลี) ๒/๓๔๖.

นิพพานตามความหมายของเถรวาทเป็นภาวะที่จิตหมดกิเลส ไม่มีราคะ ไม่มีโทสะ ไม่มีโมหะ จึงไม่มีเชื้อให้เกิดภพ เกิดชาติ ไม่มีที่อยู่ใดๆ รองรับเมื่อสิ้นชีวิตไปแล้วปราศจากอึดตาตัวตนให้ยึดมั่นถือมั่นโดยประการทั้งปวง

ในแง่ของ "อึดตา" นั้นนักปราชญ์ทางศาสนาอย่างท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวอธิบายความหมายไว้ว่า^{๒๒} คำว่า อึดตา นี้ เป็นคำพูดที่หมายถึง สิ่งๆ หนึ่งตามที่โลกยึดถือว่านั่นแหละมันเป็นตัวเรา เพราะฉะนั้น คำว่า อึดตา จะเป็นปรมัตตโองหาร ไม่ได้เลยนอกจากให้ละเสีย หากยังมีการยึดอึดตาเหลืออยู่แม้เพียงปริมาณเดียวก็หา รู้จักนิพพานไม่ เพราะนิพพานจะปรากฏก็ต่อเมื่อละความยึดถือว่าอึดตาเสียได้แล้ว

การยึดกายหยาบหรือกายธรรมดาทั้งหมดนี้เป็นอึดตาอย่างหนึ่ง ยึดกายทิพย์ที่ปรากฏเองในบางคราว เป็นอึดตาอย่างหนึ่ง เช่นสิ่งที่เราจงนกันมากในเมื่อเราสามารถติดต่อกับเพื่อนของเราที่อยู่ไกล โดยการได้ยินหรือได้เห็นภายในใจของเรา และอีกอย่างหนึ่งคือยึดเอาตัวที่เป็นผู้รู้สึก เช่น ขณะที่เราหลับ สลบหรือตาย นั่นแหละ เป็นอึดตาที่เข้าๆออกๆ พระพุทธองค์ทรงให้ละเสีย เมื่อละแล้วความผ่องแผ้วของจิต หรือความเต็มเปี่ยมด้วยปัญญาจักปรากฏ และเป็นความสุข ตรงนี้เองที่ทำให้บางคน ฉวยเอาตัวผุดผ่องหรือความสุขนี้ ไปเป็นอึดตาขึ้นมา และเรียกว่าอึดตาที่แท้ที่พระพุทธองค์ ทรงสอนให้ค้นหาเสียด้วย การจับฉวยเอาอึดตาอันใหม่นี้ตรงกับมติของปรัชญาฮินดู ซึ่งสอนให้หาอาตมัน

ทะเลลามาะ กล่าวทำนองเดียวกันว่า^{๒๓} พระพุทธศาสนายอมรับความสืบเนื่องของวิญญาณว่าเป็นการสืบเนื่องกันของความเป็นปัจเจกบุคคล จากขณะหนึ่งไปอีกขณะหนึ่ง จากชีวิตหนึ่งไปสู่อีกชีวิตหนึ่ง มีความสืบเนื่องเป็นกระแสจิตอย่างหนึ่ง การเข้าใจหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเรื่องความไม่มีตัวตน หรือทฤษฎีที่ว่า ไม่มีวิญญาณ อยู่ตรงที่ว่า ตัวตนที่ถาวรไม่เปลี่ยนแปลง และเป็นนิรันดรที่เรียกว่าวิญญาณนั้นไม่มี พระพุทธศาสนาปฏิเสธไม่ยอมรับสิ่งนั้น พระพุทธศาสนาไม่ปฏิเสธการดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องของจิต

^{๒๒} พุทธทาสภิกขุ , ปัญหาเกี่ยวกับพระเจ้า กรรม อึดตา, (กรุงเทพฯ: เจริญรัฐการพิมพ์ ๒๕๔๓), หน้า ๑๘๒-๑๘๓.

^{๒๓} ทะโลลามาะ , เขียวยาความโกรธ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสาร, ๒๕๔๑), หน้า ๕๔-๕๕.

ส่วนพระพุทธานิกายโยคจารย์ยืนยันว่า มีกระแสสืบเนื่องพิเศษของ วิญญาณที่เรียกว่า อalayavijñāna ซึ่งเป็นวิญญาณพื้นฐานที่สำคัญ เหตุที่กำหนดลงไป เช่นนั้น ก็เพราะเขามีความรู้สึกว่า หากมีสิ่งที่ถือว่าเป็นตัวตน เป็นกระแสของวิญญาณที่ ดำรงอยู่จากจิตหนึ่งไปสู่อีกจิตหนึ่ง สิ่งนั้นก็คือalayavijñāna เป็นตัวตนที่เป็นอนัตตานิ กายโยคจารย์กล่าวถึงมูลภาวะของโลกว่า เป็นภาวะที่มีอยู่โดยตัวมันเองเรียกว่าเป็นจิต สากล อันเป็นสภาพที่ทรง อยู่ทั่วไปในสรรพสัตว์ ภาวะเช่นนี้มีชื่อเรียกต่าง ๆ เช่น พุทธภาวะ ตถาคตครุฑวิ ธรรมกาย เพราะฉะนั้นปรากฏการณ์ต่าง ๆ จึงเป็นเพียงพหุติภาพของสภาพ สากลอันนี้เท่านั้น

โยคจารย์จึงเป็นปรัชญาที่มีความคล้ายคลึงกับอุปนิษัทมาก เพราะต่างก็ยืนยัน ถึงความแท้จริงอันสูงสุด หรืออันติมสัจจะว่ามีเพียงหนึ่งเดียว และมีลักษณะเป็นจิต อุปนิษัท เรียกว่า พรหมัน หรืออาตมัน ส่วนปรัชญามหายานเรียกว่า พุทธภาวะ^{๒๔}

โยคจารย์ จึงมีความเป็นพุทธศาสนาเช่นเดียวกับเถรวาทที่มีความเป็นอนัตตานิ เป็นเอกลักษณ์ ไม่ว่าจะ เป็นในระดับโลกิยะและในระดับโลกุตตระ พระพุทธศาสนาล้วน ปฏิเสธอัตตานิ พหุพานของพุทธศาสนาจึงเป็นภาวะที่จิตสิ้นกิเลสและทุกข์ทั้งปวงเท่านั้น จิต จึงโปร่งโล่งเป็นอิสระไม่จมอยู่กับความปลาบปลืมตี๋มด้าใจ

ผู้วิจัยได้นำข้อมูลสนับสนุนที่ว่าโยคจารย์เห็นคล้ายกับเถรวาทในบางประเด็นเช่น เห็นว่าโลกนี้เป็นสังสารวัฏ ตามหลักปฏิจจสมุปบาทหรือกฎปัจจยการ ถือว่าเหตุย่อม ก่อให้เกิดผล หรือผลย่อมไหลมาแต่เหตุนี้เป็นหลักของพุทธศาสนาทั่วไป

ปรัชญาโยคจารย์ก็คือว่า สังสารวัฏนี้ไหลมาแต่เหตุ เหตุอันนี้ก็คือพีชะในอalayavijñāna และการที่alayavijñānaเป็นสาเหตุของทุกสิ่งทุกอย่างนี้เองเราจึงเรียกalayavijñānaว่า สรพีชะ^{๒๕} โยคจารย์นั้นก็ถือว่าทุกอย่างล้วนแต่เป็นจิต และออกมาจากจิต เหมือนกันปรัชญาโยคจารย์ถือว่าalayavijñānaนี้เองที่เป็นมูลภาวะของโลก และสรรพ สิ่งถ้าปราศจากalayavijñānaทุกอย่างก็ไม่มี

ส่วนโลกตามทรรศนะของโยคจารย์นั้นไม่ใช่สิ่งที่ถูกรับรู้ แต่เป็นเงาสะท้อนหรือ เป็นพหุติภาพของจิต คือโลกเป็นแง่หนึ่งหรือเป็นคุณของจิตนั่นเอง เพราะฉะนั้นสิ่งที่

^{๒๔} สุธิดา ชัยรุ่งเรือง, เปรียบเทียบจิตนิยมของเบิร์กเลย์กับโยคจารย์, หน้า ๓๑.

^{๒๕} อ่างแล้ว, หน้า ๕๐.

เหตุและสิ่งที่เป็นผลจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกัน กล่าวคือปรัชญาโยคาจารย์ไม่ได้ถือว่าจิตกับสิ่งที่จิตรับรู้เป็นสิ่งที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ปรัชญาโยคาจารย์กล่าวว่าโลกแห่งวัตถุเกิดจากพีชชะหรือพลังงานที่มีอยู่ในจิตหรืออาลยวิญญูณนี้เท่านั้น

๔.๔ วิธีการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงนิพพาน

พระพุทธศาสนานิกายหลักได้เน้นวิธีการปฏิบัติดังนี้

ปฏิบัติตามทางสายกลางเรียกว่า มรรคมีองค์ ๘ เมื่อสรุปแล้ว สามารถย่อเหลือ ๓ องค์ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา คือ สัมมาทิฏฐิ และสัมมาสังกัปปะ เป็นองค์ปัญญา สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ เป็นองค์ศีล สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เป็นองค์สมาธิ

ในทางปฏิบัติถือได้ว่าเป็นหลักการที่วางไว้สำหรับให้ปฏิบัติเป็นลำดับขั้นดังพุทธพจน์ที่ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราไม่กล่าวการบรรลุพระอรหันต์ ด้วยขั้นเดียวเท่านั้น แต่การบรรลุอรหัตผล ย่อมมี ได้ด้วยการบำเพ็ญสิกขาโดยลำดับ ด้วยการบำเพ็ญปฏิบัติโดยลำดับ การบรรลุพระอรหัตผล ย่อมมีได้ ด้วยการบำเพ็ญสิกขาโดยลำดับ ด้วยการบำเพ็ญกิริยาโดยลำดับ ด้วยการบำเพ็ญปฏิบัติโดยลำดับเป็นอย่างไร คือกุลบุตร ในศาสนานี้เกิดศรัทธาแล้วยอมเข้าไปหา เมื่อเข้าไปหาแล้ว ย่อมนั่งใกล้ เมื่อนั่งใกล้แล้วเจียไสตกลงสดับ เจียไสตกลงสดับแล้ว ย่อมฟังธรรม ครั้นฟังธรรมแล้ว ย่อมทรงจำไว้ ย่อมพิจารณาเนื้อความแห่งธรรม ที่ทรงจำไว้แล้ว เมื่อพิจารณาเนื้อความแห่งธรรมทั้งหลายยอมควรเพ่งพินิจ เมื่อมีการเพ่งพินิจธรรมอยู่ ฉันทะยอมเกิด กุลบุตรเกิดฉันทะแล้ว ย่อมอุตสาหะ ครั้นอุตสาหะแล้วยอมไตร่ตรอง ครั้นไตร่ตรองแล้วยอมอุทิศกายและใจเมื่ออุทิศกายและใจแล้ว ย่อมทำให้แจ้งสัจจะ อันยอดเยี่ยมด้วยนามกาย แลเห็นแจ่มแจ้งสัจจะอันยอดเยี่ยมด้วยปัญญา”^{๒๖}

^{๒๖} ม.ม.(ไทย)๑๓/๑๘๓ / ๒๑๒.

หลักปฏิบัติดังกล่าวเรียกว่าไตรสิกขา พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ในโอวาทปาฏิโมกข์ดังนี้^{๒๙}

๑. การไม่ทำบาปทั้งปวงได้แก่ศีล
๒. การทำกุศลให้ถึงพร้อม ได้แก่สมาธิ
๓. การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้วได้แก่ปัญญา

หลักไตรสิกขานี้เปรียบเหมือนทางเดินสามขั้นที่ผู้ฝึกฝนจะต้องก้าวไปที่ละขั้นเริ่มตั้งแต่ศีล สมาธิ ปัญญา ขั้นแรกเป็นขั้นระดับศีล เป็นขั้นที่มุ่งให้อบรมกายและวาจา สมาธิ มุ่งอบรมจิต ปัญญา มุ่งอบรมการรู้แจ้งเห็นจริง จนถึงขั้นหลุดพ้น คือถึงนิพพาน เป็นเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา การที่บุคคลจะบรรลุถึงขั้นสูงสุดนี้ขึ้นอยู่กับ การฝึกฝนอบรม รวมทั้งปัจจัยอื่นๆที่เกี่ยวข้อง เช่น การศึกษาหาความรู้ กัลยาณมิตร รวมทั้งสิ่งแวดล้อมต่างๆด้วย

ในมหายานิกายโยคอาจารย์มีวิธีปฏิบัติดังนี้

ในคัมภีร์ลัทธิลังกาวตารสูตรได้นิยามถึงการบำเพ็ญฌาน (ธ्यान)^{๓๐} การละความยึดจับติดของจิตที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ แท้จริงสิ่งที่เห็นเป็นเพียงจินตนาการเท่านั้น ผู้ใดรู้ตามความเป็นจริง ผู้นั้นก็ยอมหลุดพ้น ลัทธิลังกาวตารเน้นถึงการมีสมาธิอันแน่วแน่ของจิต คนที่มีละอภิญญา และการควบคุมตนเองได้ก็จะตรัสรู้ในโลกนี้เป็นผู้ตื่นแล้ว เนื้อหาของลัทธิลังกาวตารสูตรทั้งหมดเป็นการสอนการขจัดอวิชชา และการเห็นอย่างแยกแยะ โดยอาศัยการรู้แจ้งในตนเอง การรู้แจ้งในตนเองเป็นสิ่งสำคัญที่นำไปสู่การรู้เท่าทันสภาวะความเป็นจริงของสิ่งต่าง ๆ นั้นหมายถึงการบรรลุนิพพาน ลัทธิลังกาวตารกล่าวถึงสมาธิว่ามีหลายขั้น แต่ไม่ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับสมาธิเหล่านั้น นอกจากกล่าวไว้แต่เพียงว่าพระโพธิสัตว์จะเข้าสู่ภาวะที่ปราศจากความคิดปรุงแต่ง เข้าถึงความจริงของจิตอย่างเดี่ยวเท่านั้น

ส่วนวิธีการปฏิบัติของวัดพระธรรมกายนั้นมีปรากฏคือ

การปฏิบัติเพื่อเข้าถึงนิพพานของวัดพระธรรมกาย อาศัยอาโลกกสิณเพื่อให้เกิดสมาธิและต้องปฏิบัติตามทางสายกลางคือมรรคมีองค์ ๘ โดยการฝึกจิตให้เข้าถึงศูนย์กลาง

^{๒๙} ที.ม (ไทย)๑๐/ ๕๔/ ๔๘-๕๙.

^{๓๐} จันทรชันทน์ สิงหนัต, ศึกษาเปรียบเทียบทรรคนะพระนิพพานในวิสุทธิมรรคกับลัทธิลังกาวตารสูตร, หน้า ๑๗๖.

กายแล้วเข้าไปกลางดวงธรรมานุสสนาสติปัฏฐาน คือ ดวงศีล ดวงสมาธิ ดวงปัญญา ดวงวิมุตติ ดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ปฏิบัติไปตามหลักของอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติที่เป็นกลางๆ ครั้นปฏิบัติครบถ้วนถูกส่วนมรรคสมังคี คือการประชุมรวมกันของมรรคก็เกิดขึ้น เป็นดวงปฐมมรรคแต่ก็ใสสว่างอยู่ภายในก้น้อมจิตเข้าสู่ทางสายกลาง ภายในนี้เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทาอย่างแท้จริง

ดวงปฐมมรรคนี้เป็นต้นทางที่จะเข้าสู่ความเป็นสมณะภายใน เมื่อจิตหยุดนิ่งถูกส่วนก็จะเข้าถึงด้วยธรรมภายใน ที่ละเอียดยิ่งขึ้นไปตั้งแต่ดวงศีล ดวงสมาธิ ดวงปัญญา ดวงวิมุตติ ดวงวิมุตติญาณทัสสนะ จะกลับใจให้ละเอียดเข้าไปเรื่อยๆ จนเข้าถึงภายในตั้งแต่กายละเอียด กายทิพย์ กายรูปพรหม กายอรูปพรหม กายต่างๆเหล่านี้ซ้อนกันอยู่ในตัวของเรา เป็นกายที่อยู่ในภพสาม เมื่อหยุดนิ่งสมบุรณ์ขึ้นไป ก็จะผ่านดวงธรรม ๖ ดวง เป็นขั้นๆที่ละเอียดยิ่งขึ้น ก็จะเข้าไปถึงธรรมกายโคตรภู ซึ่งอยู่ระหว่างปฎุโคตร และอริยโคตร คือมีพลังมากพอที่จะถอนจากความเป็นปุถุชน แต่ก็ยังไม่ถึงกับเป็นพระอริยเจ้า

ครั้นปฏิบัติหยุดนิ่งเข้ากลางของกลางภายใน ที่ละเอียดลึกซึ้งเข้าไปอีก จนได้เข้าถึงธรรมกายพระโสดาบัน เป็นสมณะที่ ๑ เป็นทักษิณียบุคคล เป็นผู้หลุดพ้นจากสังโยชน์ และอนุสัยกิเลสในเบื้องต้นได้แล้ว เป็นผู้มีใจน้อมใจไปในกระแสแห่งนิพพาน เมื่อปฏิบัติจนเข้าถึงธรรมกาย พระสกทาคามี ท่านเรียกสมณะที่ ๒ จะกลับมาเกิดอีกเพียงชาติเดียวเท่านั้น ก็จะหลุดพ้นจากวัฏสงสาร

เมื่อได้เข้าถึงธรรมกายพระอนาคามี ท่านเรียกว่าสมณะที่ ๓ ผู้ที่หลุดพ้นจากกามราคะได้เด็ดขาดแล้ว สุดท้ายเมื่อบุญบารมีแก่กล้าเต็มเปี่ยม ปฏิบัติธรรมหยุดในหยุดจากส่วนเต็มที่ ก็จะเข้าถึงธรรมกายพระอรหันต์ เป็นพระอรหันต์ ผู้หมดกิเลส ท่านเรียกว่าสมณะที่ ๔ เพราะสังโยชน์ ๑๐ คือสัkkายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สึลปตปราคาส กามราคะ ปฏิฆะ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชา ซึ่งเปรียบเสมือนเครื่องผูกมัดตัวไว้ในภพหรือเชื่อมภพไว้ได้ถูกทำลายด้วยอรหันต์มรรคหมดสิ้นแล้ว^{๒๔}

การปฏิบัติธรรมตามทางสายกลางของวัดพระธรรมกายดังกล่าว ข้างต้นนั้น แตกต่างจากมัชฌิมาปฏิปทาของเถรวาท ทางสายกลางของเถรวาทไม่ใช่การน้อมจิตเข้าสู่

^{๒๔}พระธัมมชโย, ธรรมะเพื่อประชาชนฉบับสารธรรม ๒ (กรุงเทพฯ :มูลนิธิธรรมกาย ๒๕๔๗), หน้า ๓๘๙-๔๐๐.

ศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ แต่เป็นธรรมที่เป็นกลางไม่ยึดสุดโต่งข้างใดข้างหนึ่ง คืออุจเฉททวิปฏิ
เห็นว่าขาดสูญ และสัสสตทวิปฏิ เห็นว่าเที่ยง พระพุทธศาสนาถือว่าทุกสิ่งทุกอย่างเป็นไป
ตามเหตุปัจจัย เป็นไปตามกฎปฏิจจสมุปบาท ไม่ติดข้องใน ทิฏฐิหรือทฤษฏี แนวความคิด
เอียงสุดทั้งหลายขบวนการปฏิจจสมุปบาท แบ่งเป็น ๒ สายคือ^{๑๐}

๑. แสดงการเกิดขึ้นแห่งทุกข์ เรียกปฏิจจสมุปบาทสมุทวาร ตรงกับอริยสัจข้อ
ที่ ๒ คือสมุทัย = อวิชชา - สังขาร - วิญญาน - นามรูป-ฉฬายตนะ - ผัสสะ - เวทนา -
ตัณหา - อุปาทาน - ภพ -ชาติ - ชรามรณะโสภปริเทวะ = เกิดทุกข์

๒. แสดงการดับไปแห่งทุกข์ เรียกปฏิจจสมุปบาทนิโรธวาร ตรงกับอริยสัจ ข้อ
๓ คือนิโรธ = ดับอวิชชา ดับสังขาร ดับวิญญาน ดับนามรูป ดับฉฬายตนะ ดับผัสสะ
ดับเวทนา ดับตัณหา ดับอุปาทาน ดับภพ ดับชาติ ดับชรามรณะโสภปริเทวะ = ดับทุกข์

เมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมที่เป็นกลางตามธรรมชาติ แล้วพระองค์ทรงสอน
วิธีปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์นั้น เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทาหรือทางสายกลาง ได้แก่อริยมรรคมี
องค์ ๘ ดังที่กล่าวมาแล้ว ทางสายกลางในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทจึงไม่ใช่การปฏิบัติที่
โน้มจิตเข้ากลางดวงที่ ๖ และกายทั้ง ๑๘

เมื่อสรุปเนื้อหาเกี่ยวกับหลักการปฏิบัตินั้น พุทธศาสนานิกายหลักถือว่าการยึด
หลักธรรมที่พระพุทธองค์ทรงประกาศ โดยนำวิธีการขัดเกลาจากภายใน เป็นวิธีการปฏิบัติ
ตามมัชฌิมาปฏิปทา หรืออริยมรรคมีองค์ ๘ ส่วนสำนักโยคจารย์เน้นที่การบำเพ็ญฌาน
เพื่อละความยึดจับติดของจิตที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ และสำนักวัดพระธรรมกายนั้นจะเน้นสภาวะ
จิตที่ละเอียดสุขุมขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งเข้าสู่สภาวะอันสูงสุดและเข้าสู่จุดหมายคือกายธรรมที่
ได้บรรลุพระอรหันต์ เป็นการปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสุขอันเป็นปิติเกิดมาจากจิตที่ได้เข้าสู่
ฌานเหมือนกันแต่มีใช้มรรคผลนิพพาน อันเป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาอย่าง
ถูกต้องเป็นแต่เพียงการหลงยึดติดกับ สภาวะที่เรียกว่า ความหลง เพราะวิธีการที่ใช้เน้นเป็น
การเพ่งเพื่อให้เกิดความสุข

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทนี้ คำสอนของพระพุทธเจ้าเมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว
พระองค์ทรงสอนว่า “ทุกข์เท่าที่ที่เกิดขึ้น ทุกข์เท่าที่ที่ตั้งอยู่ ทุกข์เท่าที่ดับไปนอกจากนี้

^{๑๐}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) . พุทธธรรม หน้า ๕๖๙.

‘ไม่มีอะไรเกิดไม่มีอะไรดับ’^{๑๑} การที่จะเข้าถึงได้ต้องด้วยอาศัยการปฏิบัติตามวิธีการที่เรียกว่า มรรคมืองค์ ๘ เท่านั้น ซึ่งเป็นความหลุดพ้นอันเป็นผลจากการทำลายกิเลสให้ออกจากจิตใจ ได้อย่างเด็ดขาด ภาวะที่หลุดพ้นดังกล่าวนี้ทำให้กิเลสไม่มีวันหวนกลับมากำเริบอีกต่อไป เป็นความหลุดพ้นของพระอรียเจ้าและพระสาวกทั้งหลาย ที่ทำลายกิเลสทั้งปวงได้หมดสิ้น ออกจากจิตใจ ก็คือ นิพพานและนิพพานนี้เองที่เราทั้งหลายกล่าวกันว่าเป็นเป้าหมายสูงสุด และ “ผู้รู้ทั้งหลายกล่าวนิพพานว่าเป็นธรรมอย่างยิ่ง”^{๑๒} ผู้ที่ปรารถนาจะพ้นจากทุกข์ทั้งปวง หวังความสุขสงบที่แท้จริงก็ต้องปฏิบัติเอาเอง และปัญหาที่เกิดขึ้นในขณะนี้ก็คือการตีความ เรื่องนิพพาน เนื่องจากความสับสนแห่งพระนิพพาน การที่พระพุทธเจ้าไม่ได้ให้คำนิยาม ลักษณะแห่งพระนิพพานโดยตรงนั้น ทำให้เกิดปัญหาการตีความไปหลายแง่ บ้างก็ตีความไป ในเชิงปฏิฐาน คือกล่าวว่านิพพานนั้นมีตัวตนลักษณะดังกล่าวเหมือนกับพรหมมัน บ้างก็ ตีความไปในเชิงปฏิเสธ คือกล่าวว่านิพพานนั้นคือความดับสูญ ความเข้าใจผิดเกี่ยวกับการ ตีความนี้ทำให้เกิดปัญหาตามมา ผู้วิจัยมีความเห็นว่าปรัชญาฮินดูใช้คำว่านิพพานใน ความหมายของความหลุดพ้น อธิบายต่างกัน คืออธิบายว่า นิพพานหมายถึงการที่อาตมัน เป็นอันเดียวกับพรหมมันเป็นอัตโนมัติ แต่ว่าเถรวาทอธิบายว่านิพพานเป็นอนัตตา

ดังนั้นผู้วิจัยสรุปประเด็นที่เหมือนและต่างกันได้ดังนี้

๑. ประเด็นที่เหมือนกัน

- พุทธศาสนาเถรวาทและวัดพระธรรมกายนิพพานเป็นสิ่งที่บุคคลต้องรู้ แจ้งเฉพาะภายในตัวเองเท่านั้น สำนักโยคอาจารย์เรียกนิพพานว่า “ปรัตยา ตมเวทยะ” เถรวาทเรียกนิพพานว่า “ปัจฉัตตังเวทิตัพพัง”
- เถรวาทและมหายานมีความเห็นสอดคล้องกันว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ทรงมีพละคุณภาพและวิชาพิเศษเหนือกว่าพระอรหันต์ทั้งหลาย แต่ พระองค์ไม่ทรงถือว่า นิพพานที่พระองค์บรรลุนั้นแตกต่างจากนิพพานที่ พระอรหันต์ทั้งหลายบรรลุ
- วิมุตติ คือความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งหลายซึ่งเป็นลักษณะแห่งนิพพาน นั้น เหมือนกันทั้งของพระอรหันต์และพระพุทธเจ้า

^{๑๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๕๔/๑๙๐.

^{๑๒} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๔/๓๓.

๒. ประเด็นที่แตกต่าง

- นิพพานมีอยู่จริง ยั่งยืน และเป็นสุข และบริสุทธิ์สะอาด โยคาวจรสนับสนุนพรรณานี้โดยกล่าวว่า อประติภูตนิพพานเป็นอันเดียวกันกับธรรมกาย กล่าวให้ชัดเจนลงไปอีกก็คือ โยคาวจรไม่ได้กล่าวถึงนิพพานว่าเป็นสิ่งที่เที่ยงหรือไม่เที่ยงเป็นสุขหรือไม่สุข บริสุทธิ์หรือไม่บริสุทธิ์ เพราะฉะนั้นนิพพานในพรรณานะของพวกเขา อยู่เหนือคำบรรยายทั้งปวง เพราะเหตุนั้น จึงไม่สามารถกล่าวได้ว่าเที่ยง ไม่เที่ยง
- นิพพานเป็นอหวัระคือ ในนิพพานนั้นไม่มีการแบ่งแยกเป็นสองระหว่างผู้ทำ กับวัตถุที่ถูกทำ หรือเป็นขั้วบวกกับขั้วลบ ทุกสิ่งในโลกนี้เป็นเพียงกายมายา

สรุปว่านิพพานของเถรวาทหมายถึงหน่วยดำรงอยู่ตลอดไป อยู่เหนือโลก ๓ นิพพานเป็นอนันต์ บรรยายไม่ได้ ไม่เกิด ไม่แก่ มีรสเดียวคือวิมุตติรส และไม่มีปุคคลิกกัตตะ (ความเป็นสัตว์ บุคคล) ในนิพพานนั้น ความคิดแบ่งแยก หรือ ความแยก เป็น ๒ หยดลงโดยสิ้นเชิง ลักษณะ(หรือแง่มุม) หลายอย่างแห่งอากาศ (ที่ว่าง) และมหาสมุทร เปรียบได้กับนิพพานของเถรวาท

ในประเด็นสำคัญที่สุดเกี่ยวกับพระนิพพานผู้วิจัยเห็นว่า นิพพานเป็นภาวะทางจิตวิทยาไม่ใช่ภาวะทางอภิปรัชญา เป็นความสงบทางจิต อันเป็นผลมาจากการความพยายาม ฝึกฝน และการรู้สภาพเป็นจริง นิพพานกับสภาพแห่งอนัตตา จึงเป็นสิ่งเดียวกัน เพราะเป็นภาวะที่ปราศจากตัวตน ที่ให้ยึดมั่นถือมั่นอย่างเด็ดขาดภาวะนิพพานของเถรวาทเป็นทั้งบุคคลสูญญตาคือไม่ยึดมั่นในตัวตน และ ธรรมสูญญตา ไม่ยึดติดในธรรม

ภาวะที่ว่างของนิพพานตามหลักของเถรวาท จึงเป็นความว่างจากกิเลสตัณหาที่เป็นตัวยึดมั่นถือมั่นว่านี่คือตัวเรา นี่คือของเรา แม้แต่ความดีหรือบุญกุศลที่มีในภพก็ต้องละทิ้งไม่ติดไปในโลกุตตรภูมิแม้แต่นิพพานก็ต้องไม่ยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นของเรา

โยคาวจร กล่าวนิพพาน เป็นภาวะที่ว่างเช่นกัน โดยมีความเห็นว่า นิพพานคือการเปลี่ยนรูปของวิญญาณทั้งหลาย ว่างจากความต่างกันระหว่างความมีอยู่กับความไม่มีอยู่แห่งจิต นิพพานของโยคาวจรก็คือจิตบริสุทธิ์ ว่างจากการปรุงแต่งเป็นภาวะที่จิตรู้แจ้งต่อธรรมชาติที่แท้จริงของตนเอง ด้วยการเห็นตถตาคือความเป็นเช่นนั้น นิพพานเป็นภาวะที่ไม่มีเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด เป็นธรรมที่พ้นจากความมีอยู่และไม่มีอยู่ ความเที่ยง

กับความไม่เที่ยง ทุกอย่างเกิดจากจิตของเราที่สร้างขึ้นมาจาก จิตแต่ละจิตแต่ละดวงเป็นเพียงจินตนาการกับอารมณ์ของมัน เมื่อตัดทวิภาวะ ระหว่างจิตกับอารมณ์ออกไปได้แล้ว ก็เกิดภาวะของความรู้อัจฉริยะ โยคจารเห็นด้วยในความไม่มีอยู่จริงของวัตถุหรืออารมณ์ภายนอกในเรื่องที่เห็นว่าจิตหรือวิญญาณไม่มีอยู่นั้นโยคจารไม่เห็นด้วย แต่ก็ได้ยอมรับสภาวะจิตเป็นอนัตตาเช่นเดียวกับเถรวาท

ส่วนนิพพานของวัดพระธรรมกายนั้น มีความแตกต่างจากพุทธศาสนาดั้งเดิม และสำนักโยคจารกล่าวคือการเข้าถึงธรรมกายนั้นถือได้ว่าเป็นการบรรลุธรรมสูงสุด เมื่อบุคคลสามารถเข้าถึงธรรมกายได้แล้ว ร่างกายที่ประกอบด้วยตัวตนอันประกอบไปด้วยขันธ์ ๕ และจะเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมไปเป็นธรรมกายมีรูปร่างใหญ่โต มีเกตุเป็นลักษณะดอกบัวตูมสามารถวัดได้ เป็นบรมสุขอยู่ชั่วนิรันดร พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด มีสถานที่อยู่ต่างหากไม่เกี่ยวกับภพใด ๆ เรียกว่าอายตนนิพพาน ผู้เข้าถึงนิพพานนี้เที่ยงแท้แน่นอนมีคำเรียกภาวะนั้นในชื่อว่า พระนิพพานบ้าง ธรรมกายบ้าง

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

งานวิจัยเล่มนี้เป็นการศึกษาเปรียบเทียบทัศนะเรื่องพระนิพพาน ๓ นิกาย คือ พุทธศาสนานิกายเถรวาท นิกายโยคจาร และสำนักวัตรกรรมกายว่ามีความต่างกันหรือเหมือนกันอย่างไร จากการศึกษาผู้วิจัยพอสรุปให้เห็นประเด็นความแตกต่างกันดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ประเด็นแรก ในเรื่องความหมายของนิพพาน ในทรรศนะของพุทธศาสนาเถรวาทนั้นหมายถึงความดับเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์โดยดับกิเลสต้นเหตุทางมลทินต่าง ๆ ได้อย่างสิ้นเชิง เป็นภาวะที่พ้นจากความทุกข์และความทุกข์ขึ้นไปอีก ไม่อาจบรรยายด้วยภาษา แต่ผู้ต้องการบรรลุต้องลงมือปฏิบัติด้วยตนเองเท่านั้น

ส่วนนิพพานในความหมายของโยคจารนั้น คือ ความเปลี่ยนรูปของวิญญาณทั้งหลายว่างจากความต่างกันระหว่างความมีอยู่และความไม่มีอยู่แห่งจิต และความมีอยู่เที่ยงแท้ยั่งยืนกับความไม่เที่ยงแท้ยั่งยืน เพราะไม่มีลักษณะทั่วไปเด่นชัด และไม่ใช่ว่าไปยืนย่นเพราะเป็นสิ่งที่พระอรหิยะเจ้าทั้งหลายรู้แจ้งได้ ซึ่งไม่เหมือนทั้งความตายและความขาดสูญ

ทางด้านความหมายของนิพพานในทัศนะของวัตรกรรมกายนั้น หมายถึงกายกรรมที่ได้บรรลุอรหัตผลแล้ว กายเหล่านี้ มี หัวใจ ดวงจิต และดวงวิญญาณอยู่ในอายตนนิพพาน

ประเด็นที่สอง ประเภทของนิพพาน ในทรรศนะของพุทธศาสนาเถรวาทนั้น แบ่งประเภทของนิพพานไว้เป็น ๒ ประการ เพื่อให้เข้าใจง่ายสำหรับผู้ที่จะอรหัตต์สิ้นกิเลสแล้ว และมีชีวิตอยู่ในโลกและผู้ที่เป็พระอรหัตต์แต่ขันธ์แตกดับไปจากโลกนี้แล้ว คือ สอปาติเสสนิพพาน (ดับกิเลสยังมีเบญจขันธ์เหลือ) กับ อนูปาติเสสนิพพาน (ดับกิเลสไม่มีเบญจขันธ์เหลือ) ส่วนโยคจารนั้นนิพพานมี ๔ ประเภทคือ

๑. ปรมัตถนิพพาน คือนิพพานที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับธรรมกาย ซึ่งเป็นแก่นแท้ของสรรพสัตว์อยู่เหนือขอบเขตของความรู้อของปุถุชน

๒. สอุปาทิเสสนิพพาน คือภาวะนิพพานที่มีบางสิ่งบางอย่างเหลืออยู่ หมายถึงภาวะแห่งการตรัสรู้ที่บรรลุได้โดยผู้ปฏิบัติธรรมในชีวิตปัจจุบัน

๓. อนุปาทิเสสนิพพาน คือนิพพานที่ไม่มีอะไรเหลืออยู่อีก ทุกสิ่งหวนไปสู่จุดดั้งเดิม บรรลุได้เมื่อธรรมกายได้รับการปลดปล่อยจากความทุกข์ กิเลส และอวิชชา

๔. อสถานนิพพาน ได้แก่ นิพพานที่ไร้สถานที่ เป็นการเปิดเผยตัวเองแห่งพุทธภาวะหรือธรรมกาย ครอบคลุมทุกอย่าง ผู้บรรลุนิพพานนี้ย่อมหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดอย่างสิ้นเชิง ไม่ยึดติดกับกระทั่งนิพพานเอง อยู่เหนือสังสารวัฏและนิพพาน

ซึ่งผู้วิจัยเมื่อเปรียบเทียบนิพพาน ๔ ประเภทของโยคากับนิพพานในทรรคนะของพุทธศาสนาเถรวาทแล้วก็สามารถสังเคราะห์เข้ากันได้คือ ปรมัตถนิพพานกับสอุปาทิเสสนิพพานของโยคามีลักษณะคล้ายคลึงกับสอุปาทิเสสนิพพานของเถรวาท

ส่วนอนุปาทิเสสนิพพานกับอสถานนิพพาน ๒ ประเภทนี้มีความคล้ายคลึงกับอนุปาทิเสสนิพพานของเถรวาท ส่วนนิพพานในทัศนะของธรรมกายนั้นแบ่งเป็น ๒ ประเภทคือ

๑. สอุปาทิเสสนิพพาน (นิพพานเป็น) ได้แก่อายตณนิพพาน

๒. อนุปาทิเสสนิพพาน(นิพพานตาย) ได้แก่ธรรมกายที่ได้บรรลุอรหัตผลแล้ว มีลักษณะเที่ยง เป็นสุข

ประเด็นที่สาม เรื่องภาวะของนิพพาน ทรรคนะทางพุทธศาสนาเถรวาทนั้น คือสภาวะทางจิตไม่ใช่สภาวะทางอภิปรัชญาที่อยู่พ้นจากการศึกษาอบรมและการฝึกฝน แต่จะเข้าถึงได้ด้วยวิธีพิเศษ เป็นความสงบแห่งจิตอันเป็นผลของการพยายามที่เกิดขึ้นได้ เพราะการฝึกฝนและการรู้สภาวะเป็นจริง การมองว่าพระนิพพานเป็นสภาวะทางจิตวิทยานั้นเป็นการมองแบบพุทธแท้ๆ ที่ต้องฝึกฝนด้านกาย วาจา ใจ โดยมีชื่อเรียกหมวดธรรมที่ใช้ฝึกว่า อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขาและอธิปัญญาสิกขา

ทัศนะของโยคาคือ ภาวะของความว่าง มีอยู่ประจำในธรรมชาติของทุกสิ่งและยังเป็นภาวะแห่งความรู้แจ้ง หรือเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งต่อธรรมชาติที่แท้จริงของตนเอง ภาวะของนิพพานเป็นการเปลี่ยนสภาวะของวิญญาณทั้งหลายและมนัส จึงเป็นความว่างจาก

ความแตกต่างระหว่างความมีอยู่กับความไม่มีอยู่ ความเที่ยงแท้กับความไม่เที่ยงแท้ และนิพพานไม่ใช่ความขาดสูญเพราะพระอริยบุคคลสามารถจะเข้าถึงได้

ด้านสำนักวัตรธรรมกายนั่นกล่าวถึงภาวะของนิพพานว่ามี ๓ อย่าง คือ ๑. เป็นภาวะที่เที่ยง เป็นนิจจัง พ้นไปจากอำนาจของไตรลักษณ์ เที่ยงแท้แน่นอนไม่มีการเปลี่ยนแปลง ๒. เป็นภาวะที่เป็นบรมสุข คือปราศจากกิเลส อวิชชาเข้ามาครอบงำไม่ได้จึงเป็นสุข เป็นความสุขที่เกิดจากการฝึกอบรมจิตใจ ให้บริสุทธิ์หยุดนิ่ง เป็นนิรามิสสุข สุขที่ไม่ต้องอิงวัตถุ ๓. เป็นอตตตา มีลักษณะพระพุทธรูปเกตุดอกบัวตูม ชาวไสยบริสุทธิ์ มีรัศมีโชติช่วง เยือกเย็น เป็นอตตตาที่แท้จริงอยู่ในอายตณนิพพาน ๔. เป็นภาวะที่ว่าง ว่างจากกิเลส อาสวะทั้งหลาย เป็นสภาวะที่ว่างปราศจากอวิชชา ตัณหา อุปาทาน แต่ก็ยอมรับว่าผู้ที่เข้านิพพานได้นั้น กิเลสของท่านย่อมสูญจริง แต่บุญของท่านไม่สูญ

ประเด็นที่สี่ วิธีปฏิบัติเพื่อเข้าถึงนิพพาน พุทธศาสนิกายเถรวาทเน้นการปฏิบัติโดยใช้วิธีในการบ่มเพาะจิตจากการขัดเกลาทั้งภายนอก และภายในโดยมีหลักธรรมวินัยเป็นข้อปฏิบัติ คือศีลและปฏิบัติตามหลักมรรคมีองค์ ๘ เป็นหลักทางสายกลางในการดำเนินชีวิตอันประเสริฐเพื่อให้จิตเกิดความสุขุมละเอียด จนกระทั่งหมดจดจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งปวง ด้วยปัญญาอันรู้แจ้งโดยลำดับ จึงจะเป็นไปเพื่อมรรคผล นิพพาน และเป็นหนทางเดียวที่จะนำสัตว์ทั้งหลายสู่กระแสแห่งความพ้นทุกข์

วิธีปฏิบัติของโยคจารณัน เน้นการบำเพ็ญฌานหรือสมาธิอันแน่วแน่ของจิต ที่มีพละ อภิญญา และการควบคุมตนเองได้ ก็จะตรัสรู้ในโลกหน้า เป็นการสอนการขัดอวิชชาและการเห็นอย่างแยกแยะโดยอาศัยการรู้แจ้งในตนเอง เป็นสิ่งสำคัญที่นำไปสู่การรู้เท่าทันสภาวะความเป็นจริงของสิ่งต่าง ๆ

ส่วนสำนักธรรมกายนั่น เน้นการปฏิบัติตามหลักมรรคมีองค์แปดเหมือนกันแต่ปฏิบัติไปโดยอาศัยธรรมกายเป็นศูนย์กลาง คือ การเข้ากลางธรรมกาย ๖ ดวง ได้แก่ดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ดวงศีล ดวงสมาธิ ดวงปัญญา ดวงวิมุตติ และดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ผ่านกาย ๑๘ ซึ่งต่างกับมรรคมีองค์แปดของเถรวาท ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าเป็นทางสายกลางและเป็นทางสายเอก ที่จะนำบุคคลไปสู่ความพ้นทุกข์ หมดจดจากกิเลสทั้งหมด

ผู้วิจัยเห็นว่าการเสนอทฤษฎีไม่ว่าจะทางศาสนาหรือปรัชญาในโลกนี้ ล้วนได้รับอิทธิพลจากคำสอนที่เป็นพื้นฐานอันเป็นบริบททางสังคมอยู่ในขณะนั้น ในขณะที่เดียวกันเพื่อความอยู่รอดและเพื่อสรรเสริญยกย่องความคิดของสำนักของตนให้ผู้คนศรัทธาเลื่อมใส จึงพยายามแสวงหาจุดดีและจุดเด่นต่าง ๆ เพื่อนำมาปรับใช้เพื่อให้เกิดความน่าสนใจ และดึงดูดศาสนิกให้เข้ามาเป็นฝักฝ่าย เพราะฉะนั้นจึงเห็นได้ว่า แนวคิดไม่ว่าจะเป็นโยคาก็ดี ธรรมกายก็ดี ล้วนมีการผสมผสานแนวความคิดทางศาสนาและปรัชญาอื่น ๆ ในแนวคิดเพื่อความสมจริงและเพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือให้มากที่สุด ส่วนจะเป็นจริงอย่างที่กล่าวสอนหรือไม่นั้น เป็นเรื่องที่จะต้องมีการพิสูจน์จากการปฏิบัติอีกกันต่อไป

ฉะนั้น งานวิทยานิพนธ์เล่มนี้จึงพยายามรวบรวมเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างสำนักเหล่านี้ไว้ แม้จะไม่ครอบคลุมเสียทั้งหมด แต่ก็น่าจะเป็นแสงสว่างในการสืบค้นข้อมูลและพัฒนาการทางวิชาการต่อไป

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

การทำวิทยานิพนธ์เรื่องดังกล่าวนี้เป็นการศึกษาเชิงเปรียบเทียบเรื่องนิพพานในพระพุทธศาสนาเถรวาท มหายานนิกายโยคจารย์ นิพพานตามทัศนะของวัดพระธรรมกาย การทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ พยายามเน้นให้ทราบถึงแนวความคิดของแต่ละสำนักว่ามีความเหมือนกันและต่างกันอย่างไรเท่านั้น

๑. ในการทำงานวิจัยครั้งต่อไป อาจศึกษาทัศนะเรื่องนิพพานของนักปรัชญาฝ่ายมหายานเพื่อเทียบกับนิพพานในพระพุทธศาสนาเถรวาทบ้างก็ได้ ว่าจุดยืนระหว่างสองแนวคิดนี้อยู่ที่ใด โดยเลือกมาบางสำนัก

๒. อาจศึกษาอภยวิญญูณมีความสัมพันธ์กับอัตตา - อนัตตาและนิพพานอย่างไร

๓. การศึกษาความคิดเรื่อง"นิพพาน" ของสำนักวัดพระธรรมกายนั้นจุดสำคัญอยู่ที่การตีความคำสอนที่มีอยู่แล้ว ผู้ที่ทำวิจัยต่อไปอาจเลือกทำการวิเคราะห์ในประเด็นเรื่องการตีความรากศัพท์ทางภาษาบาลีของสำนักวัดพระธรรมกายก็ได้

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี**. ฉบับมหาจุฬา เตปิฎก,
๒๕๐๐. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ ฯ
: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____ . **พระสมชาย ฐานวุฑฺโฒ** นิพพานเป็นอิตตาหรืออนัตตา. กรุงเทพฯ ฯ :
สำนักพิมพ์ประดิพัทธ์, ๒๕๔๔.

_____ . **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอัฐฎกถา**. กรุงเทพฯ ฯ : โรง
พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๓๒.

_____ . **ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎีกา**. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____ . **ปกรณ์วิเสสภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาปกรณ์วิเสส**. กรุงเทพฯ ฯ : โรง
พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

(๑) หนังสือ

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

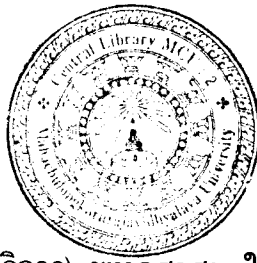
กองบรรณาธิการ มติชน. **ฝ่าอาณาจักร ๗๐๐,๐๐๐ ล้าน ธรรมกายธรรมโกย**. กรุงเทพฯ ฯ :
บริษัทพิมพ์เนศ พรินติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด , ๒๕๔๒.

คณินนิตย์ จันทบุตร. **สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ ฯ :
สำนักพิมพ์ ภาพพิมพ์, ๒๕๓๒.

โครงการปฏิบัติธรรมเพื่อประชาชน. **ชีวประวัติผลงาน และรวบรวมพระธรรมเทศนา ๖๓**
กัณฑ์ของหลวงพ่อดัดปากน้ำ. กรุงเทพฯ ฯ : วัดปากน้ำภาษีเจริญ , ๒๕๒๗.

จินดา จันทรแก้ว. **ศาสนาปัจจุบัน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

จุฑาทิพย์ อุมะวชิณี และนาภาเดช กาญจนะ. **ผลึกแห่งธรรม**. กรุงเทพฯ ฯ : ธรรมสภา, ๒๕๔๐.

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ (บรรณานิการ). พุทธศาสนาในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี.

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๗.

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. หลักพุทธศาสนา: เถรวาท – มหายาน. พิมพ์ครั้งที่ ๒.

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๔.

เฉลิม พงศ์อาจารย์. พื้นฐานอารยธรรมไทย. กรุงเทพฯ : เนติกุลการพิมพ์, ๒๕๒๙.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. อารยธรรมไทย พื้นฐานทางประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ :

สำนักพิมพ์ประกายพรึก, ๒๕๓๗.

ณรงค์ พ่วงพิศ. ประวัติศาสตร์ไทย ๑. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง,

๒๕๑๔.

ธนิต อยู่โพธิ์. พระนิพนธ์. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

๒๕๓๗.

ตรีธา เนียมขำ. ตรีธาเล่าเรื่องหลวงพ่อกวและวัดปากน้ำ . พิมพ์ครั้งที่ ๔ . กรุงเทพฯ :

วัดปากน้ำภาษีเจริญ, ๒๕๓๕.

ประเวศ วะสี. ปฏิรูปการศึกษาขงเครื่องทางปัญญาทางรอดจากหายนะ. พิมพ์ครั้งที่ ๒.

กรุงเทพฯ : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๑.

_____. ลัทธิธรรมกายกับบทบาทของสังคมไทย. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณ

ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

_____. สำนักปฏิบัติธรรมที่สันตะเทือนพื้นฐานเดิมของสังคมไทย (สวน

โมกข์ธรรมกาย สันติอโศก). กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๐.

พระเดชฐิติ เมธงูโร. พุทธศาสนากับการศึกษา. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๑.

พระทิพย์ ปริญา. เรื่องธรรมกายของพระมงคลเทพมุนี. กรุงเทพฯ : ดุสิตสัมพันธ์,

๒๕๑๗.

พระเทพเวที (ประยูร ญัตโต). พุทธบริษัทกับพระธรรมวินัย. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธ

ธรรม, ๒๕๓๑.

_____. พระพุทธศาสนาในอาเซียน. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

๒๕๓๑.

พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตโต). กรณียธรรมกาย บทเรียนเพื่อศึกษาพระพุทธศาสนา

และสร้างสรรค์สังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. กรุงเทพฯ : ธรรมสาร, ๒๕๔๒.

- บทเรียน ๒๕ ปีคนไทยเรียนรู้หรือยัง?. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ๒๕๔๑.
พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์.
พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- พุทธบริษัทกับพระธรรมวินัย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สหมิตร, ๒๕๓๘.
- พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๖, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- ภัยแห่งพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. ปทุมธานี : สีสต์ตะวัน, ๒๕๔๕.
- มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์. กรุงเทพฯ : ธรรมสาร, ๒๕๔๒.
- เมืองไทยจะวิกฤต ถ้าคนไทยมีศรัทธาวิปริต. กรุงเทพฯ : ธรรมสาร, ๒๕๔๒.
- รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อความเป็นชาวพุทธที่แท้. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓.
- เรื่องที่คนไทยควรเข้าใจให้ถูก. พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- พระเมธีธรรมาภรณ์, (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). พุทธศาสนากับปรัชญา. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๓.
- พระมหาเสริมชัย พลพัฒน์นาถที. อานุกาพย์ธรรมกาย. กรุงเทพฯ : ศรีเมืองการพิมพ์, ๒๕๒๗.
- พระมหาสังเวช ธรรมเนตฺติโก. ทัศนคติกับการบรรลุอรหัตผล. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๒๕๓๗.
- พระสมชาย ฐานวุฑฺโฒ. นิพพานเป็นอดีตหรืออนาคต. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ปติพัทธ์, ๒๕๔๒.
- พิฑูร มลิวัลย์ และไสว มาลาทอง. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๓.
- พุทธทาสภิกขุ. แก่นพุทธศาสตร์. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ๒๕๔๐.
- พุทธมามิกา. เจาะลึกที่มาของวัดพระธรรมกาย. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, ๒๕๔๒.

ภัทรพร สิริกาญจนะ (บรรณารักษ์) และคณะ. **ความรู้พื้นฐานทางศาสนา.**

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๖

มาตยา อิงคนารถ และคณะ. **ประวัติศาสตร์ไทย.** กรุงเทพฯ : โอเอสพริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๒๙.

มูลนิธิธรรมกาย. **เจาะลึกวัดพระธรรมกาย.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ปดิพัทธ์, ๒๕๔๑.

ระวี ภาวิไล. **เปรียบเทียบธรรมกายกับพระพุทธศาสนา.** กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

วัดพระธรรมกาย. **๒๙ ปี แห่งการสร้างคนดี วัดพระธรรมกาย.** กรุงเทพฯ : ยงวราการพิมพ์, ๒๕๔๒.

วอลเตอร์ เอฟ เวลลา. **แผ่นดินพระนั่งเกล้า. นิจ ทองโสภมา แปล.** กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๔.

วศิน อินทสระ. **หลักคำสอนที่สำคัญในพระพุทธศาสนา.** กรุงเทพฯ : อมรการพิมพ์, ๒๕๒๙.

สมเกียรติ มีธรรม. **ฉีกหน้ากากธรรมกายใครคือกระบวนกรล้มพุทธตัวจริง.**

กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๔๓.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **ประมวลพระนิพนธ์ต่างเรื่อง.**

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๑๔.

สมาคมศิษย์เก่ามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **วัดธรรมกายจากหลายมุมมอง.** กรุงเทพฯ :

บริษัทสหธรรมิก, ๒๕๔๒.

_____ . **แฉลัทธิเจ้าเล่ห์.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : บริษัทสหธรรมิก, ๒๕๔๒.

สมพงษ์ เชาว์แหลม. **ลิไทย มหาธรรมราชา.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สี่ไทย,

เสฐียร พันธงชี. **ศาสนาเปรียบเทียบ.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

๒๕๔๐.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. **บทเรียนชาวพุทธกรณีธรรมกาย.** มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

๒๕๔๒.

_____ . **ประวัติพุทธศาสนา.** นครปฐม : แผนกบริการกลาง สำนักงานอธิการบดี

มหาวิทยาลัยศิลปากร พระราชวังสนามจันทร์, ๒๕๒๕.

_____ . **สวนทางนิพพาน.** กรุงเทพฯ : อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๐.

เสถียรโพธิ์นันทะ.ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะภาค๒.พิมพ์ครั้งที่ ๓.

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

..... ภูมิประวัติพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ: โปธิ์สามต้นการพิมพ์, ๒๕๑๕.

สนิท ไชยวงศ์คต. ทางเบี่ยงชาวพุทธ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
พิมพ์ครั้งที่ ๒, ๒๕๓๔.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. ประวัติศาสตร์ศาสนา. กรุงเทพฯ: อมรรการพิมพ์, ๒๕๒๖.

..... พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

.....ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬ
าลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

สุลักษณ์ ศิวรักษ์. ความเป็นเลิศทางวิชาการ. กรุงเทพฯ : ส่องสยาม ,๒๕๔๑.

..... ธรรมกายจุดเชื่อมพุทธศาสนาไทย. กรุงเทพฯ : มหจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๔๒.

..... พุทธกับไสยในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๘.

(๒). วิทยานิพนธ์

จันทร์ชนันท์ สิงห์ต , “ การศึกษาเปรียบเทียบทรรคนะเรื่องนิพพานในวิสุทธิมรรคและลั
กาวดารสูตร “. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต . บัณฑิต
วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๗.

จรรยา สมน้อย, “ คำสอนเรื่อง “วิปัสสนา “ ในพระพุทธศาสนา :ศึกษาเฉพาะกรณีคำสอนของ
สำนักธรรมกาย”. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิต
วิทยาลัย :มหาวิทยาลัยมหิดล,๒๕๔๓.

นัยนา เกิดวิชัย, “ ความสัมพันธ์ระหว่างความคิดเรื่องบุญ กับนิพพานในพุทธปรัชญาเถ
รวาท”.วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต . บัณฑิตวิทยาลัย :
จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

พระมหานรินทร์ ฐานุตโตโร (วรสุข). “การศึกษาวิเคราะห์พระนิพพานในพระพุทธศาสนา
เถรวาท”. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๓๖.

พระมหาบุญชิต ญาณส่วโร (สุดโปร่ง), " การศึกษาวิเคราะห์คุณสมบัติของพระอรหันต์ใน
พุทธศาสนานิกายเถรวาท". **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิต
วิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓.

พระมหาไสว โชติโก (ทำนา). "การศึกษาวิเคราะห์ธรรมกายในพระพุทธศาสนา" **วิทยา
นิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (บุญถึง), "บทบาทในการรักษาพระธรรมวินัยของพระธรรมปิฎก
(ป.อ.ปยุตฺโต) :ศึกษาเฉพาะกรณีธรรมกาย " **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธ
ศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๔๖.

วัชระ งามจิตรเจริญ, "นิพพานในพุทธปรัชญาเถรวาท :อัตตาหรืออนัตตา ". **วิทยานิพนธ์
อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ,
๒๕๔๔.

๒. ภาษาอังกฤษ :

Bodhi, Ven. Bhikkhu. Nibbana, transcendence and language. Buddhist Studies
Review Vol. 13 No. 2 (1996) : 163-167.

Chang, Garma C.C. The Buddhist teaching of totality : the philosophy of Hwa
Yen Buddhism. Delhi : Motilal Banarsidass, 1992.

Chinda Chankaew. Nibbana the Ultimate Truth of Buddhism. Bangkok : maha
Chulalongkorn Buddhist University, 1998

Nalinaksha Dutt. Mahayana Buddhism. Delhi: Motilal Banarsidass, 1987.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : พระมหาทองคุณ ธีรปญโญ นามสกุล ชนนไทย
- วัน เดือน ปีเกิด : ๑๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๗
- สถานที่เกิด : บ้านเลขที่ ๓๐ หมู่ ๒๐ บ้านโคกสว่าง ตำบลสว่างแดนดิน อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร
- อุปสมบท : วันที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๙ ณ วัดโพธิ์ศรี ตำบลสว่างแดนดิน อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร
พระครูสิริโพธิวงส์ เป็นพระอุปัชฌาย์
พระครูกิตติญาณสุนทร เป็นพระกรรมวาจาจารย์
พระเฉลิม สุจิตโต เป็นพระอนุสาวนาจารย์
- การศึกษา : นักรธรรมชั้นเอก
: เปรียญธรรม ๖ ประโยค
: ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) สาขาวิชาจริยศึกษา จาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
: เข้าศึกษาต่อระดับบัณฑิตศึกษา (ปริญญาโท) สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในปีการศึกษา ๒๕๔๕
- สังกัดปัจจุบัน : วัดใหม่ยายแป้น แขวงบางขุนนนท์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐